

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

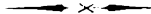
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Bidrag til
Hing Herreds Historie og Topografi

ved

P. Storgaard Pedersen

Udgivet med Understøttelse af Karlsbergfondet

Ringkjøbing

I Kommission hos N. P. Holm

Trykt hos A. Rasmussen

1896

FORORD.

Det har i flere Aar været mig til Glæde i min Fritid at samle Stoffet sammen til efterfølgende historiske Stedsbeskrivelse af Hing Herred. Det har ofte paa Grund af mangelfulde Kilder været et vanskeligt Arbejde: thi som Christen Pedersen paa Reformationstiden skriver: »Vi Danske have altid været forsømmelige og ere saa endnu desligest, at vi ikke ville beskrive det, vi dagliggen se og høre, hvorledes skulle vi da beskrive det, vi i Sandhed udspørge kunne af vore gamle Oldinge«. Folk her paa Egnen, lige fra Børnene i Skolen til de gamle, have dog Lyst til at høre om gamle Forhold og Tildragelser og til at fortælle, hvad de kende derom. Denne Interesse har opmuntret mig til at samle; thi som Ordsproget siger: »Hvor der er et hørende Øre, der er ogsaa en talende Tunge«. For den, som er født og opvokset her paa Egnen, vil Samlingen jo have mest Betydning, og da al Kærlighed rettelig skal begynde hjemmefra, saa kunne vi kun komme til at elske vort Folk og vort Fædreland i god Forstand ved, at vi føle os knyttede til vor Slægt

og vor Hjemstavn; derfor kan ventelig ogsaa Kendskabet til Egnens Historie vække mere Lyst til at lære Fædrelandets Historie at kende, hvortil den gamle danske Rimkrønike, der blev trykt 1495, ogsaa opmuntret i følgende Vers:

»Det siger Beda, den ærlige Mand,
det er vel gjort, i hvo det kan,
at skrive Forældres Gerninger alle;
ere de onde, man maa dem fly.
ere de gode, man til dem ty
og ingenlunde fra dem falde.
Thi det, de gamle have fordum gjort,
det er de unge at efterligne stort,
at de kunne og saa gøre;
men have de gjort det lasteligt er,
de lade det være, ej komme det nær,
sligt maa jeg vel fremføre.«

De mange Kilder, hvoraf der er øst ved Udarbejdelsen, ere dels Bøger og dels skriftlige Optegnelser fra Kirkebøger, Præstedagbøger, Tingbøger og andre Dokumenter i Viborg Arkiv. Hist og her paa Egnen findes ogsaa gamle Dokumenter, som jeg har benyttet. Særlig for Velling Sogns Vedkommende har en Del gamle Pergamenter og Papirer, som findes paa Gaarden Rybjerg, været mig til god Nytte.

Gode Oplysninger om Velling, Vedersø og Torsted Sogne har jeg faaet af nogle i Aaret 1766 til Biskop Bloch indsendte Præsteindberetninger, som gemmes i Ribe Katedralskoles Arkiv, hvorfra de velvilligt have været overladte mig til Afbenyttelse.

Blandt de mange, jeg maa takke for Oplysninger,

vil jeg særlig nævne Dr. phil. O. Nielsen, der flere Gange har givet mig værdifulde Oplysninger.

Naar jeg har benyttet Værker paa flere Bind, er Kilden i Reglen vedføjet. De øvrige Kilder tilføjes her med Numer, hvortil der ved Tal i Teksten vil blive henvist.

¹ Ribe Oldemoder, udg. af Dr. O. Nielsen. ² Præstendberetninger fra 1638 i »Danske Slgr.«, II. Række, 4. Bind. ³ Harsyssels Diplomatarium, udg. af Dr. O. Nielsen 1893. ⁴ Orion, Kvartalsskrift og Maanedsskrift, udg. af T. A. Becher. ⁵ C. Paludan-Müller: De første Konger af den oldenborgske Slægt. ⁶ Samlinger til jydsk Historie og Topografi. ⁷ Danske Slgr. for Hist. og Topografi (1865—79). ⁸ Beskrivelse af Købstaden Ringkjøbing ved P. N. Frost (Borris 1817). ⁹ Tinggaards og Tim Sogus Beskrivelse af P. M. Nødkou 1786. ¹⁰ Gamle jydsk Tingsvidner, udg. af Dr. O. Nielsen. ¹¹ Olddanske Personnavne af samme. ¹² Danske Atlas. ¹³ Ribe Byes Historie af Kinch. ¹⁴ Danske Herregaarde og Mindesmærker ved C. E. Secher. ¹⁵ Tegnelser fra alle Lande i »Danske Magazin«. ¹⁶ Hist. top. Efterretninger om Skodborg-Vandfuld Herreeder ved Dr. O. Nielsen. ¹⁷ Gamle danske Domme, udg. af Kolderup-Rosenvinge. ¹⁸ Christian IV.s Breve, udg. af C. Molbech. ¹⁹ Danmark i ældre og nyere Tid ved C. E. Secher. ²⁰ Historiske Efterretninger om velfortjente danske Adelsmænd ved Hofmann. ²¹ Danske patriciske Slægter, beskrevne af Elvius og Lorentzen. ²² Kronens Skøder, udg. af Gehejmearkivet. ²³ Bidrag

til Fortolkning af danske Stednavne, udg. af Dr. O. Nielsen. ²⁴ Kirkehistoriske Samlinger. ²⁵ Dansk Præstehistorie af Viberg. ²⁶ Danske Folkeminder, udg. af Jens Kamp. ²⁷ Ældste danske Arkivregistraturer, udg. af Becher o. fl. ²⁸ Dueholms Diplomatarium, udg. af Dr. O. Nielsen. ²⁹ Danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle af C. P. Rothe. ³⁰ Kgl. Rettertingsdomme, udg. af Secher. ³¹ Traps Beskrivelse af Danmark. ³² Historisk Maanedstidende for Ribe Stift. ³³ Den danske Adel i det 16de og 17de Aarh. af Bricka og Gjellerup. ³⁴ Diplomatarium Vibergense, udg. af A. Heyse. ³⁵ Bidrag til Vendelbo Stifts Historie af Wulff. ³⁶ Regesta diplomatica historiæ danicæ. ³⁷ Skibbykrøniken, udg. af A. Heyse. ³⁸ Niels Clemensens Gældsbog i Jydske Samlinger, II. Række. ³⁹ Suhms Samlinger til dansk Historie. ⁴⁰ Hist. top. Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder af Dr. O. Nielsen.

Forfatteren.

Hing Herred.

Herredsinndelingen er meget gammel og betegner oprindeligt et Distrikt, der stillede 100 Mand til Leding. Hing Herred grænser mod Vest til Vesterhavet, mod Nord til Ulfborgherred, mod Øst til Ulfborg og Bøllinghrdr. og mod Syd til Ringkjøbing Fjord. Fladeindholdet er $7\frac{7}{10}$ □ Mil, og Folkemængden er omtr. 12,000.

I Valdemar II.s Jordebog nævnes »Heingæhæreth«, som da ydede 28 Mark rent Sølv. Dette Navn udleder Solum af det islandske »heingi«, der betyder Hængedynd; men det er snarere en afledt Form af Sognnavnet Hee, og en tilsvarende Form findes i Hingø, der hører under Hee Sogn. Ved Aaret 1340 skrives »Hingæhæreth«¹, som hørte til Hardsyssel. Herredstinget holdtes fra gammel Tid ved Hee Kirke, der var Fjerdingskirke eller Hovedkirke i Herredet. Rigtignok fortælles det ogsaa, at Tinget har været holdt paa en Odde vesten for Agersbæk, som forhen hed Tingodde; men 1638 holdtes Tinget ved Kirken². De gamle Tingsteder vare fredlyste, mens Tinget holdtes, og de vare kendelige ved en Kreds af store Sten, paa hvilke de fire Tingstokke bleve lagte vandret, dannede en Firkant. Paa disse Stokke havde Herredsfogden, Skriveren og Stokkemændene, hvis Antal var 8, deres Plads. Midt i Kredsen laa en stor Sten, Tyvsstenen, hvorpaa Tyvene skulde sidde, mens Dommen

andt Sted. Herredet var delt i Fjerdinger, som hver skulde holde sin Tingstok vedlige. Herredsfogden udnævntes i gammel Tid af den kongelige Lensmand, og der fordredes den Gang ikke mange juridiske Kundskaber til en saadan Stilling; thi efter Haandfæstningernes Bestemmelse skulde Lensmanden tage en Bonde eller Bryde, som var en »uberygtet, vederhæftig Dannemand af selve Herredet, til Herredsfoged. Som Fogedløn havde han sin Gaard fri for alle Afgifter. Fra Christian V.s Tid bleve Herredsfogderne udnævnte af Kongen; men de vare i Almindelighed Bønder, indtil Bondestanden i Midten af forrige Aarhundrede var sunken saa dybt, at ogsaa dette Hverv blev den frataget.

Om Forholdene paa de gamle Tingsteder kan man danne sig en ret tydelig Forestilling ved at læse de mange Tingsvidner, som endnu findes bevarede. Til Eksempel kan anføres et Vidne fra Hingherreds Ting. Med Nutids Skrivemaade lyder det saaledes: »Alle Mænd dette Brev se eller høre læse, hilse vi Anders Nielsen, Herredsfoged i »Hingehærell«, Peder Skram af Olberg, Ridder, Christiern Fase af Vener, Grøn af Holmgaard, Væbner, Anders Paulsen, Iwer Jepsen og Jess Nielsen af Kalstrup, Foged i Rynköping, evindelig med Gud og kundgøre for alle Mænd, at Aar efter Guds Byrd 1446 St. Mortens Aften var skikket for os og for mange flere gode Mænd inden fire Stokke paa Hingherreds Ting Wilken Pixsten, Væbner, opstod og bades Lyd af Fogden, skødede, oplod og afhændede af sin fri Vilje hæderlig Mand Hr. Anders Brok, Cannik i Ribe, alt sit Jordegods liggendes i Hardsyssel bygget og øde, som ligger i Hingherred, Bøllingherred og i Hammerum Herred, til evindelig Eje, Clappe Møllested undtaget, hvilket Jordegods forud tilhørte Fru Mæret Karls af Tranmosegaard, hvilket vi hørte og saa,

det vidne vi med vore Indsegl hængende for dette Brev, og bandt sig til at fri ham fornævnte Gods for hver Mands Paatale, som derpaa kunne tale med Rette. Datum, Aar og Sted, som ovenfor skrevet, og kendes fornævnte Pixsten sig at have fanget fuldt og alt Værd og Penge af fornævnte Hr. Anders Brok for alt fornævnte Jordegods efter sin Nøje.

Ved Aaret 1695 blev Ullborg og Hing Herreder lagt sammen, og det fælles Tingsted blev siden ved Madum Kirke, indtil det i Aaret 1778 blev flyttet til Ringkjøbing.

Om Herredets Forhistorie er kun lidt optegnet, dog kan man af forskellige Fund danne sig en Forestilling om enkelte Forhold fra Oldtiden. I den historiske Tid vil det ses, at denne Egns Befolkning ikke sjældent traadte frem i bevægede Tider for at lægge sit Lod i Vægtskaalen, naar det gjaldt om at bevare den nedarvede Frihed. Herredet skraaner mod Vest ned imod Fjorden, og de vestlige Sogne have aabenbart i Stenalderens Tid været ubeboet og ubeboelige, thi her findes ingen Gravhøje fra denne Tid, og Stenvaaben findes nok spredte; men de ere i Reglen itubrudte, hvilket tyder paa, at Egnen af disse Stenaldersfolk har været benyttet som Jagtdistrikt. Broncealderens Folk trængte sig længere frem mod Vest, eftersom Egnen blev mere sikker, og fra dette Tidsrum, der omfatter omtrent et Aartusindende forud for Christi Fødsel, findes en Del Gravhøje bevarede, ligesom ogsaa en stor Del af vore Stednavne stamme fra denne og den nærmest paafølgende Tid, da den gamle Gudetro endnu havde Magt over Sindene.

Hardsyssel havde i gammel Tid omtrent samme Udstrækning som det nuværende Ringkjøbing Amt. Det fortælles, at dette Sysseles Beboere, Hardeboerne, i Aaret

1313 deltog i Opstanden mod Erik Menved, der havde plaget Landet med haarde Skatter, og blandt Bønderne nævnes Tyge Brydes ældste Søn fra Holm (Holmsland), som vel sagtens har været Anfører for en Del af Bønderne. Opstanden blev temmelig hurtig dæmpet, og Kongen anlagde derefter Volstrup Borg i Hjern, for at han i paakommende Tilfælde derfra kunde ave Befolkningen. Af de gamle Tingsvidner kan man se, at Skellet mellem Adelsmand og Bondeforhen ikke var saa strengt trukket, som det senere blev. Fattige Adelsmænd boede paa ubefæstede Gaarde og ernærede sig som Bønder, med hvem de ogsaa stod Side om Side paa Tinge. De havde fælles Interesser, som de vaagede over med megen Mistænksomhed, og naar deres Rettigheder bleve krænkede, greb de i Fællesskab til Vaaben mod deres Undertrykkere. Saaledes var Forholdet indtil Reformationstiden. Naar sikkert ogsaa denne Egn's Befolkning var med i Opstanden mod Grev Gert og siden mod hans Sønner, der af Niels Ebbesen som Menigmands Fører bleve slagne ved Lundenæs 2. Maj 1340, saa drejede Kampen sig ikke den Gang om Spørgsmaalet: Dansk eller Tysk, men om hvorvidt den nedarvede Frihed kunde bevares under saadanne Herskere, der fra Holsten og længere Syd fra ikke kendte til Folkfrihed og Selvstændighed, og derfor ogsaa her i Landet vilde underkue disse ⁴.

I Midten af det 14de Aarhundrede begyndte den saakaldte »sorte Død« ogsaa at rase her paa Egnen, og ved at gennemgaa de gamle Tingsvidner fra den følgende Tid, ser man, at en stor Del af Egnen er bleven øde. Særligt synes denne Sot at have været slem i Velling og No Sogne saunt længere Øst paa. Ved et Skifte efter den rige Hans Bagge i Ribe, Aar 1425, arvede Hennike Pixsten i Velling Sogn »en bygget Gaard, som Bo iboer, item 6

øde Gaardstedér i det samme Sogn«. Ligeledes fik han øde Gods i Arv paa Rindum Mark og Ringkjøbing Mark, samt i No Sogn ³.

Hing Herred var blandt de 47 jydské Herreder, der i Grevens Fejde kæmpede for at faa Christjern II. til Konge. Bondehæren under Skipper Clement drog langs med Vestkysten saa langt mod Syd, at den lik Lundenæs ved Skjernaa indtaget. Her mødtes den med Christian III.s Hærfører Johan Rantzau, som i et Brev til en Slægtning har skildret Kampens Gang : »Kære Frænde! Som I uden Tvivl ved, drog jeg fra Kolding til Varde, hvor en 400 Bønder havde forsamlet sig. Saa snart de hørte vor Ankomst, toge de til Bens og undslap os knap og nap. Derefter drog jeg med Knægtene og de andre to Faner, som min N. Herre havde stillet under min Befaling, til en Bro over Skjernaa, otte Mil fra Varde; dog laa vi en Nat undervejs. Ved samme Bro havde samlet sig mange Bønder og afkastet Broen. Jeg havde ikke kunnet omgaa dem paa mindre end fire eller fem Mile, og saa skulde Knægtene i denne Vintertid paa tre eller fire Steder have vadet over til midt paa Livet. Derfor drog jeg lige løs paa Broen, hvor Bønderne havde samlet sig. Der begyndte vi da at skyde paa hinanden; men med vore Haandgeværer ængstede vi dem saa haardt, at de vege fra Broen, hvorpaa vi gave os til at gøre Broen i Stand. Da de saa det, gave de sig paa Flugt, og vi gik den næste Dag løs paa en lille Købstad, hedder Ringkjøbing, som har stor Skyld i dette Oprør. Der fandt vi ingen hjemme; Byen stod ganske tom. Der kogte vi og stak Byen i Brand og droge om Morgenen til en Landsby fire Mile derfra, hvor vi lik at vide, at en fem Tusend Bønder havde samlet sig i en lille Købstad, hedder Holstebro. Næste Dag droge vi derhen, men næppe en Time før

vor Ankomst vare Bønderne løbne deres Vej. Der laa vi to Nætter. Bønderne i Omegnen aflagde Ulydingen til min N. Herre«. Efter at Oprøret saaledes var dæmpet maatte Almuen lide derfor. Lederne bleve forfulgte og henrettede, og Menigmand dømt fra Liv og Gods. Allives alle kunde de jo ikke; men de maatte købe Livet ved store Bøder og ved Fortabelsen af deres Ejendomsret til Gaardene ⁵. Penge havde Beboerne ikke altid at betale Bøderne med, og Kongen modtog derfor Øksne som Afdrag paa Halsløsningen. Disse Øksne bleve mærkede i Gaardene, hvor de skulde forblive indtil Kongens Opkrævere, Peder Ebbesen Galt og Axel Juul kom for at modtage dem ⁶.

Under de følgende Krige led Egnen her ofte meget, saaledes plyndredes Hardsyssel i Slutningen af Maj Maaned 1629 af saksiske og laueborgske Tropper ⁷, og i Krigen 1658--60 blev Ringkjøbing og dens Omegn plyndret og brandskattet af Svenskerne. Endnu værre gik det, da en Hær af tyske Hjælpetropper kom hertil for at drive Fjenderne bort. I Ringkjøbing borttog de »med Gevalt 1400 Tdr. Korn og gjorde anden Husvaade og Ulempe« ⁸. Omegnen led naturligvis ikke mindre, og Traditionen melder ikke saa meget om Svenskernes Indfald, som om »den Ti, æ Polakker wa herind«.

Ringkjøbing og Stadil Fjorde, der grænse op til Herredets vestlige lave Sogne, have aabenbart til visse Tider været Indsøer, hvilket kan ses af de betydelige Tørvelag, der flere Steder have aflejret sig ved deres Bredder. Naar saa Havet til andre Tider har banet sig Vej gennem den smalle Klitrække ind til Fjorden, har en Marskdannelse fundet Sted med Afsætning af Klæg ovenpaa Mosedannelsen, der atter har fortsat sig, naar Mindet igen er bleven lukket. Vesterhavet er flere Gange

gaaet over sine Bredder og strømmet ind i Fjordene og over de omliggende Sogne. Saaledes gik Havet før Jule-tid 1593 to Gange over sine Bredder og 1615 indtraf en stor Vandflod d. 1. Decbr., hvorved Marker og Enge toge stor Skade, og flere Steder blev det opskyllede Havsand liggende paa Markerne, saa Christian IV. i den Anledning gav Skattefrihed for de skadelidte i 3 Aar ⁸. Atter melder Historien om Oversvømmelse paa disse Egne i Aarene 1624 og 1634, og i Folkemindet er endnu bevaret Fortællinger om, hvordan Vandet har oversvømmet store Dele af Stadil Sogn, ligesom det ogsaa hedder i »Danske Atlas«, at en stor Del af Stadil Sogns bedste Ejendomme og Enge ere bortskyllede af Fjorden, og aarlig Sandflugt, Isbrud og Vandflod tærer meget af dem. Som en Mærkelighed ved Herredet i gammel Tid kan nævnes, at det hverken havde Rotter eller Muldvarper, og da Egnen mellem Skjernaa og Storaa var fri for disse Dyr, laa det nær for Overtroen at antage, at de vare manede herfra. Om Rotternes Fordrivelse fortælles i »Thieles Folkesagn« følgende: »En gammel Nordmand kom engang til Ringkjøbing og tog ind hos en Skipper, der boede ved Fjorden. Hos ham lod han en Pose staa mens han forrettede et Ærinde i Byen. Da han kom tilbage var Posen gnavet i Stykker af Rotter, hvorover han blev saa vred, at han manede Rotterne ud i Fjorden«. Om Muldvarpene havde Sybille spaaet, at de skulde komme Øst fra, og naar den første Muldvarp naaede at drukne sig i Vesterhavet, skulde Vestjylland gaa under. (Kamp: Danske Folkeminder S. 35). Muldvarperne kom her paa Egnen omtrent 1855, og Rotterne ved Aarene 1868—70.

Om Bygninger, Klædedragt, Sæd og Skik i ældre Tid.

Naar man nu ser de velbyggede Gaarde rundt om i Herredet, kan man knapt forestille sig Forholdene, som de vare i forrige Aarhundrede. Bøndergaardene bestode da, ligesom nu, almindeligt af fire Lønger, Stuehuset (æ Sals) laa oftest mod Syd og var ligesom de andre Lønger opført som »Aashus«. Bygningsmaaden dertil var temmelig simpel. Først nedgravedes en Række Stolper (Højstolperne) i Jorden; disse vare foroven forsynede med en Kløft, i hvilken en svær Bjælke (Aasen) blev lagt. Husets ydre Omrids blev derpaa angivet ved fire Rækker nedgravede Pæle, hvorpaa Renmen lagdes. Spartræerne lagdes saa med den tykke Ende paa Aasen, thi man troede, at den øverste Ende havde mest at svare til. Væggene bleve klinede op af Ler, hvori Lyng og Straa blev lagt som Bindemateriale. Disse Aaluse ere nu næsten forsvundne alle sammen: men for 30 Aar siden fandtes de ikke sjeldent. I forrige Aarhundrede blev Bindingsværkshuse almindelige; dog bleve de mange Steder opførte paa den bare Jord. Saaledes hedder det i Indberetningen fra Thorsted 1766: »Bygningerne bestaar mestendels af 3de Huse, Sals, Lade og Fæhus, er mest af ringe Fyrtømmer, meget Ler, ingen Fodstykker, Ler derunder, lav og temmelig dybt situeret«. Præsten i Vedersø indberetter samtidig, at Bøndernes Huse ere »Lerhytter«. Lervæggene holdtes dog kønt vellige med Kalkning udvendig og indvendig. Sidst i forrige Aarhundrede lærte Bønderne her paa Egnen at brænde Mursten, og fra den Tid af bleve Stuehusene oftest byggede med Grundmur. Taget var den Gang som nu af Straa i de gode Egne og i Hedeegnene af Lyng. Dagligstuen var forhen forsynet med Kakkellovne, saaledes som man endnu

skal kunne finde dem enkelte Steder i Hedeegnene. »Kakler« ere brændte Lerpotter, der bleve murede til en Ovn ovenpaa hinanden med den hule Side udad, og Indfyringen i disse rigtige Kakkelovne skete fra Skorstenen. Ved Aaret 1740 og senere bleve mange Huse forsynede med Jernovne fra de norske Jernværker Fossum, Froland og Næs, og Jernovnene bleve ved at hedde Kakkelovne, endskønt de slet ikke havde noget med »Kakler« at gøre. Salshusets Vinduer vare forhen faa og smaa, og de grønne Glasruder, der vare indfattede i Bly, tillode kun i ringe Grad, at Lyset lik Adgang til Stuen. Gulvet var overalt af Ler, og lavt var der til Loftet i disse Huse, saa man vil forstaa, det ikke var sunde Opholdssteder.

Stuerne vare kun forsynede med lidt Bohave. Dagligstuen havde det almindelige lange Bord med Langbænken ved Væggen, og Sengene vare altid Alkovesenge. I Storstuen fandtes undertiden Himmelsenge, og her havde tillige de store Klædekister deres Plads. Først midt i forrige Aarhundrede blev Stueure brugt i Bøndergaardene.

Klædedragten bestod i gammel Tid næsten udelukkende af hjemmegjort Tøj. Mændenes daglige Dragt bestod oftest af en hvid Vadmel's Troje og Knæbenklæder af samme Stof eller af gule Skind. Vesten var ofte af Vadmel eller Hvergarn og forsynet med 2 Rækker hvide Metalknapper, i Reglen et Dusin i hver Række. Paa Hovedet bares til daglig en strikket Hue. Strømperne vare blaa, graa eller hvide. Højtidsdragten var af mørkeblaat, hjemmegjort Klæde, og dertil var Vesten ofte forsynet med Sølvknapper og Benklæderne med Sølvspænder ved Knæerne. Til Stads ombyttedes ogsaa de jerubeslagne Træsko med Sko, der over Vristen havde blanke Spænder, ofte af Sølv, ligesom ogsaa den strikkede Toplue

afløstes af en høj, temmelig bredskygget Hat. Ved et Skifte 1748 efter Hans Pedersen i Hovergaard har man følgende Fortegnelse over Mandens Klæder: 1 sort Klædekjole, 1 mørkeblaa Klædekjole, 1 gl. brun Kjole, 1 sort Klædes Vest og tilhørende sorte Bukser, 1 brun firsils Vest med 33 Sølvknapper udi, 1 brun Klædes Vest med 34 Sølvknapper udi, 1 rød Brystdug med 12 Sølvknapper udi, 1 Par brune Klædes Bukser, 1 ny Hat, 1 Kabuds med blaa Plyds om, 1 Par Sko, 1 Par Støvler.

En Tid ind i dette Aarhundrede afløstes Knæbukserne af de lange Bukser, og det fortælles, at de franske Soldater førte denne Mode med sig til Vestevropa, efter at Napoleon havde gjort sit Tog til Rusland, derfor kaldte man her ofte de lange Bukser for »Kosakbukser«. Senere hen, da Lommeure bleve almindelige, bares disse i Bukselommen, og Urkæden, der i Enden var forsynet med en stor Sølvnøgle, hængte ned ad Laaret. . .

Kvindernes daglige Dragt bestod almindeligt af grønue strikkede Ærmer, vide sribede Livstykker, og uden paa Skørterne bares tærnede blaa og hvide Forklæder. Som Lomme brugte de den saakaldte Laarpose, der i en Krog var fæstet til Bæltet. Laarposens Brug er meget gammel, den nævnes for 300 Aar siden og brugtes af gamle Kvinder endnu i Mands Minde. Til Stads bar Kvinderne 5—6 Skørter, der ofte hang trappevis, og det yderste var det korteste; de mindre velhavende brugte Hvergarnskjoler, de mere velhavende bare Kjoler af Stof, Taft eller Bombasin. Gamle Koner brugte ved højtidelige Lejligheder Fløjelshue; men for 50 Aar siden, brugte Kvinderne en hvid Kappe og ovenpaa den en høj, bredpullet Filthat (Hareuldshat). I Skiftebrevet 1749 efter Apelon Pedersdatter i Hovergaard nævnes en velstillet Bondekones Dragt midt i forrige Aarh. saaledes: 1 graa

indsprængt Saestes Kvindekjole med 14 smaa runde Sølvknapper udi, 1 brun Klædekjole med 12 smaa Sølvknapper udi, 1 brun Klædes Trøje, 1 gl. sort Bajltrøje, 1 brun lirsil Kjole, 1 rød Kirsey Trøje, 1 Vadmelsskørt, 1 Tosilsskørt, 1 grøn bunden (strikket) Trøje, 1 Callemanches Trøje med 10 Sølvknapper, 2 blaa Lærredsforklæder, 1 Callemanches Snørliv, 1 brunt Livstykke med grønne Ærmer udi, 1 broget Cattuns Forklæde, 1 Hue, 1 sort Florslin, 1 hvidt Lin, 1 Livbaand med Sølvspænde, 1 sort Fløjelshue med Sølvkniplinger, 1 Lærredsklæde med Kniplinger, 1 sort Silkeklæde med Kniplinger om, 1 Taftes sort Rejsehætte, 1 sort Fløjels Strud, 1 Par røde Strømper, 3 Par Hoser o. s. v.

Til Dagligdragten hørte Træsko med blankpolerede Messingkramper; men til Stads brugte Kvinderne Sko med blanke Spænder ligesom Mændene. Det berettes,*) at Husliden for Kvindernes Vedkommende i gammel Tid stod særlig højt i Stadil og Vedersø Sogne, og Kvinderne kunde da forfærdige baade Linned og uldent til eget Brug. Allerede midt i forrige Aarh. dyrkedes Hamp ved de fleste Gaarde, og deraf tilberedtes Linned. Siden begyndte man ogsaa at dyrke Hør, og det fortælles, at det første Forsøg, som paa denne Egn blev gjort med Høravl, skete ved Gaarden Aahjerg i Vedersø Sogn, hvor man ved Aaret 1780 saaede noget Hørfør, der fandtes paa et strandet russisk Skib.

Landeveje og Postvæsen i gammel Tid.

Naar man nu færdes ad de gode Landeveje, eller man med det hurtige Jernbanetog i en Fart kan rejse fra den ene Ende af Landet til den anden, glemmer man

*) Halds Beskrivelse af Ringkjøbing Amt. S. 225.

ofte, at Folk for 100 Aar siden levede under meget daarlige Samfærdighedsforhold. Fra gammel Tid gik Vejen nordpaa fra Ringkjøbing forbi Heebro, thi 1523 fik Peder Skram paa Volbjerg Livsbrev paa at nyde Brokorn af Heebro, mod at han holdt den ved Magt,*) og 1615 fik Niels Krag til Volbjerg Kongebrev paa at nyde samme Rel. Omtrent lige øst for Timgaard drejede Vejen mod Vest og gik mellem denne Gaards Ladebygning og Borggaarden, hvorpaa den fortsattes mod Vest til Tim Kirke over 3 Broer, hvoraf Herremanden paa Timgaard krævede Bro-told. Saaledes skulde Vedersø Sogns Beboere 1561 svare Broafgiften med Fisk og Penge; men da de resterede dermed, bleve de dømt til at betale. 1684 vægrede samme Sogns Beboere sig igen ved at betale Afgiften, og Herredsfogden Oluf Jensen frikendte dem; men Axel Sehested indankede Sagen for Landstinget, hvor den gik dem imod, og Herredsfogden fik en Mulkt paa 6 Rdl. Stadil Sogn maatte ogsaa betale 5 Rdl. aarlig for Overfarten. Fra Tim Kirke gik Vejen lige mod Nord til Madum Kirke.***) Af et Sandemændstog, der 1562 blev opkrævet af Thomas Fastie til Vennergaard for at fastsætte Skellet mellem Bølling og Hing Herreder, ser man, hvor Vejen gik østen for Ringkjøbing. De begyndte deres Tog sønden for Røgen Mølle og sønden de Adelveje, som gaa fra Ringkjøbing forbi Finderup og ad Østkøbstæderne. De satte første Sten der i Midtstrømmen og fulgte siden Strømmen nedad til Klap Mølle og Bro og langs med samme Strøm, saalænge den varer, og Venneraa vedtager, saa lige til Midtstrømmen med samme Venneraa ud til Fjorden. Endskønt denne Vej kaldtes Adelvej, var den dog ofte meget

*) Danske Atlas V, Side 840.

***) P. M. Nødskou: Timgaards og Tim Sogns Hist., Side 101.

simpel, thi ved Højvande og Tøbrud blev den overskyttet paa de lave Steder og lignede da ofte et Morads, hvorover den rejsende kun med Livsfare kunde vove sig. Dette Forhold blev betydeligt forbedret i Aaret 1783, da den saakaldte gamle Landevej, hvis Spor endnu ses mange Steder gennem Hoden, blev anlagt paa Foranstaltning af daværende Amtmand Hansen. Denne Vej var jævn og lige og forsynet med de fornødne Broer over Aaer og Bække, hvorfor man paa den Tid ansaa den for særdeles god^o. Var Hovedlandevejene daarlige, saa var Vejene ud til Siderne derfra endnu meget værre. Vejen mellem Stadil og Tim var ved Vintertid ikke til at passere uden Livsfare, før den paa Foranstaltning af Søren Tang paa Timgaard i Aaret 1786 af Stadil Sognemænd blev forandret til en jævn Vase, og de forpligtede sig til siden at holde den i Stand til 100 Alen øst for Gaarden Svingel. Fra Stadil til Alrum fandtes ingen Vej før 1829, da et Selskab fik kgl. Bevilling til at anlægge en Vej der og at nyde Bropenge deraf. Taksten var saaledes: For en Karet, Chaise eller anden saadan Vogn med 4 Heste 6 Sk. Sølv, for en saadan Vogn med færre end 4 Heste samt en Postvogn 4 Sk., for en beslagen Arbejdsvogn 2 Sk., for en Trævogn 1 Sk. Søndervangs Ejer og Sognepræsten i Stadil skulde aarlig betale 2 Rdl. af hver Td. Hartkorn: de øvrige Beboere af Sognet skulde have Overfart, mod at de vedligeholdte Dæmningen paa begge Sider af Broen. Ogsaa skulde det staa enhver frit for, naar det lod sig gøre, at køre over Stadil Aa, uden at passere bemeldte Bro.

Naar Vejene vare saa daarlige i gammel Tid, kunde Postvæsenet naturligvis kun være simpelt. For godt 200 Aar siden var der kun Brevpost bestaaende af 2—3 Løbere i hver Købstad, og de skulde bringe Breve fra

den ene By til den næste for en Betaling af 2 Sk. pr. Mil. Siden blev i hver Købstad ansat en Slags Postmester, der skulde lade Pakker og Breve besørge til den næste By. Landsognene lønnede selv Budsendinge til Købstaden. Ved et kgl. Rescript af 6. Februar 1733 ordnedes Postgangen mellem Ribe, Ringkjøbing, Lemvig og Holstebro, og Posten skulde som Regel gaa en Gang nordpaa og en Gang sydpaa om Ugen. 1754 bestemtes det, at ridende Post skulde komme 2 Gange ugentligt fra hver Side, sydfra Tirsdag og Fredag, nordfra Onsdag og Lørdag ^s.

Om Skolevæsnet og Oplysningen.

Begyndelsen til Skolevæsnet paa Landet skete i Chr. II.s Tid, da han paalagde Præsterne »at undervise Almuens Børn, lære dem Fadervor, Ave Marie og Troesordet paa dansk, saa de vel forstode Meningen«. En videre Undervisning maatte søges i Latinskolen, som den Gang fandtes i omtrent alle Landets Købstæder, ogsaa i Ringkjøbing. Efter Reformationen skulde Sogndegnen ogsaa tage sig af Børnenes Undervisning; thi i Kirkeordinancen af 1537 hedder det: »Saa skal Sogndegnen undervise det unge Bønderfolk udi Børnelærdommen og Katekisme en Sinde om Ugen, udi Sted og Stund, som Sognepræsten dennem foreskriver«. Indtil 1568 havde hvert Pastorat sin Degn, men et Kongebrev af dette Aar bestemte, at de Degneembeder, der laa mindre end 2 Mil fra Købstæderne, skulde ved Degnens Død tilfalde nærmeste Latinskole, som derefter nød Embedets Indtægter, mod at Skolens ældre Elever besørgede Degnetjenesten. Disse Skoledisciple, der om Søndagen skulde være Degne og de søgne Dage Elever i Latinskolen, fik

Navn af Løbdegne. De udnævntes af Latinskolens Rektor og Købstadens Sognepræst, og vedkommende Sogn skulde modtage den udnævnte uden Modsigelse. Denne Ordning viste sig snart ubeldig, thi disse unge Mennesker toge det ofte mindre nøje med deres Embedspligter, saa baade Kirketjenesten og Børnenes Undervisning led derunder, og Beboerne vare inderlig kede af Løbdegnene. I Stadil Sogn lik Sognemændene 1594 Lov til at faa en fast ansat Degn igen, da Løbdegnen »til mange Tider, naar stor Regn og Vandflod er om Sommeren, eller naar Tøbrud sker om Vinteren« ikke kan komme til dem, hvorfor de ofte »miste deres Kirketjeneste«.

Fra Hee Sogn klagedes over, at Høreren sjelden kom dertil »hvorudi over en Bonde udi hans Sted Degnetjenesten der sammesteds skal forrette, og Børnene i deres Katechismo og Børnelærdom derved forsømmes«, hvorfor Hee Sogn, efterat baade Otte Krag til Volbjerg og Biskop Kragelund i Ribe havde klaget til Kongen over Forholdene, fik for dets Storheds Skyld 1652 en »Siden des Degn«, som foruden den gamle Degnerente tillige skulde nyde Renten af 100 Rdl. aarlig.

Velling Sogns Degneembede laa ogsaa under Ringkjøbing Skole, hvilket kan ses af et Kongebrev til Otte Krag i Aaret 1652: »Frederik III. o. s. v. vor Gunst tilførn; eftersom os elskelige, hæderlige og vellærde Mand, Hr. Jørgen Madsen, Sognepræst i Velling Sogn i dit Lehn, hos os underdanigst lader anholde og begere, at vi naadigst vil forunde og bevilge til hans Præstegaard for dets ringe Avl og hans Kalds Ringheds Skyld at maatte lægges og perpetueres et lidet Degnehoel med sin Tilliggelse, Ager, Eng, Forte og Fællig, liggendes udi forbemeldte Sogn, en gammel Mand, Søren Christensen, besidder, naar det efter hans Død kan ledig vorde, hvoraf gives aarlig

til Ringkjøbing Skole en Pension, da ere vi naadigst tilfreds, at samme Degneboel, naar det ledigt vorder, til hans Kald efter hans underdanigste Anmodning og Begering maa lægges og perpetueres, og for kgl. Tyngge være forskaanet; dog med de Vilkaar, at han skal være tiltænkt den Rettighed, som derudaf til bemeldte Ringkjøbing Skole skal, aarligen til godrende at udgive og betale. Dermed sker vor Vilje.*

Latinskolenes Ret til at udsende Løbedegne blev ophævet 1670, men dog beholdt de en aarlig Indtægt af de gamle Degneembeder. Børnene skulde nu nyde Undervisning om Søndagen og tillige en Søgnedag, men alligevel lærte mange af Bønderbørnene ikke at læse; thi Kundskaben i Religion gaves ad mundtlig Vej. Det var vel ikke hyppigt, man traf Bønder, der kunde skrive mere end Forbogstaverne paa deres eget Navn, saaledes som det kan ses i de gamle Kirkebøger, naar Forloverne skulde skrive under. Præsten søjede saa de øvrige Bogstaver til i Navnet. Konfirmationens Indførelse 1736 fik stor Indflydelse paa Skolevæsenet; thi nu fordredes et vist Maal af Kundskaber, inden denne Handling maatte foregaa. Derfor oprettedes i den nærmest følgende Tid mange Skoler her paa Egnen. Stadil fik ved Skolefundats af 1739 en Skole oprettet, og Degnen beskikkedes som Skoleholder. I Tim Skolefundats af 26. April 1741 bestemtes, at Degnen skulde holde Skole i Vestersognet 4 Maaneder om Aaret, og tillige skulde han sørge for en Skoleholder i Madum og øster Tim. Vilde nogen have Undervisning i Regning og Skrivning, skulde de derfor extra betale 2—4 Sk. om Ugen ⁹. Velling Skolefundats er af 19. Febr. 1741. Provst Borch i Vedersø visiterede 1771 Herredets Skolevæsen, og i sin Dagbog har han bemærket følgende: »De fleste Lærere klage over uordenlig Skole-

hold. Hee Sogns Ungdom nu som tilforn vel oplyst; Degnen kan ej katekisere. Degnebolig og Skole i forsvarlig Stand. Rindom Ungdom nogenlunde vel oplyst, Degnen har ikke Gaver til at katekisere. Degnebolig og Skole i god Stand. Fra Tim berettes: De faa, som vare tilstede, skønt en Søndag, vare vankundige. Degneboligen af ny opbyggt, Skolen holdes i Degneboligen. Torsted: Unge og gamle er vel oplyste i denne Menighed; Degnebolig og Skole begge i forsvarlig Stand. Nør Omme: Her forefandt jeg en maadelig Kundskab; Degnen bor i Bølling Herred, her er intel Skolehus. Høver: Denne Menighed høster endnu velsignede Frugter efter sin forrige Lærer Hr. Zimmer; Degnen bor i Hovedsognet Ølstrup, her er intel Skolehus. Holmsland: Ungdommen fandtes at have nogenlunde Kundskab; Degneboligen og Skolen brøstfældig. Stadil: Ungdommen havde mere Kundskab end forrige Gang; Degneboligen er brøstfældig, Skolen i forsvarlig Stand. Vedersø: Degneboligen brøstfældig, Skolen bliver ny opbyggt i Foraaret.* I sidste Halvdel af forrige Aarh. skete betydelige Fremskridt i Oplysningen hos Almuen, saa 1791, da Beboerne i Stadil købte Herregaarden, kunde 46 af dem skrive deres Navne under Købekontrakten, hvorimod 41 erklærede, at de ej kunde skrive deres Navne læseligt, hvorfor Birkedommer Esaias Helt underskrev for dem i Vidners Overværelse.

Hee Sogn

danner et Pastorat og en Kommune sammen med No. Soggenes Størrelse er tilsammen 11,725 Tdr. Land med 376 $\frac{1}{3}$ Td. Hartk. Ved sidste Folketælling 1890 havde

Hee Sogn 69 Gaarde og 94 Huse. Folketallet var 806, fordelt paa 175 Familjer. Sognets Navn skreves 1291 som He, 7 Aar efter skrives Hee og senere ofte Hie, som nærmest ligner den nuværende Udtale. Det antages, at Navnet betyder Hede, der paa Egnens Maal har omtrent samme Udtale som Sognavnet.

Det ses, at Navnet har haft Endelsen »inge« efter sig, naar det stod i Samstilling: Hee Herred blev til »Heingæhæreth«, og Hee Ø blev til Heingæ Ø eller Hingø.

Hee Sogn har følgende Byer: Haelby, Sønderby, Agersbæk, Siersbæk, Ejstrup og Hvingel. Enlige Gaarde ere: Volbjerg, en gammel Herregaard med flere Udflyttergaarde og Huse, Færge, Vesterkær, Sønderkær, Østerkær, Nørkær, Mastrup, Astrup, Bratbjerg og Sanddal.

Agersbæk, der nu bestaar af 3 Gaarde og nogle Huse, har i gammel Tid været en Herregaard, som har ligget øst for den sydligste Gaard. Ærlig og velbyrdig Mand Splidt Bang boede paa Agersbæk i Aarene 1533—35 ¹⁰, og siden ejedes Gaarden af Albert Friis til Haraldskær, der var Lensmand paa Riberhus fra 1580—1601. Endnu 1638 nævnes Agersbæk som Herregaard ², men kort efter er den vistnok kommen i Bøndereje og har mistet sin Frihed. Navnet Ejstrup skal være sammensat af Mandsnavnet Eitir og Torp. Flere danske Stednavne have samme Forstavelse: Ejerslev, Ejersted og Ejers Bavnehøj. Fra gammel Tid hørte 2 Gaarde i Ejstrup til Domkapitlet i Ribe. Paa dette og mere Gods i Hee Sogn fik Kapitlet Frihed for kgl. Skatter i Aaret 1290. Kongebrevet derom findes i »Ribe Oldemoder«, og deri nævnes 2 Gaarde beliggende i Hee, en Mølle sammesteds og en Gaard, som Esger Juul og Truels Præst har skødet til Kannikernes Bord i Ribe. Om en Gaard i Ejstrup findes følgende Vidne ³: »Vi Iver Munk med Guds Naade Biskop

udi Ribe, Tomas Fassi udi Vennergaard, Per Skram udi Volberig, Peder Grøn udi Rydeberig, Josef Reckhals gøre alle vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1513 paa St. Wolburgs Dag, der vi vare tilskikket at granske og forfare om nogen Trætte imellem Jep Lassen i Ejstrup og Axel Persen paa Tim om en Holm liggendes udi Tim Birk, da tilstode for os velbyrdig Svend Axel Persen og Ejermænd i Ejstrup, at den Holm, som ligger norden ved den gamle Aastrøm, som Markskel gjort var, er Kapitels udi Ribe rette Enemærkes Holm. Til Vidne om den Ting have vi hængt vore Segl under.◀ Hvor Kapitlets øvrige Gods i Hee har ligget, er ikke saa let at afgøre; Møllen har maaske ligget nord for Ejstrup, hvor nu Stampemøllen ligger, eller ved Heebro, hvor der i tidligere Tid har ligget en Mølle.

Christen Krabbe og Bolde Hansdatter solgte 1506 en Gaard i Ejstrup og mere Gods til Lensmanden over Hing Herred Niels Clemensen ◀. Mats Grauersen i Ejstrup berettede 1545 for Kongen, at han havde opbygget en Mølle paa Sandel Mark i »Hey« Sogn paa sin egen Bøndergrund, og at samme Mølle skal støve noget ind paa Kronens Grund. Da undte kgl. Mt. ham, at han maatte nyde samme Mølléstøvning ind paa Kronens Grund, dog at han igen skulde udlægge Kronen Fyldest og Vederlag efter Claus Sesteds Tykke.*) Aaret efter fik samme Mand kgl. Befaling til Christen Faszy til Vennergaard og Erik Skram, Landsdommere, Niels Krag til Kjellingbjerg, Niels Juel til Aabjerg, Palli Juel til Ustrup, Knud Seffrensen til Tridie og flere, at de skulde granske og forfare, om de Enge paa Sanden Mark ere saa rettelig svoren med Laughest til Sanden. Saudal Mølle blev nedbrudt 1674

*) Danske Magazin, III. R., 1. B., S. 190 og 195.

og af Volbjergs Ridefoged Iver Lauridsen ført til Volbjerg Mølle.

Om samme Ridefoged fortælles, at han knap nok kunde skrive sit Navn, og sine Regnskaber gjorde han op ved Hjælp af Talstokke af smaa Pinde ". Aaret efter, at Møllen var nedbrudt, solgte han Ejendommen til Christen Lauridsen af Heager og Christen Christensen paa Stadilø, og de fik begge Skøde derpaa med Muld og Kniv; thi i gammel Tid var det Skik, at Sælgeren i Rettens Overværelse kastede noget af den solgte Jord i Køberens Skød, og deraf ere Ordene »tilskøde« og »Skøde« kommen. Frans Linde paa Timgaard købte 1740 den øde Møllejord og lagde den under sin Hovedgaard, hvortil den hørte til 1796. Nu bliver omtr. 200 Tdr. Land af Sanddals Mark og Hede tilplantet med Naaletræer af et Aktieselskab.

En af Gaardene i Hvingel By, der var beboet af 2 saakaldte Halvgaardsfæstere og skattede af omtr. 6½ Td. gl. Hartk., hørte omtrent hele forrige Aarhundrede under Timgaard ligesom Gaarden Astrup, der da skattede af 8 Tdr. 6 Skpr. Astrup udtales Aastrup og betyder temmelig sikkert Torpen paa Aasen.

Forstavelsen i Navnet Mastrup kommer vist enten af det gamle Mandsnavn Mati eller maaske snarere af det gamle »Ma« eller »Made«, der betyder Eng eller Mose.

Volbjerg

er en meget gammel Herregaard. Navnet skrives 1446 Olberg og siden Wolbierig, Wolbjerg og Wolbergh; det betyder derfor snarest Olufsbjerg; thi Mandsnavnet Ole udtales her som »Wolle«. De første Spor af Volbjerg som Herregaard maa vist søges paa en lille Holm ude i Engen syd for den nuværende Gaards Plads. Ude paa

denne Holm har man for faa Aar siden trukken mange nedrammede Egepælc op, der tyde paa, at her har det gamle Stuehus ligget; Omkredsen viser, at det maa have været opført som et Taarn, hvilket mange Steder var Tilfældet, da det ydede størst Sikkerhed i urolige Tider. Siden blev Borgen flyttet omtrent til det Sted, hvor Gaarden nu ligger, og i forrige Aarhundrede bestod den af tre teglhængte Fløje bygget af Egetræs Bindingsværk og murede Tavler. Ladegaarden bestod af to store Huse, Laden, der laa i Syd og Nord, og Stalden, der dannede en Vinkel dermed mod Vest ¹². Borggaarden var omgivet af Volde og Grave paa 20—30 Alens Brede, og Spor af disse kunne endnu ses. Østen for Herregaarden laa fire Fiskedamme, der ligesom Gravene bleve fyldte med Vand, der gennem en Kanal blev ledet fra en Bæk $\frac{1}{4}$ Mil østligere i Sognet. Kanalen og Fiskedammene ser man endnu tydelige Spor af.

Da Herregaarden for 100 Aar siden blev udstykket, nedreves Borggaarden tildels, og Materialierne derfra benyttedes til Opførelsen af nogle Udflyttergaarde paa Volbjerg Mark.

Den ældste Ejer af Volbjerg man kender, er Christen Skram, der nævnes 1388. I Aaret 1411 nævnes han til Volbjerg, som han maaske har ejet i Fællig med Jens Skram ¹³. Begge hørte de til den gamle Slægt Skram, der i deres Vaaben havde en halv Enhjørning i hvidt Felt. Christen Skram ejede tillige Herregaarden Mattrup, hvor hans Enke Kirsten Raasted eller Raslev 1453 holdt Skifte med Sønnen Niels Skram og Peder Skram. Niels fik Mattrup og Peder fik Volbjerg og noget af Mattrups tilliggende Jordegods, som han fik Tingsvidne paa 1456 ⁴. Peder Skram boede paa Volbjerg flere Aar før Skiftet, 1443 nævnes han hertil, da han solgte en Gaard i Vormstrup

til St. Hans Kloster i Viborg ¹¹. Han var Ridder 1446 og gift med Anne Nielsdatter Banner. Deres Søn var Christen Skram til Urup, som var Fader til Søhelten Peder Skram. Det sidste Aar Peder Skram nævnes til Volbjerg er 1465 i et Sognevidne, hvori Domkapitlet fik Hævd paa førnævnte Holm til dets to Gaarde i Ejstrup ¹². Fru Ellen Krag nævnes 1474 og 1487 som Peder Skrams Efterleverske ¹³. Erik Christensen Fastie fik 1474 paa Hing Herreds Ting Lavhævd over Volbjerg Gaard og Gods. Han levede her en halv Snes Aar, og efter hans Død besad Enken Ellen Skram Gaarden i adskillige Aar. Hun skildres som en heltemodig Dame, og det er muligvis hende, der hentydes til i Præsteindberetningen 1638, hvor der staar: »Offuen i tornet (Kirketaarnet) ehr tuende kammere, ehñ paa den sønder och ehñ paa den nøhr side med schydegabber udaff, hvorpaa der siges ehñ frue aff Wolberg ved naffn ild fru Elle skall undertiden haffue holdet hus, naar hun med sin hosbond ei kunde foreenis.« Til Ellen Spænd, der kun døde en Menneskealder før 1638, kan dette volbekjendte Sagn neppe henføres.

Fru Ellen paa Volbjerg laa en Tid i Strid med Niels Juel paa Aabjerg, fordi han havde gjort et Hærstræde (Landevej) over hendes Mølledam, medens hun af Prebjørn Podebusk paa Vosborg var stevnet til Herredagen paa Sælland. Peder Fastie Skram, der efter Moderen blev Volbjergs Ejer, brugte Moderens Efternavn og Faderens Vaaben, en Stormstige med tre Trin. I Aaret 1498 fik velbyrdige Svend Erik Fastie bekræftet den Ret, som hans Forældre havde haft til Fædrift i Roldmose, og 1509 fik han Kongens Dom paa, at Bredholm hørte under Volbjerg. Om samme Holm fik kan 1521 et Vidnesbyrd af 24 Mænd, at ingen havde gjort Fordring paa Bredholm uden Christen Ged paa Prebjørn Podebusks Vegne ¹⁴.

Hans første Hustru hed Sophie Sandberg; hans anden Hustru Christence Lunge overlevede ham og blev siden gift med Niels Juel paa Aalbjerg. Volbjerg synes i den nærmest følgende Tid at have været ejet samtidig af Erik Skram, der 1529 ved sit Ægteskab med Maren Løvenbalk blev Ejer af Gaarden Tjele, Peder Skram og Iver Skram. Saaledes stevnede Maren Lauridsdatter i »Wolberigh« Rebsmændene, som havde rebet hende nogle Enge fra paa Volbjerg Mark, til 1535 at møde for Kongen i Randers, og i Aarene 1536—42 nævnes Peder Skram til Volbjerg flere Gange ¹³; men han maa vel være død 1545, da Erik Skram dette Aar paa sine egne og Broderen Iver Skrams Vegne erhvervede sig et Laasebrev og et Sandemændstog paa Volbjerg og dets tilliggende Gods. Maren Løvenbalk døde 1554, Erik Skram 1568; men allerede 1551 var Iver Skram bleven Encejer af Volbjerg, og fra dette Aar til sin Død 1580 førte han Trætte om en Kirkesti, ligesom han ogsaa i fire Aar laa i Strid om Fiskeriet i Vonaa. Hans Enke Ellen Spend blev 1581 stævnet til Ting af Fogden paa Agersbæk; han beskyldte hende for ulovlig Tørvegrøft paa denne Gaards Ejendomme, der tilhørte Albert Friis. Hun blev frikendt ved Dom af 8. Juni 1581. Hendes Søn, Peder Skram, fik Strandbygaard, som Fadren 1573 havde købt af Kongen, Erik Skram fik Rammegaard, medens Spend Skram fik Volbjerg. Denne var opkaldt efter sin Bedstefader Jens Spend paa Rammegaard, med hvem Spendslægten uddøde 1586. Spend Skram var gift med Juline Jesperdatter Vognsen fra Hestrup i Børlum Herred, og da han døde temmelig ung uden Arvinger, maatte Enken skifte Arv med sin afdøde Mands Søskende. Disse overlode hende Volbjerg Gaard og Gods som Enkesæde paa Livstid; men ikke længe efter giftede hun sig med Niels Lange til Skrumsager, og kort

efter Brylluppet fødte hun et Barn. Dette tog hendes første Mands Slægtninge hende meget ilde op, og da hun saa hurtig efter dennes Død kom i Barselseng, mente de, at hun, ved at opføre sig saa usømmeligt i sin Enkestand, havde forbrudt Enkesædet og sit øvrige Arvegodt. Tillige anførte de, at hendes ny Ægteskab ej var lovligt, kristeligt og tilbørligt, men gav stor Forargelse blandt andre Adelsfolk. Ifølge en Herredagsdom af 20. Marts 1606 blev hun tvungen til at afstaa Volbjerg til Spend Skrams Arvinger, der en kort Tid besade Gaarden i Fællesskab.*) Af disse Arvinger er Peder Skram særlig bleven kendt, idet han 1590 »udi Mørck och Molm« blev overfalden af 3 andre Adelsmænd af Slægten Friis og »uden ald tilbørlig Aarsage eller Skielning« fik sin højre Haand afhuggel. Herman Juell til Aabjerg mødte i Retten for Peder Skram og fremlagde der bekræftede Vidnesbyrd om Sagen. Peder Skram havde staaet paa Viborg Gade uden Værge, da tre unge Adelsmænd tilraabte ham: »Hvad Tusind Pokker er du for en«, hvortil han svarede: »Jeg er en god Karl, hedder Peder Skram, Iver Skrams Søn til Volbjerg«, og han spurgte saa de tre, om de vilde være deres Navn bekendt. Da løb de alle ind paa ham og huggede i Flæng. »Och Peder Skram roffte og badt for Gudtz Skyldt, att the ville lade hannum være«, og han veg tilbage, efterat den højre Haand var afhuggel, idet han bødte for sig med den venstre, som ogsaa tog Skade. Medens Retssagen stod paa, døde den ene af Udaadsmændene: de to andre bleve dømt til »for saadan therris slemme Gierningh at holdis och regnis for æreløse Mendt«¹⁷. Peder Skram overlod sin Part af Volbjerg til Frans Polen, der var gift med hans Søster Dorthe, og da Erik Skram var død i Maj

*) Jydske Slgr., VII. B., p. 44.

1607, solgte hans Enke Anne Vind ogsaa sin Part af Gaarden til Frans Polen. Efter Navnet at dønmme, har denne været en indvandret polsk Adelsmand. Han deltog i Kalmarkrigen og døde i Kiel den 14. Januar 1613. Hans Enke havde Vanskelighed ved at faa Hævd paa Volbjerg og henvendte sig derfor til Kongen om Hjælp, og der udgik Befaling til Niels Lange om at udlevere hende Volbjerggaard og Brevene derpaa; men dette skete ikke. Dorthe Skram henvendte sig da atter til Chr. IV., der den 12. Januar 1615 skrev et ikke meget naadigt Brev til Niels Lange og gav ham en alvorlig Paamindelse om at levere Enken de omtalte Breve uden Forhaling; thi, skriver Kongen, »vi os ikke ringe forundrer, at Du vor naadigste befaling udi saa langsommelig Tid ikke har efterkommet.« Sagen maa have haft flere Vanskeligheder, saa atter 1616 og 1617 udgik Befalinger til Gunde Lange og Niels Krag, at de skulde udlevere Dorthe Skram nogle Breve, der stode forseglede i Hee Kirke.*)

Den næste Ejer af Volbjerg er Niels Krag, der blev født paa Agerkrog den 14. Maj 1575. Hans Forældre vare Mogens Krag fra Kjellingbjerg og Sophia Juel fra Aabjerg. Indtil sit 14. Aar blev han oplært hjemme, siden gik han i Skole i Lybæk, derefter studerede han ved Universiteterne i Rostok, Vittenberg og Leyden, gjorde saa en Rejse gennem Frankrig, hvorfra Forældrene »for vigtige Aarsagers Skyld« hjemkaldte ham 1596. Kort efter fik han Tjeneste i Kancelliet, hvor han 1603 blev Oversekretær. 1608 blev han trolovet med Jytte Høg, der den Gang var i Dronningens Jomfrukammer. Hun var en Datter af Stygge Høg til Vang og Anne Ulftand. I Septbr. 1611 stod deres Bryllup. Niels Krag var en

*) Danske Slgr. II. R., II. B., S. 12.

af de dueligste og driftigste Embedsmænd under Chr. IV., og derfor nød han ogsaa betydelig Tillid. Han opholdt sig mest paa sin anden Gaard Trudsholm; men et smukt Minde har han dog efterladt sig her i Hee ved den smukke Allertavle, som han 1635 har ladet forfærdige til Kirken. 1643 fik han Kongebrev paa Hee Konge- og Kirkeliende. Frederik III. udnævnte ham ved sin Regeringstiltrædelse til Rigsraad, endskønt Niels Krag bad sig fritaget derfor paa Grund af sin høje Alder og Skrøbelighed. Aaret efter blev han syg og døde paa Havreballegaard paa sin 76aarige Fødselsdag ¹⁸. Jytte Høg levede til 1659; men ved Skiftet efter Mandens Død tilfaldt Volbjerg Sønnen Otto Krag, der var født paa Agerkrog 1611. I sin Ungdom studerede Otto Krag ved udenlandske Universiteter og gjorde sig bemærket ved sin Skarpsindighed og gode juridiske Kundskaber. Han blev gift 1644 med Anna Rosenkraus af Skjoldemose, hvilken Gaard han arvede med hende; men desuden blev han Ejer af 3 andre Herregaarde, Egeskov, Flintholm og Vibygaard. Otto Krag boede vistnok mest paa Volbjerg, og denne Gaard betragtede han som sin Hovedejendom. 1652 skaffede han Hee Sogn et Legat paa 400 Kr., hvoraf Renten skulde tilfalde »tvende vedtørfflige fattige af Hee sogn«. Disse Penge var en Del af de 1000 Rdl., som Anders Lange til Vennergaard maatte betale for at gifte sig med Jomfru Karen Povisk, »hannem i anden og tredie leed beslægtet«. Samme Aar købte han en Del Krongods paa Ringkjøbing Mark og paa Holmsland for 660 Rdl.; Indtægterne af dette Gods var noget over 50 Tdr. Rug og 60 Tdr. Byg. Den 30. Januar 1658 gik Svenskerne over Isen til Fyn, hvor vore Krigsfolk kun gjorde kort Modstand. I denne Kamp blev Otto Krag med 4 andre Rigsraader tagen til Fange, og Aaret efter blev hans Frue Anne

Rosenkrans holdt i svensk Fangenskab. Hun blev frigivet mod at den dræbte Kommandant Prinzenskjolds Enke, der efter Blodbadet paa Bornholm var holdt i mildt Fangenskab i Kjøbenhavn, blev udleveret til Svenskerne. Efter Krigen var Otto Krag Adclens Fører paa Rigsdagen 1660, men hans Hidsighed og Adelsstolthed gjorde, at han kun fik lille Indflydelse paa Sagernes Gang. Ret betegnende fortælles det om ham, at da han en Dag mødte Borgmester Hans Nansen paa Slotspladsen, pegede han paa Blaataarn (Statsfængslet) og spurgte: »Ved I hvad der er?« Nansen pegede da paa Stormklokken i Frue Taarn, der havde kaldt Kjøbenhavns Borgere sammen til Byens Forsvar, og spurgte: »Ved I hvad der hænger?« Tillige fortælles det, at Otto Krag ikke vilde underskrive Enevoldsakten, men slængte de Penne bort, man rakte ham, idet han erklærede dem for ubrugelige. Da traadte Kongen selv til og prøvede en Pen til ham, som han ikke kunde nægte at skrive med. Han lader dog til at have fundet sig i den for Adelen uheldige Forandring, thi han blev siden hyppigt hrugt i Kongens Tjeneste. Aar 1660 skete et Drab paa Volbjerg: Bagge Iversen, en Søn af Biskop Hemmet i Ribe, var paa Studehandel sammen med sin Svoger Nis Hansen Guldager, og mens disse to opholdt sig paa Volbjerg, ere de vel sagtens efter den Tids Skik blevne rigeligt beværtede, og sikkert er det, at de bleve uenige, og at Bagge Iversen stak sin Kammerat ihjel, hvorfor han flygtede bort og skjulte sig. Under sin Fredløshed indsendte han et Bønskrift til Kongen, hvori han bad om frit Lejde, indtil Sagen blev undersøgt og paadømt. Dette blev ham ogsaa tilstaaet ved et Kongebrev af 13. Septbr. 1660¹³. Efter Otto Krags Død 1666 ejede hans Enke Volbjerg i 22 Aar. Hun købte 1767 Forstrandsretten fra Houvig til Nymindegab og en Del mere Gods, der ialt

havde omtr. 100 Tdr. Hartk., for 7,960 Rdl. Sønnen Niels Krag, der var gift med den berømte Admiral Niels Juels Datter Sophie Amalie, synes en kort Tid at have ejet Volbjerg, som han dog snart overlod til Svogeren Otto Rantzau, som var gift med Otto Krags Datter Sophie Amalie, der 1670 var bleven Enke efter Christoffer Ulfeldt til Aunsbjerg.

Otto Rantzau var en af Landets største Godsejere og en anset Mand, meget elsket af Chr. V., der ofte benyttede ham til udenlandske Sendelser. 25. Maj 1671 ophøjedes han i Grevestanden, og hans Gaard Rosenvold blev oprettet til Grevskab. Grevinden døde 1710, Greven 1719, og deres jordiske Levninger stod til for faa Aar siden i Ilee Kirkes Gravkapel. Sønnen Christian Rantzau besad det meste af Faderens Gods. Volbjerg var i hans Tid bortforpagtet først til Kaptejn Hans Leth og siden til Hans Basse paa Aagaard. Volbjerg Hovedgaard havde den Gang 100 Tdr. Hartk., og det tilliggende Bøndergods 612 Tdr. Forpagteren skulde nyde $\frac{1}{4}$ af Indstrandingerne, som Rantzau 1720 havde faaet fornyet Brev paa, og Forpagtningsafgiften var omtr. 1000 Rdl. Christian Rantzau var født 1684, blev 1716 gift med Manderup Duus Enke Charlotte Amalie Gjøe, der døde 1724, hvorefter han ægtede Eleonora Hedevig von Plessen. Han var en velvillig Herre overfor sine undergivne, som han holdt meget af at færdes blandt; tillige elskede han Studeringer, saa han endog paa Jagten medtog Bøger, som han i Hviletiden benyttede. Strandingsauktionerne vare den Gang rene Føstdage, og Adelsmænd og Præster fik sig ofte et godt Bæger ved saadanne Lejligheder. Rantzau skal ved en saadan Anledning have lavet følgende Ordspil om Klitten:

»Var her Vin, som her er Vand,
og Sukker, som her er Sand,
saa var det et Kanaans Land.«

I Ove Mallings »Store og gode Handlinger« fortælles et Træk om Rantzaus Højmodighed: Den mægtige Præses i Admiralitetet, Gabel, havde ved sin Indflydelse hos Kongen faaet Rantzau afsat fra flere betroede Poster. Gabel forsømte imidlertid selv sine mange Embeder, og Holmens Tilstand var under hans Tilsyn bleven meget daarlig, hvorfor der blev nedsat en Kommission, der skulde undersøge hans Forvaltning. Rantzau blev Kommissionens Formand, og nu kunde han jo nok have sagt Gabel Tak for sidst; men han holdt tvertimod Mistanken borte fra ham og hævdede, at han var en tro og tapper Dannemand, der kun var optaget af altfor mange Forretninger. Kong Frederik IV. fik derved stor Højagtelse for Rantzau paa Grund af dennes ædle Optræden. Rantzau døde 1771; men Aaret før havde han solgt Volbjerg til Jens Hvass og Andreas Højer. Jens Hvass var en Søn af Provsten over Ulfborg Herred Frans Hvass, og han boede paa Tviskloster, som han havde arvet efter Faderen. Han var Medejer af Volbjerg i 2 Aar og døde 1773 ved Badet i Aachen. Disse to Ejere solgte straks Gaardens Forstrandsret til Krigsraad Ammitsbøl paa Søgaard for 10,000 Rdl., og fra den Tid stammer vel Navnet »Søgaard Forstrand«. Høyer boede paa Søndervang, hvor der siden vil blive meddelt mere om ham. Som Ejer af Volbjerg havde han en Retstrætte om Fiskeriet i Vonaa; den blev afgjort ved en Kommissionsdom i Aaret 1775. Kort efter byttede han Volbjerg bort til Peder Nissen og fik derfor en Gaard i Hillerup, som han ejede 1779 ^c. Høyer døde 1782.

Peder Nissen var en Bondesøn fra Jedsted. 1769 boede han paa en større Gaard i Vilslev Sogn; men des-

uden ejede han en Gaard i Hillerup, som han vel har arvet med sin Hustru, der almindelig blev kaldet Bodild Hillerup. Han havde fortjent sig en betydelig Formue ved Studehandel, saa han vistnok ejede Volbjerg Gaard og Gods og Penge til. Han skildres som en retskaffen og godhjertet Mand. Hans og Hustrus Navne ere bevarede her i Sognet paa den store Klokke, de 1783 skænkede Kirken. Volbjerg byttede han 1784 bort med Herregaarden Spøttrup, hvor han døde 1788. Hans Søn er den bekendte Legatstifter Nis Nissen, der fødtes i Hillerup 1771 og 1803 blev gift med Karen Stadel, en Datter af Godscjer Jens Stadel til Sø og Ullerup i Thy. Nis Nissen ejede efter Faderens Død Spøttrup og Hestehaugegaard, og han samlede sig, vistnok ogsaa særlig ved Studehandel, en meget større Formue, end Faderen havde haft. Hans Hustru døde 1824, og han giftede sig siden med Anne Dorthea Hagensen, en Datter af Frans Hagensen til Volborg ²¹. Begge Ægteskaber vare barnløse, og ved Testamente af 19. April 1845 bestemte han derfor, at af hans Formue skulde der efter hans Død oprettes Legater i de Sogne, hvor han havde levet. Efter hans Død paa Spøttrup den 29. Juli 1848 fik Hee Sogn 2 Lodder eller $\frac{2}{50}$ af hans Formue til et Legat for fattige, værdige trængende. Disse to Lodder beløb sig til over 13,000 Rdl. I Aaret 1856 opførtes øst for Hee Kirke et Fattighus, der til Ære for Legatstifteren blev kaldet »Nissens Minde«. Til Dækning af denne Bygnings Gæld benyttedes 100 Kr. aarlig i 22 Aar af Legatets Indtægter.

Kammerraad Mathias Peter Richter, der 1784 blev Ejer af Volbjerg, havde boet nogle Aar paa Spøttrup. Han blev 1785 ægteviet til Frøken Elisabeth Halchus de Hoffmann fra Aabjerg. I Aaret 1792 solgte han Volbjerg Gaard og Gods til Bønderne i Hee Sogn, hvorom følgende

fortælles: Kammerraad Richter var indviklet i en langvarig Proces, som, hvis han tabte den, vilde tage en stor Del af hans Formue. Derfor tilbød han at sælge Bønderne Gaard og Gods. Provst Høyer sammen med 7 af Sognets Mænd, hvoraf de 4 bar Navnet Laust, gjorde Bud paa Gaarden i Foraaret 1792. En Masse Papirer om Handelen findes i Viborg Arkiv, og deriblandt et Brev fra Kammerraad Richter til Provst Høyer. I dette Brev, der er dateret 2. Juni 1792 paa Volbjerg, forlanger Richter Besked enten fra eller til om Handelen, da han den 7. Juni skal give en anden Køber Svar. Hvis der ikke kom Svar paa dette Brev inden den 6. Juni, skal Provsten sammenkalde de 8 Mænd, der gjorde Handelen, og tale med dem om Ophævelsen, da Richter ikke forinden kan entrere i nogen Handel.

Bønderne købte da Gaard og Gods den 13. Juni 1792, hvilken Dato den første Købekontrakt er dateret, og Købesummen var 66,200 Rdl. Amtmand Hansen gjorde Ophævelser over denne Handel, idet han forlangte at Købesummen skulde paalignes hver enkelt Gaard, inden han kunde anbefale Handelens Afslutning. Samtidig lader det til, at ogsaa Kammerraad Richter fortrød Handelen. Da fortælles det, at Provst Høyer paa Beboernes Vegne red til Lønborggaard for at faa Herremanden der til at stille Sikkerhed for den udlovede Købesum. Dette lykkedes ogsaa, og hverken Amtmanden eller Richter kunde nu afslaa at kende Handelen for afsluttet; men det fortælles ogsaa, at Provst Høyer havde redet saa stærkt for ej at komme for sent, at hans Hest styrtede udenfor Volbjerg, hvor Bønderne i spændt Forventning laa ude paa Grønningen ved Gaardens gamle Volde. Beboerne fik da den endelige Købekontrakt underskrevet den 10. Oktbr. 1792, og de fik Skøde paa Gaard og Gods den 13. Juni 1793.

Kammerraad Richter købte kort efter Ørslev Kloster, hvor hans Enke endnu levede 1828.

Bønderne fik nu alle Selveje paa deres Gaarde, men til Betalingen af Hovedgaarden laante de 14,000 Rdl. i Kongens Kreditkasse, som fik første Prioritet i Volbjerg Hovedgaardstakst af 90 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. Hartkorn og de paastaaende Bygninger, der var assurede i Brandkassen for 11,700 Rdl. Den 6. August 1794 holdt de Licitation paa Volbjerg over Nedbrydelsen af den gamle Borgegaard og over Opførelsen af et nyt Stuehus. Af Voldbjergs Hovedgaardstakst fik de udstykket til 17 Gaarde og Huse, til hvis Opbyggelse brugtes en Del af Materialerne i den gamle Gaard. Afbyggerstederne solgtes for 15,978 Rdl., og Hovedparcellen solgtes 1796 til Birkedommer Grønlund i Ringkjøbing for 7,000 Rdl. Bønderne tjente 5,000 Rdl. ved Handelen, og af disse fordeltes de 4,000 mellem dem i Forhold til Købesummerne paa deres Gaarde. Peter Grønlund, der nu blev Ejer af Volbjerg, var sødt i Spørring 1754 af fattige Forældre. I sin Ungdom kom han paa et Godskontor som Skriverdreng, og Godsejeren, der lagde Mærke til hans gode Evner, hjalp ham til at studere. Fra 1780 var han Prokurator i Ringkjøbing, hvor han siden blev Herredsfoged. Han var gift med Karen Grønbek, en Præstedatter fra Tistrup, der døde 1805. De havde 9 Børn, hvorefter talrige Efterkommere endnu leve i Sognet. Deres Datter Ane Kirstine blev gift med Gaardens Forpagter Poul Brusen, og han blev 1821 Ejer af Volbjerg. Ane Kirstine Brusen døde 1823 af Krampeslag, og 1829 døde hendes Mand, der vistnok var fra Mejrup. Paa Grund af de lave Ejendomspriser blev der kun lidt tilovers til deres eneste Barn, Peter Severin Brusen, der kun var 15 Aar gammel. Volbjerg købtes af Tøger Clemmensen, der med sin Hustru Anne

Jepsdatter kom hertil fra Endrupholm; men han ejede kun Gaarden i 1¼ Aar og solgte den for 2,000 Rdl. til Præstegaardens Forpagter Christen Sørensen, der tillige med sin Hustru Ane Jensdatter kom hertil Sognet 1824 fra Stauning. I over 30 Aar var han Ejer af Volbjerg, der nu beboes af hans Søn Søren Christensen.

Hee Kirke.

Vore Forfædre udfoldede i Løbet af et forholdsvis kort Tidsrum en mærkelig Iver for Opførelsen af Gudshuse. I Begyndelsen af det 12te Aarhundrede ere mange af vore Granitkirker byggede. De vare først uden Taarn, saaledes ogsaa i Hee, hvilket kan ses af, at Stenskiftet er forskelligt i Taarnet og Skibet, ligesom ogsaa Sokkelens Form er meget forskellig. Hee Kirke er maaske en af de mærkeligste Landsbykirker i Danmark og et Kæmpearbejde for sin Tid. Det er derfor ikke mærkeligt, at et Folkesagn, der knytter sig til dens Opførelse, fortæller, at Kirken her og Rindom og Gammelsogets Kirker ere opførte samtidig af tre Kæmper. Disse havde indgaaet Væddemaal om, hvem der først blev færdig. Kæmpen i Hee, hvis Højde var til det Ansigt, som sidder mod Vest i Taarnet, hvor han sammen med sin Kone er afbildet, blev bagefter, og besluttede derfor at forstyrre de andre to i deres Arbejde. I den Hensigt fyldte han begge sine Handsker med Sand; den ene kastede han mod Gammelsogets Kirke, men den faldt østen for Kirken, hvor en Høj endnu ses der; den anden kastede han efter Rindom Kirke, men den faldt lidt vest for Kirketaarnet, og en Høj paa Kirkegaarden viser endnu Stedet.

Grunden, til at Hee Kirke er bleven særlig udsmykket, er, at den har været Fjerdingskirke her i Herredet,

og naar Tinget blev holdt her ved Kirken, blev denne benyttet til Gudstjeneste, ligesom man ogsaa i Kirken havde et Gemmested for Herredets Arkiv. Skibet og Koret er omtrent af samme Omfang og Form som hos de omliggende Kirker fra samme Tidsrum; men Sydsiden blev tidligt misprydet ved tre Tilbygninger. Gravkapellet mod Vest er vistnok opført omtrent Aar 1460, hvorimod No Kirke blev tilbygget efter Reformationstiden. Korets Østside med den lige afsluttede Gavl tyder paa, at den har bevaret sit oprindelige Udseende, hvorimod der til Nord-siden var bygget et Vaabenhus, der efter 1769 igen blev nedbrudt. De smaa rundbuede Vinduesten var tidlig bleven borttaget; men Murstensindfatningen er nu afløst af rundbuede Kampesten. Det er Taarnet, der gør denne Kirke saa mærkelig; thi Stenhuggerarbejdet er udført med stor Kunst. Den høje kraftige Sokkel slutter foroven med en fin attisk Profil, under hvilken et Perlebaand er udhugget. Paa begge Sider af Indgangen findes smukt formede Søjler, og Overliggeren over Døren har en Fremstilling i Basrelief af to Løver, der vistnok staa som Vogtere af den mellem dem staaende Monstrans. Desuden lægger man Mærke til de slanke Pilastre, der træde frem mellem Blindingerne, og de smaa slanke Søjler oppe under Halvtagene, der dække de saakaldte »Fru Ellens Kamre«, samt de smukke Kragstene paa Nord- og Sydsiden.

I Begyndelsen af forrige Aarhundrede styrtede det øverste af Taarnet ned, og 1721 lod Kirkens Ejer Hr. Christian Rantzau det genopføre paa en meget uskøn Maade. Taarnets Indre var bleven stærkt medtaget, idet den fint udarbejdede Snegletrappe, der fandtes i den søndre Granitpille, var ødelagt, hvorfor Opgangen til Taarnet dannedes ved at hugge Hul i Midterbuen, hvor igen-

nem en simpel Trappe førte op til Taarnets Midtparti. Dette er tredelt, og det midterste temmelig store Rum har vistnok været Gemmested for Herredets Arkiv. Lyset i dette kommer ind gennem to aflange Aabninger, hvorimod de saakaldte »Fru Ellens Kamre« mod Syd- og Nordsiden faa Lys gennem smaa runde Glugger, der maaske nok i Ufredstider har været benyttet som Skydehuller. Naar man kommer ind gennem Indgangsdøren mod Vest i Taarnet, tager Kirkens Indre sig godt ud. Først lægger man Mærke til de svære Piller i det nederste Taarnrum og til den smukke Bue ind mod Kirkeskibet. Blandt Kirkens Inventar lægger man Mærke til de fire øverste Stolestader, hvoraf de to øverste ere forsynede med Otto Krag's og Fru Anne Rosenkrans's Navne og Afbildninger af deres fædre og mødre Vaaben samt Aarstallet 1655. De to næstøverste Stole have Familierne Fasties og Spends Vaaben afbildet paa Endestykkerne, og de ere altsaa omtrent fra Aaret 1550.

Over Døbefonten, der har en smuk Form og vistnok stammer fra Kirkens ældste Tid, hænger et Dække, ret smukt udskaaret, og dette har en Fremstilling af Jesu Daab. Otto Krag's fædre og mødre Vaaben staa afbildet derpaa, og det er altsaa samtidigt med de øverste Herregaardsstole. Stolene oppe i Koret, der benyttes af Præst og Degn, ere fra meget forskellig Tid. Den nordre er smukt udskaaren i Fyrretræ og er fra 17. Aarhundredes sidste Halvdel, hvorimod Stolen mod syd, der bærer et Par Vaabenmærker (Juel og Munk) indskaaren i Endestykkerne, er af Egetræ og stammer fra den katolske Tid. Altertavlen, der som før omtalt er bekostet af Niels Krag paa Volbjerg 1635, er overordentlig rigt prydet med Billidskærerarbejde. Midterpartiet fremstiller den hellige Nadver, og Figurerne ere ordnede ligesom paa Leonardi da Vincis

bekendte Maleri. Forgrundsfigurerne ere fritstaaende, medens de i Baggrunden ere i Hautrelief. I Felterne ovenfor fremstilles Slangen i Paradiset, Lovens Tavler, Korsfæstelsen og Jesu Opstandelse, og udenom ses de fire Evangelister samt Apostelene Paulus og Peter. Disse sidste seks Figurer ere fritstaaende og de fire nederste ere skaarne med stor Dygtighed. Som Helhed gør Altertavlen Indtryk af at være et ret betydeligt Kunstværk for sin Tid, og efterat den nu, ligesom det øvrige gamle Inventar i Kirken, paa en dygtig Maade er restaureret af Dekorationsmaler Svendsen fra Kjøbenhavn, staar den nu lige saa prægtig som for halvtredie Aarhundrede siden. I Koret hang forhen Epitafier over Præsterne Peder Mortensen, Michel Nielsen og Jens Chr. Gjødstrup. To af disse ere forsvundne, og den tredie, der nu hænger i Korskirken, er i Provst Gads Tid overmalet og forsynet med Navnene paa de Præster der have virket her siden Reformationen. Syd for Korbuen hænger en Messingtavle til Minde om Casper Buchholtz, der i 24 Aar var Fuldmægtig og Forvalter paa Volbjerg og døde 1744 i sit 61de Aar, og hans tvende Hustruer Ingeborg Friis og Lene Jørgensdatter Stauning. Nederst paa Tavlen staar:

»Den hver bekendte Tro, hvormed at Buchholtz tjente
 Sin Gud og Greven, han for Eftermand bekendte,
 Da under Kristi Kors og under Grevens Fod
 Han sig og sine Sted til Hville vælge lod.«

Tavlen er opsat af Forvalterens tre Sønner, af hvilke Lorents Buchholtz døde 1774 som Præst i Bredsten ved Vejle. Ved Kirkens Restauration fandtes en Begravelse mellem og ind under Herregaardsstolene, og det maa have været ovennævnte Families. Krucifikset, der nu hænger paa Kirkens sydlige Væg, har vel ifølge Indskriften paa Tavlen haft Plads over Korbuen; det er fra den katolske

Tid og har paa Korsets fire Ender Billeder af Evangelisternes Tegn: Englen, Løven, Oksen og Ørnen.

I Gravkapellet, der nu bruges som Vaabenhus, stod til 1873 Grev Otto Rantzaus og Frues sorte, læderbetrukne Kister. Ned fra Hvælvingens Krydsribber hang en Lysekrone dannet af to mægtige Hjortetakker, og midt deri vare Helgenfigurer, der forestillede Jomfru Marias Moder, St. Anna, med Jesusbarnet og en kristen Romerinde St. Barbara, der for sin Tros Skyld blev indespærret i et Taarn og siden led Martyrdøden, hvorfor hun afbildes med Kalk i Haanden og Krone paa Hovedet, staaende ved Siden af et Taarn. Over denne Lysekrone, der nu findes paa oldnordisk Musæum, var en rigt udskaaret Baldakin, hvis Fodstykke dannede en smagfuld Konsol, afsluttet for neden med et Dyrehoved. Arbejdet synes efter sin Karakter at skrive sig fra det 15de Aarhundrede, og paa samme Tid er sikkert Kapellet bygget; thi Gitterværket ind mod Kirken er fra samme Tid, og i Buen er indsat et Monstransgemme, der udvendig bærer Indskriften: »Hic panis angelorum«, og Billedet af en Monstrans (Ordet er dannet af det latinske monstro α : fremviser) der i den katolske Tid benyttedes til at vise Allerbrødet i for Menigmand. Inden paa Gemmets Dør findes et Billede af den tornekrone Kristus med et Neg og en Vinranke i Hænderne, og paa Siderne deraf staa tvende Vaabenmærker: En Enhjørning, der er den gamle Skramslægts Vaaben, hvorunder staa H: P. S., og tre Krager, hvorunder staa F: E. K. Da Hr. Peder Skram og Fru Ellen Krag levede paa Volbjerg ved Aaret 1470, har de vel sagtens ladet Kapellet bygge til deres sidste Hvilested; men deres Kister maa vel siden være sat ned under Kappellets Gulv, hvor man ved Restaurationen fandt en Gravhvelving med hensmuldrede Rester af Lig og Kister, og

Grev Rantzau har saa benyttet Pladsen ovenpaa for sig og Familie. Fra hans Tid stammer den Rytterfane af Silke, der forhen fandtes over Kisterne i Kapellet, men nu findes paa Rosenborg Slot. Paa denne Fane, der bærer Aarstallet 1645, staar Chr. IV.s Navnetræk og Indskriften: »Me lacesses non impune«, o: Ustraffet skal du ikke udæske mig.

Præster i Hee og No efter Reformationen.

Morten Persson var Præst her til 1548. Han ejede Sønderesp i Thorsted, som han 1545 bortmageskiftede til Kronen for et Boel kaldet Bratbjerg ²².

Peder Mortensen (1548—1595) var Provst for Hing Herred 1584.

Michel Nielsen (1595—1622) var gift med Formandens Enke, Maren Thomasdatter.

Jens Christensen Gjødstrup (1622—1666), en Søn af Præsten Christen Gjødstrup i Snejbjerg, gift med Formandens Datter Anne, der blev Moder til 4 Sønner og 6 Døtre og døde 1631 i en Alder af 36 Aar. Med sin anden Hustru, hvis Navn ikke kendes, skal han have haft 12 Børn, saa han ialt havde 22 Børn, der alle bleve Præster eller Præstekoner saa nær som én Søn. Sønnerne antog Navnet Hee efter Fødesognet, og en talrig Præsteslægt, hvoriblandt 2 Biskopper, er Jens Christensen Gjødstrup Stamfader til. Kongen skænkede ham 1635 tre Boelssteder i Toustrup i Hover Sogn, dog forbeholdt Kongen sig Stedsmaal, Sagefald og deslige, samt den aarlige Landgilde ²³. Fra 1653 til sin Død var han Provst over Hing Herred.

Niels Jensen (1666—1689), forriges Søn, blev Faderens Medhjælper et Aars Tid og siden hans Eftermand

i Embedet. Hans Hustru, Use Pedersdatter, blev siden gift med Eftermanden og døde 1720 den 17. April, 76 Aar gl.

Lauge Berentsen Vedel (1689—1739) var født i Ribe, hvor hans Fader, Berent Laugesen Vedel, var residerende Kapellan ved Domkirken. Dennes Fader, Lauge Andersen Vedel, var ogsaa Præst i Ribe og en Søn af den berømte Historiker, Anders Sørensen Vedel. L. B. Vedel virkede her i 50 Aar og maa saaledes regnes blandt Jubellærerne. Han begyndte 1699 Pastoratets ældste Kirkebog. Efter sin første Hustrus Død indgik han i Ægteskab med Mette Sørensdatter, der efter hans Død blev gift med Eftermanden.

Otto Ovesen Høyer (1739—1759), født i Uldom 1695, blev i en Alder af 30 Aar Kapellan i Ringkjøbing, hvor han med sin Hustru, Christine Tavlov, der døde 1. April 1739, i Løbet af 14 Aar havde 13 Børn. Provsten, Christen Møborg, i Tim havde udset ham til Embedet i Hee, hvortil han blev kaldet af Grev Christian Rantzau.

Peder Pedersen Lundager (1759—1779), Købmandssøn fra Verninge, blev Student fra Odense 1737 i en Alder af 18 Aar, og 3 Aar efter blev han Kandidat. Han var gift I. med Karen Antonia Hansdatter og II. med Dorte Marie Bhie, en Præstedatter fra Bøvling.

Jens Bonne Høyer (1779—1822) var en Søn af Generalauditør Andreas Høyer, der 1770 blev Ejer af Volbjerg og dermed fik »Jus vocandi« til Præsteembedet her, hvorfor han 1779 kaldede sin egen Søn hertil. Høyer roses for den Uegennytte og Nidkærhed, hvormed han bestyrede sit Embede, og da han tillige var i Besiddelse af mere end almindelig Lærdom, blev han ud-

nævnt til Herredsprovst. Her i Sognet vandt han Befolkningens Taknemlighed ved sin Virksomhed for Selvejendoms Indførelse, hvorfor Sognets Beboere 1877 rejste en smuk Mindesten paa hans Grav med følgende Vers:

»Den Mand, som hviler her i Ro,
Hjalp kraftigt vore Fædre
Til selv at eje Jord og Bo,
Vi derfor nu ham hædre.«

Høyers Hustru, Margrethe Kirstine Schmidt, var en Datter af Byfoged Schmidt i Ringkjøbing. Hun døde den 25. April 1825. Høyer blev entlediget 1822 og døde 1826.

Jens Christian Blicher, der blev kaldet hertil 14. Febr. 1823, modtog ikke Embedet, men byttede med Eftermanden.

David Plesner (1823—1833) havde en Tid været Lærer i Finmarken, 1818—23 var han Præst i Hersom ved Viborg. Han skildres som en velvillig, men svag Mand, der for meget hengav sig til Brugen af stærke Drikke. Han døde her den 13. Juli 1833, men hans Enke, Ane Christence Guldborg, overlevede ham i omtrent 30 Aar.

John Thomsen Gad (1833—1847) blev Provst 1841, Amdsraadsmedlem 1846 og samme Aar Medlem af Tiendekommissionen. Han blev forflyttet herfra til Kjettinge paa Lolland.

Peter Rasmussen (1848—1868).

J. C. H. Molbech (1868—1895).

Om Degneembedet og Lærerne i Hee.

Fra omtrent 1568 til 1652 forrettedes Degnetjenesten her af Hørerer fra Ringkjøbing Latinskole. Den kongelige Bevilling, hvorefter Hee Sogn sidstnævnte Aar fik en Sædedegn, lyder saaledes: Vi Frederik den tredie af Guds

Naade etc. gøre alle vitterligt: Eftersom vi allernaadigst erfarer, Degnekaldet af Hee Sogn at være lagt til Hørerer i vor Købstad Ringkjøbing Skole, som ganske sjælden fornævnte Sogn skal besøge og Degnetjenesten der samme Steds forrette, af Aarsag han udi fornævnte Ringkjøbing By, som næsten en Mil fra fornævnte Hee Sogn skal være beliggende, derfra forhindres, hvorudi over en Bonde i hans Sted Degnetjenesten der samme Steds skal forrette, og Børnene i deres Catechismo og Børnelærdom derved forsømmes, som os elskelige, hæderlig og højlyrdte Mand Dr. Peder Kragelund, Superintendent over Riber Stift udi sin Visitats ogsaa skal have erfaret og sig derover med os elskelige Otte Krag til Volbjerg, vor Mand og Tjener, Oberstsavæterer og Befalingsmand paa vort Slot Bøvling, besværges og beklaget.

Da paa det derudi nogen god og tjenlig Forandring Sognet saa vel som Børnene til bedste ske kan, haver vi naadigst for godt anset, at udi bemeldte Hee Sogn for dets Storheds Skyld en siddendes Degn skal forundes at forblive og hannem tillægges og forundes al Degnerente, som bemeldte Hører udi fornævnte Ringkjøbing deraf hidindtil nydt haver saa vel som af det underliggende Noe Sogn, eftersom alle Sognemænd af bemeldte tvende Sogne nu skal søge en Kirke, saa vel som Renten af et Hundrede Rdl., nemlig 6 Rdl., hvorimod forbemeldte Hører i Steden for bemeldte Degnerente af fornævnte Sogne til Løn igen skal tillægges Renten af 300 Rdl., som er 18 Rdl.

Og haver vi til fornævnte 6 Rdl., som bemeldte siddendes Degn aarligen gives skal, saa vel som til de 18 Rdl., som fornævnte Ringkjøbing Hører aarligen her- efter have skal, naadigst bevilget og tilladt, saa og her- med bevilger og tillader, en Kapital paa 400 Rdl. at

skulle tilforordnes og perpetueres, hvilken fornævnte Kapital skal tages af de første Penge, som herefter udgives for Bevilling at komme udi Ægteskab udi forbudne Tider eller anden deslige Tilfælde, hvormed Bispen udi Riber Stift, den som nu er, eller den, som herefter kommandes vorder, skal have tilbørlig Tilsyn, at forbemeldte Penge, naar de indsamlet vorder, paa visse Steder igjen vorder udsatte, saa at Renten deraf retteligen, som sagt er og forskrevet staar, nemlig de 6 Rdl. til Degnen i formeldte Hee Sogn og de 18 Rdl. til Høreren i Ringkjøbing Skole, aarligen erlagt vorder og ej til anden Brug forbruges eller henvendes, og forbydendes alle og enhver herimod, efter som forskrevet staar, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gøre. Under vor Hyldest og Naade.

Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 29. Jan. 1652.

Ovenstaaende Brev fandtes forhen gemt hos Læreren i Hee og findes nu i Provinsarkivet i Viborg. De 100 Rdl., nu 200 Kr., er udlaant med 1ste Prioritets Panteret i en Ejendom paa Astrup Mark, og Renten, der endnu tilfalder Skolen, er 8 Kr. og ikke som forhen 6 Rdl., hvoraf det ses, at Renten forhen har været meget højere end nu.

Niels Olufsen var Degn her i mange Aar. Han blev jordet Søndagen den 6. Decbr. 1737 og var da 74 Aar gl.

Oluf Nielsen, forriges Søn, virkede her i 41 Aar og blev 64 Aar gl. Han blev jordet 16. Januar 1778.

Christian Hansgaard var Degn for Hee og No i 20 Aar. Hans Jordfæstelse fandt Sted den 1. April 1798, og han var da 65 Aar. En af hans Sønner ejede siden Klappmølle i Velling, og en anden Søn Hartvig Christian Hansgaard fik 1814 Ansættelse i Kancelliet, hvor han

ved Flid og Troskab tjente sig op til at blive Kontorchef. Han døde 1855.

Hammer blev Hansgaards Eftermand. Han var en studeret Mand og virkede ved Siden af sin Skolegerning som Lægprædikant. Hans Hustru hed Christiane Jessen. 1801 frallyttede han Embedet.

Nicolaj Jakobsen fødtes 1763 i Bedsted i Sønderjylland. Han virkede her, til han i en Alder af 84 Aar døde den 12. Septbr. 1847. Hans Hustru Mette Nielsdatter var født paa Holmsland 1778 og døde her 1854.

Peder Christian Pedersen fødtes paa Holmsland den 13. Novbr. 1821, og 1842 tog han fra Lyngby Seminarium Skolelærereksamen med Udmærkelse. Han var Lærer i Hee i 45 Aar fra 1847—1892, og hans Død indtraf den 1. Juli 1895.

Peder Storgaard Pedersen, der er født 12. April 1861, tog Skolelærereksamen i København 1883 med Karakteren: »Meget duelig«, var fra 1885—92 Lærer i Holstebro og blev kaldet til Lærereembedet i Hee den 11. Januar 1892.

No Sogn.

I den gamle Kirkeliste fra 1340 i »Ribe Oldemoder« nævnes Noo Kirke, og senere er ved Navnet tilføjet Ordet: desolata o: øde. Grunden til, at Kirken blev øde, maa sikkert være, at Beboerne i Pestens Tid i den sidste Halvdel af det 14de Aarhundrede uddøde omtrent alle, hvorfor Domkapitlet ikke kunde få sin sædvanlige aarlige Indtægt af Kirken. Som forhen er omtalt, nævnes

1425 en Del øde Gods i No Sogn og længere mod Øst, og dette tyder paa, at Pesten særlig har hærget disse Egne, hvor foruden No Kirke ogsaa Herborg, Finderup og Fjeltstervang Kirker bleve øde. No Kirke faldt naturligvis ikke sammen paa kort Tid, dertil vare de fleste Kirker for solidt byggede, og 1425, 1440 og 1447 nævnes No som et Sogn³; men da der maa have været faa Indbyggere i Sognet, er Kirken lidt efter lidt bleven forfalden. I Aaret 1525 maatte Kirkerne svare Landhjælp til Kongens Kasse, og ved denne Lejlighed svarede Kirkerne her i Herredet saaledes: Nykirke 25 Mark, Gammelkirke 15 Mark, Ringkjøbing 10 Mark, No 5 Mark, Rindom 18 Mark, Velling 25 Mark, Hee 25 Mark, Hoffuer 10 Mark, Tim 15 Mark, Stadel 25 Mark, Versø 20 Mark, Torsted 10 Mark og Omme 10 Mark*). Disse Summer har sagtens staaet i Forhold til Sognenes Ydeevne, og No Sogn har altsaa været Herredets fattigste og tyndest befolkede. Omtrent paa denne Tid synes No Kirke at være nedbrudt, og et Sagn fortæller derom saaledes: »Der var en Præst i Hee og No, og han var meget musikalsk, ligesom hans talrige Børneflokk ogsaa var oplært i Musik, saa de dannede et helt Musikkorps. Naar Herremanden paa Volbjerg havde Selskab, ønskede han ofte, at have Præstefamilien paa Gaarden for at underholde Gæsterne. Præsten kunde imidlertid ikke komme til Herregaarden om Søndagen, naar han skulde prædike i to Kirker, og derfor søgte Herremanden om Tilladelse til at nedbryde Kirken i No og fremførte som Grund dertil, at Præsten havde store Vanskeligheder ved at komme dertil, da han skulde over to rivende Strømme. Tilladelsen blev givet, og nu skulde Kirken nedbrydes og flyttes til Hee; men Bønderne

*) Danske Magazin, IV. R., 2. B., S. 47.

vægrede sig ved at hjælpe til dermed, fordi de ansaa et saadant Arbejde for syndigt. Da spændte Herremanden sine egne Heste for det første Læs; men de styrtede, inden de naaede Hee Kirke.*

Man har ment, at Herremanden var Niels Krag, og at den omtalte Præst var Niels Christensen Gjødstrup; men det kan ikke passe; thi Kirken var nedbrudt længe før deres Tid, hvilket ogsaa kan ses af en Indberetning, som J. C. Gjødstrup sendte til Stiftsøvrigheden om Sog- net; deri skriver han: »Der ehr ehn sogn annexeret til Hie sogn, som kaldis Nue sogn, hvis kircke ehr for mange Aar siden nedbrøtt och udi tuende capeller op- bygt til den sønder siide paa Hie kircke, hvor forskrefne Nue sognefolck indnu haffuer deres stoclstade, och kaldis Nue kircke. Stæden med ehn decl grave, huor forskrefne kircke haffuer standen, sündis indnu och kaldis Nue kirckegaard* ?.

Det fremgaar klart deraf, at Kirkens Flytning maa være foregaaet saa længe før 1638, at Tiden ikke den Gang kunde nøjagtig meddeles. En Del af Materialerne fra No Kirke blev brugt ved Opførelsen af to Udbygninger paa Hee Kirke; men ifølge sagkyndig Meddelelse maa en stor Del af de hugne Kampesten være ført andet Steds hen, det meste vistnok til Volbjerg, under hvis Stuehus endnu findes Syldsten, som aabenbart tidligere have siddet i en Kirke.

I Kostalden paa Volbjerg fandtes ogsaa forhen en stor Del hugne Sten fra No Kirke, og Folk vare af den Grund rædde for at komme ud til Køerne om Natten; thi ved Midnatstid blev der altid stor Uro derude, og Grunden dertil, fortæller Sagnet, var, at en Præst i en graa Kappe gik i Stalden og skrabede ved de gamle Kirkesten. Derfor lod Volbjergs forrige Ejer bortsælge

disse store Kampestenskvadre, som nu sidde indmurede i Toldbygningen i Ringkjøbing.

Diget om den gamle Kirkegaard i No fandtes endnu 1766, og der var da paa Kirkegaarden bygget en Skole, som endnu findes paa samme Sted, og flere Gange har man ved Gravning i Jorden her fundet Rester af Lig.

Da »Danske Atlas« udkom, fandtes den gamle Altertavle fra No Kirke i Hee Kirkes Sakristi, hvor der ogsaa var andre gamle Billeder, vistnok fra samme Sted.

Folkemængden i No Sogn steg lidt efter lidt, saa i 1890 var her 707 Mennesker boende i 49 Gaarde og 91 Huse. Der var da aller Trang til en Kirke i No, og efterat der i Stiftet var indsamlet omtrent 1400 Kr. og i Pastoratet 2600 Kr., bevilgedes paa Finansloven 8000 Kr., hvorefter en ny Kirke blev opført 1877 efter Tegning af Arkitekt Løffler.

Den ny Kirke, der er bygget tæt Syd for den gamle Kirkogaard, har Granitsokkel; men Murene ere af brændte Sten, og baade Lavkirken, hvis Længde er omtrent 30 Alen, og Taarnet, hvis Højde er 25 Alen, ere tækkede med Skifer. En gammel Døbefont er skænket Kirken af Kasserer Harpøth i Ringkjøbing; Altertavlens Ramme har oprindelig staaet i Ringkjøbing Kirke, og Billedet deri forestiller Kristi Korsfæstelse malet af Kunstmaler Hansen og er skænket af Aftægtsmand P. Kjær i Østerno.

Kirkens Kalk og Disk ere skænkede hertil af Krigsministeriet, og de have forhen været brugte ved Garnisonen i Holsten. De store pletterede Alterstager ere skænkede af Pastor Østergaard i Husby.

1835 fik No sin første faste Lærer i Bøndergaard, som virkede her til 1878; siden da har Miller Madsen været Sognets Lærer og Kirkesanger.

Stadil Sogn

ligger $1\frac{1}{2}$ Mil Nord for Ringkjøbing og 4 Mil Sydvest for Holstebro. Sognet har 4054 Tdr. Land med $294\frac{3}{8}$ Td. Hartk., der gaar altsaa $13\frac{1}{3}$ Td. Land paa hver Td. H., hvoraf det ses, at Sognets Jorder høre til de bedste i Amtet. Indbyggerantallet var 1830: 679, 1880: 852, 1890: 836.

Navnet Stadil betyder Landingsplads og har sin Oprindelse af det ældre Ord »stødt«, der paa Dansk vilde blive til Stad ²³. Navnet skrives Stathæl 1290, Stathel 1273 og 1340, in Stallæ 1263, in Stadlæ 1290 og 1300 ¹.

Udtalen af Navnet er Stajel, og saaledes har det været fra gammel Tid; thi Niels Clemensen, der ved Aaret 1500 var Lensmand over Ulfborg, Hing og Vandfuld Herreder, skriver alt den Gang Stayell.

Efter vestljydske Forhold har Sognet en ret smuk Beliggenhed, da det mod Syd og Vest er omgivet af Fjorden, der langs sine Bredder har frodige Rørskove og store Engstrækninger. Mod Nord ligger Vedersø Sogn, der sammen med Stadil danner et isoleret Højdeparti, som ved Vintertid kan være helt omflydt af Vand. I Fortiden have disse to Sogne dannet en Ø, som nu staar i Forbindelse med de omliggende Sogne ved Veje tværs over Engstrækninger, der forhen have udgjort Dele af Stadil Fjord og dannet en Forbindelse med Nissum Fjord.

Til Stadil Sogn høre de to smaa Øer, Stadilø og Nesø, der dog siden Veststadilfjords Udtørring have været i landfast Forbindelse med det øvrige Sogn. Fiskeriet i Stadil Fjord har forhen været af større Betydning end nu til Dags, og en stor Del af Sognets Udgifter svarede

i gammel Tid med Fisk. Ved Aaret 1300 svarede Stadil Kirkes aarlige Udgifter med 80 Fisk og 4 Maal Smør, og i Lensmand Niels Clemensens Gældsbog " anføres blandt Skyldnere fra Stadil »Per Tigissøn og Jes Atzersøn 2000 Fisk, for iek halv thennum qvit for Per Lassen i Brough for jen del i theris gaard, han taler paa.« I Pontoppidans »Danske Atlas« omtales, at af Stadil Fjord havde man daglig Fiskeri af de skønne Stadil Flyndere. Foruden Flynderen, der fangedes om Nætterne i Juli og August Maaneder og om Vinteren, naar Isen laa paa Fjorden, undertiden i saa rigelig Mængde, at hvert Garn kunde indeholde 15—20 Snese, fangedes der ogsaa mange Sild, Aal og Helt. Nu er Fiskeriet af saa ringe Betydning, at det kun kan drives som Bierhverv eller som Lystfiskeri. Byerne i Stadil ligge mere samlede end almindeligt her paa Egnen. Lige Vest for Kirken ligger Byen Kolby, der vistnok har sit Navn af det ældre »kol«, der betyder Spids eller Top. Vest derfor ligger Stadilby, hvori findes Gaardene Stougaard, de to Dalsgaarde og Gaardene Bjerg og Høj. Længere mod Vest ligger Byen Fuglbjerg, der vist har faaet Navn efter en enkelt Gaard i Byen, thi 1438 solgte Fru Inger Nielsdatter, Peder Qvies Enke, »sin gord i Stathæll søgen i Hingehæreth, som kalles Fowelbergh« til Niels Eriksen Gyldenstjerne fra Landting. Nord derfor ligger Byen Halkjær og Kampgaard, hvilke sidste forhen kun var en Gaard, der hørte til Graabrødreklostret i Ribe. Da Klostret ved Reformationstiden blev nedlagt, købtes Kampgaard 1547 af Ridder Claus Sehested. Nordvest i Sognet ligger Mejlbj, hvoraf en Del i Fortiden hørte til Ribe Domkapitel ¹. I Aaret 1273 døde Biskop Esger i Ribe; men allerede i Aaret 1263 skænkede han sit Gods »in Statlæ et Methelby« til Ribe Domkapitel. Gavebrevet findes paa Latin i

»Ribe Oldemoder« og lyder saaledes i Oversættelse :
 »Esger af Guds Naade Biskop i Ribe hilser i Jesu Kristi Navn alle dem, som se nærværende Skrivelse. Hvorledes end de menneskelige Skæbner forandre sig, saa staar dog det fast og urokkeligt, som øves med inderlig Fromhed. Derfor have vi, idet vi ønske at drage Omsorg for vor Sjæls Frelse, villet, at alle skulle vide, at vi i vor Kirke med fuldtalligt Kapitel har tilskødet til bestandig retslig Besiddelse alle rørlige og urørlige Ejendomme, som vi i Stadil og Mejlby har faaet af Hr. Johannes Kyt, til Brug for de os elskelige Domberrer, som nyde de gamle Præbender, idet vi indføre dem i Brugen og Nydelsen, ja endog i virkelig Besiddelse af Ejendommene til den Tid Skødet fastsætter. Til Vidnesbyrd derom have vi overgivet de omtalte Domherrer nærværende Skrivelse, hvis Gyldighed vort Segl bekræfter.« Siden fik Kapitlet mere Gods i Stadil som Gave af Magister Esger Mø, der var Domherre og Cantor ved Domkirken. Denne Mand er, saavidt det kan skønnes, født i Stadil, hvor han sammen med sin Broder Peder Brun havde arvet en Del Ejendomme og siden forøget disse ved Køb. I Aaret 1319 udstedte han den sidste Tingdag i April paa Hingherreds Ting et Skøde, hvorved han overdrog Kapitlet Halvdelen af en Gaard paa Mejlby Mark, noget mere Gods i samme By og et Bol i Halkjær. Dog vilde Esger nyde Indtægterne af dette Gods, saa længe han levede. Hvis efter hans Død de nævnte Godsers Indtægter, eller Indtægten af andet Gods, som han siden maatte søje til, var tilstrækkelig til en daglig Messe, skulde Kapitlet afholde en saadan til evig Tid til Frelse for hans egen og hans Forældres Sjæle. Hvis Indtægterne derimod ikke sloge til, skulde Kapitlet have 4 Sk. Kobberpenge for sin Ulejlighed, og det øvrige skulde anvendes dels til Messe og

dels til Almisse blandt de husarme i Stadil Sogn ³. I Aaret 1338, da Esger Mø følte, at Døden nærmede sig, fik han Grev Gert til at udstede et Brev om, at Esger Mø den anden Søndag i Fasten havde skænket ovennævnte Gods og noget mere i Stadil Sogn til Afholdelse af en evig daglig Messe for hans Sjæls Frelse. Ifølge Bestemmelser i hans Testamente fik Kirken i Stadil nogle Jorder, som aarligt svarede 2 Ørt Byg og 100 tørrede Fisk, og Præsten sammesteds, hvad enten det var Sognepræsten eller en Vikar, fik en Ejendom, som Tuko Tært byggede, for hvert Aar at holde hans egen og Families Aartid een Gang i Fasten og til denne store Sjælmesse skulde Præsten i Stadil have Hjælp af 2 andre Præster. Et halvt Bøl i Kolby skulde tilfalde Sognets fattige, og alt sit Gods i Alrum By, østlig i Stadil Sogn, gav han til en Gangbro over Skernaa ³. Ribe Domkapitel ejede altsaa meget Gods i Stadil Sogn; men da den sorte Død rasede i Landet ved Aaret 1350 og senere, fremkom en Forvirring i alle Forhold, og da Valdemar Atterdag endnu langt fra var saa meget Herre i Landet, at han kunde bringe Orden til Veje, saa var det ofte daarligt bevendt med Ejendomsretten, hvorfor Kirken og Gejstligheden havde ondt ved at holde deres Ejendomme i Hævd. Saaledes havde en Adelsmand af den gamle Familie Høg, hans Navn var Esger Christiansen, paa Stimands Vis taget Korn, Kvæg og Penge fra Gejstlighedens Tjenere i Hee og Stadil Sogne. Biskoppen skrev flere Gange til Røveren og opfordrede ham til at give Oprejsning og fuld Erstatning, som Retfærdigheden fordrede; men da dette ikke hjalp blev Banstraalen den 15. Septbr. 1350 sendt imod ham, og Præsterne i Holstebro og Mejrup skulde efter Biskoppens Befaling indfinde sig paa Sysseltinget i Holstebro og der kundgøre Bansættel-

sen ¹³. Esger Christiansen faldt endnu ikke til Føje, men slog sig sammen med to af sine Slægtninge, Væbnerne Lave Rød og Bo Høg, hvilken sidste ejede store Gods i de omliggende Sogne*. Derfor udkom 4 Aar senere en Banstraale mod dem fra de 4 jydsk Bisper og fra Bisperne i Odense og Roskilde, og alle Sognepræsterne i disse Stifter fik Paalæg om at lade Banullen forkynde. Banskrevet er udstedt mod dem paa Danehoffet i Nyborg 1354 ²⁰. Det er sandsynligt, at Ransmændene nu har maattet bøje sig; thi ifølge Banullen maatte intet Menneske fordriste sig til at deltage med dem i Spise, Drikke, Tale, Bøn, Bolig, Bad eller nogen anden Ting, at de kunne mærke, at de ere afskaarne fra de Troendes Samfund ligesom raadne Lemmer og forbandede og overgivne i Djævelens Vold. I Aaret 1408 erhvervede Kapitlet sig mere Gods i Hee og Stadil Sogne. Dette Gods laa da under Rybjerg. 1411 fik Kapitlet desuden Lage Urnes Skøde paa 2 Gaarde i Velling og 1 Gaard i Stadil ³. Hr. Jens Jepsen var Præst i Stadil 1456, da han fik Østergaard og Pilegaard i Pant af Væbner Las Daa i Aarhus. Begge disse Gaarde laa i Stadil Sogn; den første er maaske Østergaard i Fuglbjerg; men den sidste er forsvunden. Samme Las Daa havde ogsaa pantsat en Gaard paa Stadilholm (Stadilø) til Hr. Jens Jepsen, og denne overlod 1456 Pantet til Hr. Niels Eriksen Gyldenstjerne paa Timgaard ³.

Biskop Henrik Stangeberg i Ribe fik 1459 Skøde paa ovennævnte Østergaard og Pilegaard, hvoraf den første laa øde, til Domkapitlet, og 1471, da Præsten Jens Jepsen var død, fik Kapitlet Tingsvidne paa nævnte Gods og skulde indløse Pantet fra Præstens Arvinger med 80

*) Jydsk Slgr., VII. S. 266.

Mark ³. Ifølge Domkapitlets Jordebog fra 1530 ejede dette 9 Gaarde og 1 Bol i Stadil Sogn, og alt dette Gods og mere mageskiftede Peder Gyldenstjerne sig til 1585. I Kronens Skøde til ham nævnes Kapitlets hidtilværende Ejendom: 3 Gaarde i Opstrup, 1 G. i Peitrup (Pittrup), 3 G. i Mejlby, 1 G. i Kolby, 1 G. i Dybkjær, desuden Rettighed i Kirkegaard og et Kirkebol. Endvidere fik han Herligheden af nogle Domkirken tilhørende Gaarde: 1 G. i Stadil By, 1 Kirkebol, 1 G. i Fuglbjerg, 1 G. i Halkjær; dernæst fik han nok en Gaard i Stadil By og Skyld af 2 Mænd i Dalsgaard.

Om den ene af Gaardene i Opstrup findes et Par gl. Tingsvidner ³. Fru Inger Jensdatter i Stuber Kloster ejede til 1438 en øde Gaard i Opstrup, som hed Østergaard. Gaarden blev da for 20 lødige Mark pantsat til Graers Clavæsen; men allerede 5 Aar efter maa Fru Inger have skænket Gaarden til Domkapitlet, som indløste Pantet fra Graers Clavæsens Arvinger, hvoriblandt nævnes Jep Gregersen, Præst i Velling. Det er sandsynligvis den nuværende Gaard Østertoft, der tidligere hed Østergaard; thi Opstrupgaard, der ligger omtrent lige saa østlig i Byen, ejede Domkapitlet allerede 1431 ³.

Østertoft, der i forrige Aarhundrede havde omtrent 13 Tdr. Hartk., beboedes siden af Hr. Laurits Jensen, der i mange Aar havde tjent Otto Thott som Slotsfoged paa Bahns, og under samme Herre blev han Forvalter paa Søndervang. Laurits Jensen maa have været en velhavende Mand, thi 1674 fik han Søgaard paa Holmsland i Pant af Niels Harbou for 4900 Rdl. Før sin Død gav han 100 Rdl. til Stadil Sogns fattige. For dette Legat findes ikke nogen særlig Fundats; Summen er nu 200 Kr., der opbevares i Finansministeriet, og Sogneraadet

har Indskrivningsbeviset for Legatet, der benævnes :
Afdøde Laurits Jensen Søndervangs Legat til Fattigvæsnet
i Stadil Sogn.

Laurits Jensen var gift med Barbara Andersdatter, hvis Fader var Præst i Torning. Hun døde 1676 og 1681 døde hendes Mand. Over disse to findes et Epitafium indmuret i Stadil Kirkes sydlige Mur og Figurerne derpaa ere ret smukt formede.

Knud Laust Rafn boede derefter i flere Aar paa Østertoft, og 1699 boede Kirkens Patron Tomas Pedersen der. Nævnte Aar skænkede han og Hustru Maren Rasmusdatter en Vinkande og en Æske til Alterbrødet, begge Dele af Sølv, til Stadil Kirke.

Aar 1704 nævner Kirkebogen Amtsskriver Tomas Pedersen og Hustru Øllegaard Nielsdatter, og 1721 viedes Kirkepatronen Thomas Pedersen paa Østertoft til Karen Riegelsdatter, Enke efter Raadmand Christoffer Mogensen i Kallundborg. Om hans første Hustru fortæller Sagnet ²⁶, at hun holdt mere af sine Hunde, end af sine Børn, og overalt, hvor hun færdedes, havde hun sine firbenede Venner med, ja selv i Kirken kunde hun ikke undvære deres Selskab. Derfor maatte hun, til Straf for denne Vanhelligelse af Guds Hus, efter sin Død hver Nat sidde i Østertofts Kirkestol med sin Hund paa Skødet.

Siden nævnes Jens Villatzen til Østertoft 1731, Iver Christensen 1741 og en Mand ved Navn Bennedt 1754. »Danske Atlas« nævner Østertoft som Avlsgaard og Ladegaard til Søndervang, og kort efter forlangte Herremanden der, at Sognets Fæstere skulde gøre Hovarbejde paa Østertoft, hvilket, som det siden vil ses, mødte kraftig Modstand hos Bønderne. Faa Aar senere blev Gaarden udparcelleret, og Hovedparcellen, der havde 4 Tdr. og 2 Skpr. Hartk., benyttedes en Tid til Faare-

hold. Denne Brug af Ejendommen har næppe svaret Regning, thi 1791 sad Anders Toft som Fæster paa Gaarden. Anders Toft var en velhavende Mand, der ovennævnte Aar købte Selveje paa sin Gaard for 600 Rdl., og desuden tog han Aktier i Herregaarden for 200 Rdl. Da han sauntidig lod Gaarden smukt opbygge — Stuehuset staar omtrent endnu som den Gang — saa var det ikke saa underligt, at Folk tænkte alle Haande derved. Et Sagn derom fortæller saaledes: »Det var en Nat, at Tjenestepigen Mette Barbesgaard skulde sidde oppe ved en Ko, der skulde kælte. Da det var overstaaet, gik hun ud i Laden for at hente en Visk Hø til Koen, og derude fik hun Øje paa en Mand, der stod henne i en Krog. Han saa ud som en Soldat, der stod paa Vagt, han havde Gevær paa Skulder, var iført en rød Kjole og havde lange Støvler paa. Pigen kunde nok forstaa, at dette her ikke var rigtigt fat, og hun gik straks ind og fortalte sin Husbond, hvad hun havde set. Han sagde, at det skulde hun ikke bryde sig om, men bare gaa i Seng. Det gjorde hun ogsaa; men da hun vaagnede hen ad Morgenstunden, saa hun ud igennem en Sprække paa Sengedøren, at hendes Husbond og Madmoder kom bærende med en stor Kobberkedel, og i den var der saa mange Penge og saa mange prægtige Ting af Guld og Sølv, saa hun aldrig havde set Mage. Anders Toft havde af Pigens Fortælling forstaaet, at Skikkelsen i Laden var Gensfærdet af en Soldat, der ikke kunde faa Ro i sin Grav, men maatte her staa ved en skjult Skat, som han i Krigens Tid var kommen til paa uretfærdig Maade. Ved Daggry havde Manden derfor givet sig til at grave paa det betegnede Sted, og lidt nede i Jorden var han stødt paa en stor flad Sten og under den atter paa Kedlen med Skatten i. Siden den

Tid saas Genfærdet ikke: men Pigen kunde ikke tie med, hvad hun havde set, saa Rygtet om det mærkelige Fund kom ud imellem Folk.*

Det fortælles tillige, at Anders Toft nær var kommen til at gaa med Bettelstaven i sin sidste Tid, thi hans Søn, som var Købmand i Holstebro, gik fallit, hvorved Faderen ogsaa led et betydeligt Tab, og Sønnen Christen Andersen, der fik Fødegaarden, kom til at sidde i temmelig knappe Kaar.

Herregaarden Søndervang

ligger Syd for Stadil By og var fra meget gammel Tid i Adelseje. I det 14de Aarhundrede nævnes Søndervang, og det ser ud til, at den da havde et Tilliggende af 4 Bøndergaarde, og i Tidens Løb lagdes næsten alle Ejendommene i Stadil som Fæstegods under Søndervang, der midt i forrige Aarhundrede havde 60½ Td. Hartkorn i Hovedgaardstakst og Bøndergods til 274 Tdr. Hartkorn. Paa selve Gaarden kunde ifølge »Danske Atlas« fødes 100 Stude og 100 Faar foruden Køer, Bester og Fødestude.

Som de fleste gamle Herregaarde var Søndervang ogsaa en Fæstning, og endnu ses Spor af Volde og Grave, hvilke sidste dog ligge for højt til, at de kunde holdes fyldte med Vand hele Aaret rundt. Gaarden havde forhen anseelige Bygninger, men Hovedbygningen, der laa lidt Øst for det nuværende Stuehus, var forfalden midt i forrige Aarhundrede: dog anføres det, at Ladegaarden var stor og i god Stand¹². Den gamle Hovedbygning bestod, saavidt skønnes kan, af 3 Fløje: Hovedfløjen mod Øst og to Sidesløje mod Syd og Nord. Ifølge gamle Sagn skal Gravene ogsaa have strakt sig omkring Ladebygningen, og de vare da forsynede med Vindebroer mod

Syd og Nord. Naar et Dødsfald skulde indtræffe paa Søndervang, kunde man forud derfor ved Midnatstid se den søndre Port flyve op, og ind der igennem kom kørende en Ligvogn med sorte Heste for, og naar den en kort Tid havde holdt stille i Gaarden, kørte den igen ud ad den nordre Port ad Kirken til.

Søndervang ejedes midt i det 14de Aarhundrede af Bo Høg, der desuden her i Herredet ejede Hingø, 2 Gaarde i Tambjerg og Bandsby, samt Gaarden Pugflod. Ovennævnte Gods og meget mere i Ulfborg Herred synes han at have arvet med sin Hustru Sophia, der var en Datter af Esge Frost ²⁷, som ifølge Kæmpevisen plyndrede Kongens Søn af England, da han strandede her paa Vestkysten. Blandt Peder Syvs Kæmpeviser findes ogsaa den om Kongesønnen af England, der lod bygge et prægtigt Skib, »forgylt mellem begge Bord, derpaa var skrevet Vorherres Ord,« og efterat han havde taget Afsked med Fader og Moder og høviske Kvinde, sejlede han ud paa Havet. Snart kom der Uvejrs og mørken Sky, men den Herre kom dog levende til Land, hvor han blev overfalden af Hr. Esge Frost og hans Svende.

»Den Kongesøn randt Taare paa Kind:

Christ naade mig, jeg kom for Bovbjerg (Ovenbjerg) ind,

Jeg er nu kommen saa ilde at holde

Er kommen i Hr. Esge Frostes Volde;

Men havde jeg kommen i Hr. Bugges Len,

Da havde mig rovet hverken Ridder eller Svend.«

Esge Frost er derfor sikkert den første kendte Ejer af Søndervang, og den Lave Rød, der 1424 paa Slægtens Vegne fik Tingsvidne paa ovennævnte Ejendomme, er vistnok Bo Høgs Dattersøn. 1466 optraadte Ridder Peder Høg som Ejer af en Del af fornævnte Ejen-

domme*), og naar Erieh Eskilsen Høg til Lergrav 1513 skødede en Gaard i Stadil til Vorkloster ²⁷, saa er det maaske den sidste Rest af Familiens Besiddelser her.

Allerede 1464 ejedes Søndervang af Claus Jensen, der ogsaa en Tid var Ejer af Struergaard ³, som han pantsatte til Biskop Ejler Stygge. Han var vistnok gift med en Søster til Henrik og Mogens Stampe fra Kjellingbjerg; thi 1490 solgte han sammen med disse en Gaard i Vindersløff til Peder Mortensen, Prior i Økloster ²⁸, og 1493 solgte de en Gaard i Oue til St. Hanskloster i Viborg ²⁷, 1495 gav Jens Andersen i Moutrup, Henrik Stampe, Mogens Stampe, Claus Jensen og Niels Jepsen Afkald fra sig saalydende, »at de Spøskende skal have og beholde deres Gods og Bopænninge, de nu i Værge har« ¹⁷.

Niels Eriksen Krag, der siden ejede Søndervang, var gift med Edel Stampe, en Søster til de to førnævnte Brødre. Hun var sikkert Enke efter Claus Jensen og har saaledes bragt Søndervang i Niels Eriksen Krags Besiddelse. Fru Edel Stampe sad som Enke paa Søndervang 1543—1550 ¹⁷.

Erik Vognsen ejede Søndervang i Aaret 1563. Hans Fader var nok den Jakob Vognsen, der 1546 ejede Stenumgaard i Raasted, og hans Hustru Maren Terkildsdatter var en Datter af Terkel Pedersen Væbner til Føvlinggaard. Erik Vognsen til Søndervang blev 28. Februar 1585 Tilsynsmand paa Holmen, hvilket Embede han beklædte til omtrent 1593**). Da Prinsesse Anna 1589 skulde føres til Skotland, bleve Skibene lække, og med Livsfare maatte Admiralen Peder Munk søge Havn

*) Jydske Samlinger 7. B. 257—270.

***) Muscum 1892. Side 53.

i Norge. Denne rejste derpaa Anklage mod Rentemesteren Christoffer Valkendorf, der skulde udbetale Pengene til Flaadens Vedligeholdelse, for Skibenes slette Tilstand. Rentemesteren krævede da Underadmiralen Erik Vognsen til Vidne paa, at Skippere og Tømmermænd havde faaet, hvad de skulde bruge til Skibene; havde de ikke udført deres Dont til Gavns, var Skylden hos dem, der skulde føre Tilsyn med Arbejdet. Valkendorf og Vognsen bleve siden frikendte i alle Maader ²⁹, og nogle stakkels Kvindfolk bleve anklagede for ved Troldomskunster at have Skyld i Ulykken.

Paa en Ligsten Syd for Stadil Kirke er Ridder Erik Vognsen udhugget i Staal og Plade ved Siden af sin velbaarne Frue, og under Billederne staar: »Her ligger begravt en erlig, velbørdig Mand Erich Unsen til Søndervang, som døde den Dag — Anno — med sin kiære Hustru erlig og velbørdig Frue Marren Terkildsdatter.« Ovenfor Billederne ere Afbildninger af deres Forældres Vaabenmærker. Da Ridderens og hans Frues Dødsaar ere udeladte, maa Stenen være hugget før deres Død. Billedhuggeren har som Jyde stavet Navnet efter Tale sproget og gjort Vogn til »Un«. Erik Vognsen, hvis Datter Edel var gift med Godske Krabbe til Damsgaard i Færring ¹⁶, maa være død ved Aaret 1600. Derpaa ejedes Søndervang af Kongens Mand og Tjener Mads Tomsen, som 5te Maj 1607 skødede Gaarden til Knud Gyldenstjerne paa Tinggaard. Paa de smukke Herregaardsstole i Stadil Kirke staa Knud Gyldenstjernes og Hustru Øllegaard Hvitfeldts fædrene og mødrene Vaabner tegnede. Deres Datter Jytte Gyldenstjerne arvede Søndervang og mere Gods i Stadil efter Faderens Død 1636. Hun var 1634 paa Københavns Slot bleven ægteviet til Hofjunker Otte Thott. Denne Herre opnaaede høje Stillinger i

Landet: først blev han Lensmand over Bahus Len, derefter paa Tranekær, og da han senere under Svenskens Indfald i Skaane forsvarede Malmøhus som en tapper, æreelskende Ridder, der viste et uforsagt og kækt Hjærte i sit Fædrelands Tjeneste, blev han en Tid efter forlenet med dette Slot, hvor han døde den 10. Septbr. 1656. I Følge P. Vinstrups Ligprædiken over ham havde han med sin kære Frue levet et meget kærligt og gudeligt Ægteskab, hvilket af Gud blev velsignet med 3 Børn. Endvidere hedder det om ham, at hans Hjærte ikke hængte ved det jordiske, hvilket de Kirker og Gudshuse bevidne, som han udvortes med Mure og Taarne og indvortes med Altere, Tavler og Prædikestole rundeligen haver beprydet.

I denne Ejers Tid blev Gaarden Pittrup nedbrudt, og dens Mark samt noget, der hed Nymark, blev lagt under Hovedgaarden. Præsten i Stadil skulde for Tienden deraf have 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg og 3 Tdr. Havre aarlig. Denne Ordning var siden Aarsag til nogen Strid mellem Herremanden og Præsten, og Præsten trak vel i Reglen det korteste Straa, i det mindste fik han intet af nævnte Korn, mens Brochdorf ejede Søndervang. Efter at Bønderne vare blevne Ejere af Herregaarden, lagde Præsten Sag an imod dem for denne Ydelse, og 8de Juni 1808 sluttedes Forlig paa Hing Herreds Ting, hvorved Præsten fik 300 Rdl. een Gang for alle.

Otte Thott solgte 1653 Søndervang til Jørgen Rosenkrans. Denne Herre havde en Tid været Hovmester i Sorø, og ved sit Ægteskab med Christence Juell, en Datter af Jens Juell til Kjeldgaard og Aabjerg, var han efter Svigerfaderens Død 1634 bleven Ejer af Kjeldgaard. Søndervang ejede han en halv Snes Aar, og den næste Ejer er nok Thomas Fuiren, der til sin Død 1673 ejede

Søndervang, som derefter gik i Arv til hans Brodersøn, Højesteretsassessor og Justitsraad Diderik Fuiren, Herre desuden til Støvringgaard og Vindingegaard, hvilket sidste Gods han fik oprettet til Baroni under Navnet Fuirendal. Han døde 1686, og hans Enke Margrethe Eilers (f. 1651, † 1708) besad Søndervang i flere Aar. 1702 førte hendes Forvalter Jens Madsen i Østergaard en Sag paa Tinge for Søndervangs Bønder paa Stadilø, der i 30 Aar havde nydt og haft Fædrift og Tørvegrøft paa Holmland. Denne Sag trak ud i flere Aar, og Dommen lød paa, »at de Stadilø Bønder kan ikke pligtig eller skyldig være at remlægge noget Skøde eller Adkomst paa det, som de i Brug havde saa mange Aar upaataalt til Tinge.«

Søndervang gik efter Baronesses Død i Arv til hendes Datter Christine Fuiren, der var gift med Geheime- raad Jens Harbo, som døde 1709 uden at efterlade sig Børn. Enken, der roses for sin Fromhed og Godgørelighed, ejede Søndervang til sin Død 1738. Derefter blev Gaard og Gods stillet til Auktion og købtes ved denne af Svenning Andersen, der 1728 var Regimentskvartermester ved det Riberhusske Nationalregiment, og dette Aar holdt han Bryllup paa Østergaard i Lyne med Anne Elisabeth Hansdatter, en Steddatter af Herredsfoged Jakob Knudsen. En Halvsøster til Svenning Andersens Hustru ægtede Gaardmand Mads Christensen Rahbek i Borris og blev Bedstemoder til den bekendte Digter Knud Lyhne Rahbek*). Svenning Andersen boede paa Søndervang 1759 og nævnes da i Kirkebogen med Titelen Generalauditør. Krigsraad Peder Panderup ejede derefter Søndervang til 1768, hvilket Aar Gaard og Gods igen kom under Auktions- hammeren og blev da købt af Generalauditør Andreas

*) Jydske Samlinger VIII. B., S. 301.

Høyer. Han var en Præstesøn fra Gjætrup, født 1721 og gift med Mette Kathrine Bonne fra Hillerslev Præstegaard. Efter at Høyer i nogle Aar havde været Herredsfoged i Hassing-Refs Herreder, afstod han dette Embede, fik Titel af Generalauditør og købte Herregaarden Irup i Thy. Høyer lader i det Hele til at have været en trættekær Herre, der førte den ene Retssag efter den anden. Som Ejer af Søndervang førte han Proces med Fæstebønderne i Stadil, der mente sig forurettede ved at gøre Hoveri baade til Søndervang og den underlagte Gaard Østertoft. Ved Tinggaard Birkeret forelaa Sagen til Afgørelse den 20. Septbr. 1775, og Bønderne havde Andreas Schytte af Holstebro som Sagfører. Underdommeren, Herredsfoged Fuglsang, afviste imidlertid Andreas Schytte fra Retten og nægtede ham at føre Bøndernes Sag under Paaskud af, at han ikke havde deres originale Fuldmagt at fremlægge, hvorefter Kontraparten indstævnedes og førte Vidner i Sagen efter eget Behag. Bønderne lode dog ikke Sagen ende dermed; thi allerede ved Stridens Begyndelse havde de indhentet kgl. Tilladelse til at lade Trætten afgøre ved Landets Lov og Ret, og samme Aar indstævnedes derfor Bønderne Mads Sørensen, Ole Christensen, Jens Hansen og Niels Larsen paa egne og Medtjeneres Vegne til Søndervanggaard Sagen for Viborg Landsting, hvor de desuden klagede over ved den foregaaende Afgørelse »at være sket Rettens Spilde med videre«. Dommen i denne Sag faldt den 16de Oktober 1776 saaledes: »Herredsfoged Fuglsang bør for hans lovstridige Forhold paa hans egen Bekostning forfriske Sagen, og desuden tilligemed Generalauditør Høyer, en for bogge, at erstatte Bønderne af Stadil Sogn denne forvoldte Indstævnings Bekostning med

20 Rdl., og paa lige Maade at betale her til Landstings Domhuset straks 2 Rdl.◀

Det er sandsynligt, at Høyer efter denne Ydmygelse har ladet Sagen mod Bønderne falde: men fornævnte Andreas Schytte, der sikkert havde hjulpet Bønderne med at skrive Klagen til Landstinget, blev samtidig indstævnet for Landstinget af Høyer, som ved en Kommissionsdom af 1775 fik ham mulkeret for Skrivers Skyld*).

Ogsaa med Sognepresten Endorph laa Høyer i Strid, hvori dog Præsten vistnok ikke havde saa lille Skyld. Høyer søgte 4. Januar 1771 Kongen om Tilladelse til sammen med sin Familie at gaa til Alters hos en anden Præst, da han for nærværende Tid, formedelst Endorphs Forhold mod ham, manglede den Fortrolighed, som er fornøden af en Kommunikand til sin Sjælesørger. Provst Borch i Vedersø erklærede til denne Ansøgning: »Aarsagerne (til Misforstaaelsen) tør jeg ej skrive, da de mig hemmelig ere betroede. Jeg har ved Samtale søgt at gøre det begribeligt for Hr. Generalauditøren, at han under Sakramentet alene har med den hellige Forvaltning at gøre og bør ikke tænke paa persona administrans, samt at Vrede gør ham uskikket til at nyde Sakramentet endog hos en anden Præst; men han forsikrer sig ingen Vrede at have til sin Præst, men at han efter foregaaende Omstændigheder ingen Fortrolighed kan fatte til ham, og den Indflydelse, som Sanserne har i Tankerne, kunde let ved en saa hellig Forretning være ham til Hinder. Naar da Kirkens Tjenere i Stadil intel afgaa i deres Indkomster, saa er mig ikke vitterlig noget, som kan være Solicitanten hinderligt i at erholde ansøgte aller-naadigste Dispensation.◀

*) Landstingsdomme i »Viborg Samler« 1775--76.

Ved Aaret 1777 solgte Høyer Søndervang til Ritmester Christian Ehrenreich Brockdorff, der blev Gaardens sidste adelige Ejer. Han hørte til en gammel holstensk Familie, der nok har sin Oprindelse fra Brockdorff Sogn i Vilster Marsk. Imellem Befolkningen i Stadil Sogn leve adskillige Minder om dette mod sine undergivne haarde Herskab. Hvad Hoveri og andre Ydelser angik, fordrede Brockdorff sin Ret og lidt til; men heller ikke var han ømskindet overfor sin egen Person, eftersom det fortælles om ham, at da han en Gang kom for Skade at faa sit Ben brækket og siden af Lægen fik det sat skævt sammen, saa satte han det mellem en Dør og en Dørkarm, hvor han brød det i Stykker igen, for at han saa kunde faa det sat lige sammen. At der ligger noget til Grund for denne Fortællings Rigtighed, fremgaar af en Ansøgning fra ham til Kongen, hvoraf Slutningen lyder saaledes: »Kongen vil dermed glæde sin Tjener, en gammel elendig Mand, som gaar paa et Ben og to Krykker, og som har Kone og 9, næsten alle umyndige Børn at forsørge.« Ifølge Fortællingen ²⁶ var Brockdorffs første Kone saa god og mild, som Dagen var lang; men saa var den anden til Gengæld saa meget værre. Hun red i Tversadel omkring og eftersaa Fæstegodset, og Bønderkonerne fik onde Ord, hvis ikke Hus og Have var i Orden.

En Dag da det var Regn og Slud, stod Fruen ved Vinduet paa Borgen (»æ Borre«) og saa ned paa Gaardspladsen, hvor Hoveribønderne kom pjaskvaade og snavsede fra Markarbejde. Fruen sagde da spodsk til sin Stuepige: »Herregud! hvor monstro hine snavsede Bønder komme hen paa hin Dag (Dommedag)? »Aa«, svarede Pigen, »de kan maaske komme lige saa højt i Himmerig som Dem eller nogen anden stor Herre.« »Pyt!« sagde Fruen,

»Nej, der vil de minsjæl ogsaa nok komme til at lade Adelen raade«²⁶.

Paa denne Tid opmuntrede Regeringen overalt til Selvejendoms Indførelse, hvorfor man kan forstaa, at Bønderne her paa Godset vilde gribe den første Lejlighed til at blive uafhængige. Ved en Skatteansættelse fortælles det, at Herremanden følte sig forurettet og tilbød at sælge Bønderne Gaard og Gods for 40,000 Rdl. To Mænd, Gravers Bjerg og Christen Toft i Mejlbj, taltes da ved, om hvorvidt den forlangte Sum kunde skaffes til Veje, og efter nogen Overvejelse besluttede de at smede, mens Jernet var varmt, og de købte da Godset paa de øvrige Bønders Vegne, hvorpaa de nærmere Bestemmelser om Handelen bleve nedskrevne paa ustemplet Papir. Herremanden fortrød imidlertid Handelen og paastod, at Købekontrakten var ugyldig, fordi Papiret var ustemplet. Da satte Bønderne i denne Forlegenhed deres Haab til, at Kongen vilde hjælpe dem til deres Ret, og de to Mænd, der havde afgjort Handelen, foretog nu en paa den Tid besværlig Rejse til København, hvor de fremstillede sig for Kronprins Frederik og forelagde Sagen for ham. Han tog meget naadig imod dem, og da han havde hørt Grunden til deres lange Rejse, sagde han til dem: »Rejs kun hjem med Fred I to, I skulle nok ske jer Ret.« Det fortælles saa, at Kronprinsen lod Kontrakten stemple paa det kgl. Trykkeri, hvorved dens Retsgyldighed blev uomtvistelig.

Ifølge Købekontrakten regnedes Hovedgaarden Søndervang med dens Bygninger og Ejendomme, der skattede af 60 Tdr. 4 Skp. Hartk., til en Værdi af 10,320 Rdl., og Fæstegodset, der havde 277 Tdr. Hartk., samt Kirken med dens Ejendomme og Korn og Kvægtienden, skattende af 38 Tdr. Hartk., blev med en samlet Sum sat til

29,680 Rdl. Deraf skulde 2,154 Rdl. udbetales til Mortensdag 1791 og 21,770 Rdl. til Maj 1792, medens Resten skulde staa uopsagt i 6 Aar til 4 pCt. p. A. Brockdorff skulde fraslytte Gaarden 1ste Maj 1792. Beboerne beholdt Hovedgaarden i Fællesskab nogle Aar. 29. Novbr. 1800 tillod det højkongelige Rentekammer, at Søndervangs Ejendomme maatte udstykkes, og da dette var sket, solgtes Hovedparcellen med paastaaende Bygninger til fornævnte Christen Toft for 5000 Rdl. Kurant. Han ejede Gaarden til 1813, da han afstod den til Sønnen Christen Christensen Toft, hvis Hustru hed Anne Jensdatter. Ved dennes Død 1832 havde Søndervang $17\frac{3}{8}$ Td. Hartk.; men siden er en Del Mark frasolgt, saa nu har Gaarden omtrent 13 Tdr. Hartk. med et Areal af 75 Tdr. Land Ager og 40 Tdr. Land Eng. Den følgende Ejer Christen Toft, der var gift med Agnete, en Datter af Degnen Beksgaard, døde i en ung Alder 1836, og Enken sad nu tilbage med en Søn, der kun var 4 Maaneder gammel. Aaret efter holdtes Skifte efter forrige Ejers Enke, Anne Jensdatter, og af Skiftedokumenterne ses det, at Familien da var i Besiddelse af en betydelig Formue. Enken Agnete Beksgaard ægtede kort efter Enevold Slot, der besad Gaarden til 1874, da han afstod den til sin Svigersøn Jens Eskildsen. 1891 overtoges Søndervang af Kreditforeningen, der kort efter afhændede Gaarden til Laurits Pedersen, forhen Ejer af Hjerm Kalkværk.

Stadil Kirke

er opført af tilhugne Kampsten i den saakaldte romanske Stil eller Rundbuestilen. Kirkerne af samme Bygningsform ere opførte før 1250. Taarnet er her ogsaa opført

senere end Kirkeskibet, hvilket særlig kan ses ved, at Skibets vestlige Sokkel er benyttet til Taarnet, men her har den ikke kunnet slaa til, ligesom Taarnet neppø har flere Kampesten, end der oprindeligt har siddet i Skibets Vestgavl. Taarnets øverste Del er af Mursten, og over dets nederste Parti er en Hvælving muret. Opgangen til Taarnet skete forhen gennem en Vindeltrappe, der siden er eftermuret, hvorfor Opgangen nu er inde i Kirken. Skibet har Dobbeltsoffel, og den øverste Række har skraat afskaaren Kant. Oprindeligt har Skibet haft to Indgange: Kvindernes mod Nord og Mændenes mod Syd. Ovenover den sidste ligger en Sten, der har en latinsk Indskrift, hvis Betydning ikke nu kan opklares, da et Stykke af Stenen er borte.

Allerede i gammel Tid er Skibets oprindelige Bygningsform bleven skæmmet ved et Vaabenhus mod Nord og et Gravkapel mod Syd, ligesom ogsaa Kirkens Mure i en senere Tid ere istandsatte paa en for den gamle Bygningsstil temmelig hensynsløs Maade, og de smukke rundbuede Vinduessten ere borttagne og indsat andre Steder i Muren, hvor de kun daarligt passe. Nævnte Gravkapel, der for største Delen var opført af Kampestenene fra Kirkens Sydside, indesluttede Ligene af nogle Adelspersoner fra Søndervang, og tillige hvilede her en af Sognets Præster.

Efter at Sognets Beboere 1791 vare blevne Ejere af Kirken uden nogen Forpligtelse til at holde Kapellet vedlige, lode de det nedbryde ved Aaret 1810, og de deri værende Kister bleve jordede sønden for Kirken i en fælles Grav, der nu dækkes af Erik Vognsens Ligsten. De tilhugne Kampesten af Kapellets Mure bleve bortsolgte og sidde nu som Grundsten i nogle Gaarde i Sognet, men den fremkomne Aabning ind mod Kirken blev

lukket med Mursten til liden Baade for Kirkens udvendige Skønhed.

Ogsaa til Stadil Kirkes Opførelse er knyttet et Sagn :
 »En Kæmpe ved Navn Bøl, der var saa stærk, at han i en Finger kunde løfte en Byrde, som ellers 3—4 stærke Karle kunde have nok med at gøre, havde paataget sig Kirkens Bygning, og som Byggeløn skulde han have den største Kvinde i Sognet som Kone. Han fuldførte Arbejdet og fik ogsaa sin Løn ; men den store Kone kunde han ikke komme til Rette med, og de blev kun sammen i faa Dage. Kæmpen lik da Lov til at faa den mindste Kvinde i Sognet til Kone, og med hende levede han meget lykkeligt.« Mændenes Indgang er nu gennem Kirketaarnets Vestside, hvor Taarnhvælvingen, der ved Bræddeskillerum er skilt fra Skibet, danner et Slags Vaabenhus. Gennem Vaabenhuset mod Nord er Kvindernes Indgang, og over Indgangsdøren til Kirken staar følgende Vers :

»Vi gaa herind og høre til
 Med Andagt paa Guds Ord,
 Saa længe Gud behage vil,
 Vi leve skal paa Jord.« 1848.

og indenfor Døren staar :

»Kommer her i Jesu Navn
 Ind i dette Herrens Tempel,
 Søger eders Sjæles Gavn,
 Giver andre godt Exempel.« 1789.

Kirkens Skib og Kor ere adskilte ved en smuk Korbue, hvis Kragsten bære smukke Slynnginger indhugne i gammel Stil. Kirkens Inventar er sjældent og meget deraf er kunstfærdigt gjort. Efter Reformationen begyndte Renaissancestilen at gøre sig gældende her i Landet, og

Billedskærerkunsten gjorde store Fremskridt, idet Billederne bleve en mere tro Efterligning af Naturen.

I denne Stilart ere Stolestadernes prægtige høje Endestykker udskaarne i Chr. IV.s Tid. Paa Mandfolkestolen til Østertoft staar: »1634 — Esper Bendtsen, Ridefoged — 1. December.« Paa samme Gaards Kvindestol staar: B. A. D. 1647. (Barbara Andersdatter, Laurids Jensens Hustru fra Østertoft.) De særlig smukke Herregaardsstole ere, som før er omtalt, bekostet af Knud Gyldenstjerne, og muligvis har Kirkens næste Ejer Otte Thott bekostet flere af de øvrige Ting fra samme Tid, thi som før er omtalt, ofrede han meget paa Kirkernes Udstyrelse. Prædikestolen har en stor Rigdom af Billedskærerarbejder, der ikke ere uden Kunstværd.

Mod Vest i Kirken findes et Pulpitur, der ud mod Kirken bærer Billeder af Kristus og de 12 Apostle.

Af Stolene i Koret, der nu benyttes af Præst og Degn og delvis ere omdannede, har den ene nok i den katolske Tid været benyttet til Skriftestol. Den er udskaaren i gotisk Stil, og paa dens Bagklædning findes Rester af en Skrift med gennembrudte Bogstaver. P. M. Nødkou har 1796 læst denne Skrift saaledes: »Solidi qvatuor, Rex coeli virgo« Det er: Giv fire Skilling Skriftepenge! Himlens Konge, Jomfru (Maria, forlader Synder?)

Begge Stolene bære Ribe Bispedømmes Vaaben tilligemed Juel-Vaabenet og Munk-Vaabenet. (Biskop Hartvig Juel i Ribe døde 1499, og senere var Iver Munk Biskop til 1534, da han overlod Bispestolen til sin Brodersøn Oluf Munk, der var den sidste katolske Biskop i Ribe).

Døbefonten, der sikkert er Kirkens oprindelige, er godt bevaret og har smukke Slynngninger udlugget omkring Foden.

Størst Interesse har dog Altertavlen, der synes at være fra Slutningen af det 12te Aarhundrede. Den forgyldte Tavle, som her findes, skal kun være et Brudstykke, et saakaldet Antependium, der har beklædt Alterbordets Forside, hvilket kan ses ved en Sammenligning med Altertavlen i Sal Kirke, der som Helhed er godt bevaret. Tavlen her er paa Chr. IV.s Tid indfattet i en Ramme, der tager Synet fra den og forhen skjulte Indskriften derpaa; men for nylig er Tavlen bleven rensed, og da Listen derom blev fraløsnet, kom følgende latinske Indskrift til Syne:

•Qvam cernis fulvo tabulam splendore nitentem
 Plus nitet historie cognitione sacre.
 Pandit enim Kristi mysteria
 Aurum irradiant mundis corde nitore suo,
 Ergo sive mundes mentem, si cernere lucis
 Gaudia divine, qvi legis ista, velis.◀

Paa Dansk vilde det lyde saalunde:

Tavlen, Du ser skinne i gyldenrød Glans,
 Skinner end mer, naar den ses med aandelig Sans;
 Kendskab den da til hellig Historie breder
 Og aabenbarer Kristi Hemmeligheder.
 For de rene af Hjærtet Guldet udbreder sit Skin.
 Derfor som Guldet ved Troen Du rense dit Sind;
 Du, som læser dette, vil i Aanden da skue
 Glæderne ved den klare himmelske Lue.

Selve Tavlen er af drevet Kobber med ægte Forgyldning af betydelig Værdi, og paa den gengives Træk af Jesu Liv: Maria Bebudelse, Maria med Barnet, de hellige tre Konger, Maria og Elisabeth, Fremstillingen i Templet o. fl. I Rummet mellem Billederne er indsat glinsende Stene, og disse Krystaller, der som Ædelstene smykke Indfatningen, ere heldigt bevarede paa Tavlen her. Af lignende Altertavler findes her i Landet indtil

10, i Sverig 1, medens der Syd for Ejderen ikke er fremdraget et eneste lignende Arbejde. Den Slutning ligger derfor nær, at disse Kirkeprydelser ere forarbejdede her i Landet. De enkelte Figurer paa Tavlen kunne ikke betragtes som Kunstværker; men de have betydelig Interesse, fordi de vidne om, at man paa denne tidlige Tid søgte at give Kristentroen et fyldigt Udtryk baade ved Ord og Billeder “.

De to store Messingstager paa Alteret ere fra den senere Middelalder, og ved Siden af den store Lyseskaal er senere anbragt to mindre Lysepiber. Alterets Kalk og Disk bære Aarstallet 1652 og følgende Indskrift: Denne Kalkh ock Disk tillhörer Stadell Kierche. Weyr 49 Lod och 4 Kvint.

Kirkens gamle Klokke er omstøbt for en Snøs Aar siden. Den har følgende Indskrift: Defunctos ploro, vivos voco, sanctos venero. Fusa ano MDXLVI. Alpha et Omega. Theos, Antropos, Basileus doxis, Christedeute meta. Verbum domini manetin eternum. Henricus Tram. Maria K. C. V. Jesus P. B. S. Det er: Jeg begræder de døde, kalder de levende og ærer de hellige. Støbt Aar 1546. Begyndelse og Ende, Gud, Menneske, Ærens Konge Kristus kom til mig. Herrens Ord bliver evindeligt.

Præsterne i Stadil efter Reformationen.

Ved Reformationen blev Præstestændens Stilling helt anderledes, end den havde været i den katolske Tid. Før dannede Gejstligheden ligesom en Stat i Staten under særegne Love og med en særegen Magt, hvorefter kun lidt blev tilbage for de protestantiske Præster, der skulde vælges af Sognets 7 ældste, »ikke de ældste i Alder, men de ældste i Forstand«, som det hedder. Dog synes

ogsaa stundom Sognets samtlige Beboere at have valgt Præsten. Valget lededes af Herredsprovsten og skulde i den første Tid efter Reformationen bekræftes af Stiftslensmanden, i en senere Tid af den kgl. Lensmand. Efter 1660 er der sjælden Tale om Bøndernes Valgret til Præstekaldet, thi Herremændene tilrev sig i kort Tid ogsaa denne Almuens gamle Ret. Her paa Eggen mellem Ringkjøbing og Lemvig haves Eksempler paa, at Kirkepatronen bedrev Simoni ved Præstekaldenes Besættelse, idet der fordreides en Sum Penge af Kandidaten, hvis han vilde gøre sig Haab om Kaldet. Baron Rüse paa Bøvling havde Kaldsret i Vedersø, Torsted og flere Sogne længere Nord paa, og han gjorde sig flere Gange ulovlig Fordel ved Kaldelse af Præster. Paa Kongens Befaling maatte da Biskop Lodberg til at undersøge Sagen, og 5 Præster erklærede, at Baronen havde modtaget Stikpenge af dem ³².

Hvis der var Enke paa Kaldet, og hun var »ustraffelig og bekvem til Ægteskab«, vare baade Herremændene, Bønderne og Kaucelliet enige om, at hun saavidt muligt skulde forsørges ved et Giftermaal med Eftermanden, og man har Eksempler paa, at Præstekald i længere Tid har staaet ledige, indtil der fandtes en Ansøger, som var villig til at ægte Formandsenken. Mærkeligt nok, at Præstestanden i sin Helhed ikke gjorde Oprør imod denne ublu Fordring: Tag Præsteenken, eller Du faar ikke Kaldet; men man hører sjælden en Røst løfte sig derimod, endskønt, som det let vil ses, omtrent Halvdelen af Præsterne maatte underkaste sig den. Rigtignok vare Præsternes Indtægter ofte saa smaa, at der daarligt nok kunde udredes Enkepension, saa denne sørgelige Snusfornuft, der sikkert maatte have daarlige Følger for Standen i sin Helhed, snarere maa lægges de kaldende

til Last end de enkelte Mænd, der havde viet sig til Kirkens Tjeneste, og som kun paa en saadan Maade kunde komme i Virksomhed. Man har sagt, at Bønderne misbrugte deres Ret til Præstevalg, og at den derfor blev afskaffet, men det er næppe saa; thi de elskede »denne eneste naadigst bevilgede Frihed«, og meget faa Tilfælde paa Uforstand og Overgreb fra Folkets Side kunne anføres. Derimod blev Herremændenes Ret til Præstevalg til stor Skade baade for Præstestanden og Menighederne.

Peder Nielsen Schomann (1536—1550) har været den første evangeliske Præst i Stadil. Han var berømt for sin Lærdom, hvorfor han modtog adelige Børn i Huset hos sig til Opdragelse. Hans Ligsten laa for kort Tid siden over hans Grav foran Alteret, men nu er den indsat i Korets nordlige Væg. Den latinske Indskrift paa Stenen synes at være allerede fra den katolske Tid, og Ordene ere flere Steder forkortede. I Nationalmuseets Arkiv bevares en Tegning af Stenen fra 1772; ifølge denne lød Indskriften:

Petra petrum tegit hic, animamqve fovet petra
christus, sic saluum reddat utraqve petra
petrum. obiit in domino anno iesu m. d. l.

Til samme Arkiv har P. M. Nødskou 1797 leveret følgende Oversættelse af Stenens Indskrift:

Petra Stenen Petrum Manden her tildækker udi Muld.
Klippen Christus gemmer Sjælen, som en trofast Ven og huld.
Stenens Petra Klippen Christus begge siden give skal
Petrum Præsten hel og holden salig udi Helgens Tal.

Hans Hansen Thym (1550—c. 1590) synes at have studeret i Vittenberg 1549, og at dømme efter det latiniserede Navn Tymensis maa han vist have været fra Tim. Sogn. Han nævnes som Præst i Stadil 1584 i

Anledning af den 7aarige Prins Christians Kroning ²⁴, og før Aaret 1575 havde han en Gaard i Fuglbjerg i Fæste af Axel Gyldenstjerne til Hedegaard i Salling. Fæstebrevet er meddelt i Dr. H. Rørdams historiske Kildeskrifter II. R. S. 446.

Peder Pedersen (c. 1590—1629). Dennes Søn Christen Pedersen Stadel, født 15. April 1595, blev siden Præst i Vinding (1618—1659) og en anden Søn Anders Pedersen Stadel blev Præst i Hjerm.

Laurids Jensen Varberg (1629—1677). Knud Axelsen Gyldenstjerne skrev 1629 til Biskop Dinesen, at han med 6 af de fornemste Sognemænd og Herredsprovsten »deres Raad, Vilge och Samtykke hassuer uduald neuierende Person Lauritz Jenssøn, som en Tid lang hauer veret hosz mine Børn til ret Sognepræst til min Sedegaard Sønderwong och Stadil Sogn.« Paa Laurids Jensens Grav ved Siden af Formandens, Norden for Kirken, fandtes i forrige Aarhundrede en stor udhugget Sten. Han døde 16. Oktober 1677.

I den gamle Kirkebog staar: »Anno 1669 haver hæderlig og vellærd Mand, Hr. Laurits Jensen, Sognepræst til Stadil Sogn foræret til Stadil Kirke et Ligklæde med Jus dertil hør, som kan bekommes og bruges af hvem det begær i Sognet, naar der afgives hver Gang 12 Skilling. Uden Sogn efter Accord. Hvilke Penge, som heraf kunne samles, opskrives ved Dag og Personer af Sognepræsten i Stadil, som nu er, eller herefter kommandes vorder. Hvilken Samling skal uddeles hver Nytaarsaften af samme Sognepræst til det allerarmeste Menneske i Sognet er, om det ikke kan strække videre; dog det kan blive en Velsignelse og ikke en Karrighed. Og naar samme Uddeling sker, kan Sognepræsten tage til sig en Sognemand med god Opsyn, at der sker ingen Urel, som

det for Gud vilde være gestændigt. Og er nu samme Ligklæde hos Sognepræsten i Stadil Sogn at søges og bekommes. Hvo herudi noget forandrer eller forkorter maa vente sig Guds Forbandelse. Til Vished underskrevet og forseglet efter overskrevne Datum.

Laurits Jensen, Sognepræst i Stadil. Jens Lauritsen*.

Jens Lauridsen Stadel, (1677—1682) forriges Søn, havde været Faderens Medhjælper i Kaldet siden 1664. Som Student var han 1659 med til at forsvare København mod Svenskerne. Han døde 19. Marts 1682 og blev begravet i Adelens Begravelse i Korskirken. Hans Enke Maren Kjeldsdatter Holm blev gift med Eftermanden.

Claus Colding (1682—1690) havde været Præst i Strøby i Stevns Herred, hvor hans Hustru Ellen Pedersdatter døde 19. Juni 1682. Kort efter Kaldelsen hertil ægtede han 2. Oktober 1682 Formandsenken. Han døde 1. Juni 1690 og ligger jordet under Skriftestolen.

Oluf Hansen Guldberg (1690—1711) blev kaldet til Stadil af Hofjunker P. Rodsten til Elkjær. 1706 ægtede han Mette Lerkrans fra Tommerup. Hans Grav er mellem de Kirkestole, der høre til Søndervang.

Frants Andersen Raarup, (1711—1732) hvis Hustru var Marie Uhdesdatter Colding.

Laurids Pedersen Schade, (1732—1768) Købmandssøn fra Ribe, var en Tid (1763—68) Provst over Hing Herred.

Maturin Pedersen Endorph (1768—1783) er født 1731 paa Hennegaard. Ved sin Embedstiltrædelse indførte han det fromme Ønske i Kirkebogen, at Vorherre vilde give ham Styrke til at passe Embedsbøgerne bedre end Formanden, der i sin sidste Tid havde ført Kirkebogen skødesløst. Dette Ønske blev ikke opfyldt; thi

ved hans Fratrædelse var Kirkebogen i en gyselig Uorden. Børnefødsler vare ikke indførte i flere Aar, saa Degnen maatte omkring i Sognet for at indhente de Oplysninger, der endnu kunde faas. Endorph viste en Dag Jeppe Nielsen Sjøng fra Alterens Sakramente, idet han paastod, at nævnte Mand havde bandet i Kirken, og endskønt Degnen ikke havde hørt det, fik Præsten ham dog til at give Attest derpaa.

Jep Sjøng paastod, at han ikke havde bandet; men at Præsten vilde hævne sig paa ham, fordi han ikke vilde aflevere sit Fæstebrev, som han i Pastor Schades Tid havde faaet paa noget af Præstegaardens Jord. Endorph havde først truet Jep Sjøng paa Marken med, at han næste Aar ikke skulde gaa der, thi han skulde blive gevorben; siden kaldtes Bonden til Præstegaarden, hvor han blev overskældt, og da dette ikke hjalp, kom Historien i Kirken. Degnen Guldager maatte 5. Novbr. 1770 for Provsten erklære, at han intet havde hørt, og at Præsten havde bedet ham skrive Attesten og betydet ham, at den ej kunde skade nogen. Paa Jep Sjøngs Klage til Biskoppen erklærede Pastor Endorph, at han nu havde faaet Fæstebrevet og leveret det tilbage og mente for øvrigt, at han i denne Sag havde vist, hvad man kalder prudentia pastoralis. Provsten erklærede siden, at han i Præstens Forhold ikke fandt andet end den prudentia, man kalder Jesuiterkneb og tilføjer: Præsten fortjener i mine Tanker en Erindring direkte fra Ds. Højærværdighed, om Dem saa behager. Degnen bør anses med en Mulkt til Enkekassen, hvilket er den mindste Straf, han venter sig, nemlig et Par Rigsdaler, fordi han har attesteret imod sit bedre Vidende. Saaledes tænker jeg om denne Sag med Ønsket om, at dette maa være det sidste af Hr. Endorphs Fejltrin. Provst Borch fik ikke dette Ønske

opfyldt, thi 5te April 1771 klagede han til Biskoppen over, at Præsten i Stadil var rejst bort, da Provsten kom paa Kirkevisitats. Til Trods for Endorphs mærkelige Opførsel blev han dog Provst i Hing Herred og 1783 Præst i Ringkjøbing. Derfra forsvandt han helt uventet og drog til Kjøbenhavn og London. Han kom dog siden tilbage og blev Præst paa Amager, hvor han døde 1802.

Oluf Johansen Schlichtkrull (1783—1802), Bryggersøn fra Kjøbenhavn, var Kapellan i Ringkjøbing 1762—1783, og her ægtede han Borgmesterens Datter Christiane Nielsdatter Kiaer, hvis Søster var gift med Godsejer P. Tang paa Nørre Vosborg. S. samlede i Ringkjøbing Bidrag til Kapellaniets Historie og gjorde sig i øvrigt yndet ved sin Flid og Dygtighed. I Stadil tog han sig varmt af Skolevæsenet og Befolkningens Oplysning.

Laurits Helbech (1802—1806), født 1743 i Roskilde, var i 30 Aar Degn i Stenløse og paa Romø, før han blev Præst her. Hans Hustru hed Anna Sophie Muus.

Niels Schaarup (1806—1815), født i Aarhus 1767, roses af Provst Krarup, fordi han i Stadil tog sig meget af Ungdommens Oplysning. 1815 byttede han Embede med Pastor Brøllund i Stauning.

Lars Graversen Brøllund (1815—1819), Gaardmandssøn fra Brøllund paa Holmsland, blev født 1755. I sin Ungdom maatte han døje meget for at komme til Studeringerne, og allerede i sin Barndom had han om Vorherres Velsignelse til at blive Præst, hvilken Stilling den Gang sjældent naaedes af en Bondesøn. Endskønt hans Forældre sade i smaa Kaar, hjalp de ham dog efter Evne, saa Drengen kom i Huset hos Pastor Grønland i Gørding, hos hvem han nød Undervisning i 5 Aar og blev derefter Student i Viborg 1775. Efter 7 Aars

Studium i Kjøbenhavn fik han Embedseksamen, og 1783 blev han Skibspræst paa et af Regeringens Skibe, der gik til Ostindien og Kina. Ombord paa Skibet »Disco« har Brøllund skrevet sin Livshistorie ²⁴. Han er Forfatter til adskillige gudelige Vers, og hans Afskedsprædiken fra Stauning slutter saaledes:

»Milde Gud! jeg under Taarer
 Dig bønfalder Dag og Nat,
 At de, som min Fortgang saarer,
 Blive maa en Sjæleskat.
 Lad din Lære bredes ud
 Til Velsignelse og Fred
 Over Stauning Menighed. Amen!«

Brøllund døde 1819, og hans Hustru Constance Krarup 1827. Deres Grav er Nord for Stadil Kirke.

Severin Storm (1819—1860), Præstesøn fra Feldballe, var først Præst i Torsted. I en lang Aarrække var han Tiendekommissær, og da han 1842 fratraadte dette Hverv, udnævntes han til Konsistorialraad. 1849 blev han Ridder af Db. Storm var en praktisk og dygtig Mand med Hensyn til verdslige Ting, men da han i sin Forkyndelse hældede stærkt til Rationalismen, blev hans lange Embedstid en tør Tid for det aandelige Liv i Stadil. Med sin første Hustru, Elisabeth Trane, der døde 1838, havde han 3 Døtre; hans anden Hustru, Christiane Bernth, døde 1871.

Johannes C. H. Molbech (1860—1868).

Søren L. H. E. Worsøe (1869—1889), født i Kundby ved Holbek 1818, blev Kandidat 1843. I nogle Aar var han personel Kapellan i Gjentofte og siden Feltpræst i Holsten til 1864. Da den danske Hær under vor sørgelige sidste Krig maatte rømme fra Dannevirke, tog dette saa haardt paa Pastor Worsøe, at han blev angreben

af en Sindssygdom, som han under sin senere Virksomhed gentagne Gange maatte lide af. Hans Hustru hed Sophie Kirstine Trolle. Worsøe blev entlediget 1889 og 2 Aar efter døde han.

H. G. A. Jørgensen (1889—).

Degne i Stadil.

Christen Jensen (1646—1661). Enken Sidsel jordedes 29. Septbr. 1675.

Jens Christensen, (1661—1665), forriges Søn, jordet 19. Decbr. 1665.

Knud Lauridsen (1665—1709) havde Bryllup 1666 med Karen Christensdatter.

Iver Olufsen Leegaard (1709—1745), der 1730 trolovedes med Demoiselle Kirsten Andersdatter Grundet.

Christen Guldager (1746—1761).

Mogens Guldager (1761—1787).

Niels Bork (1787—1806), gift med Maren Hesselbjerg.

Christian Beksgaard (1806—1840).

Hans Aagaard (1840—1856).

S. P. C. Holm (1856—1887).

J. C. Christensen (1887—).

Degnen Bork omtales som en meget dygtig og afholdt Mand, og Sagnet vil vide, at da han som ung Lærer kom til Stadil, fattede han Kærlighed til Ritmester Brochdorffs Datter paa Søndervang, og hun gengældte hans Følelser; men da hendes Forældre lik det at vide, modsatte de sig denne Forbindelse, hvorfor Datteren tog sig selv af Dage. Henriette Brochdorff døde 1788 og hviler paa Stadil Kirkegaard under en stor udhugget Sten. Bork var siden med ved Købet af Herregaarden.

og maaske hans Arbejde for denne Handel har været en Tak for sidst til Herremanden ; selv tog han Part i Gaarden for 200 Rdl. Niels Bork døde 16. Juli 1806, og hans Enke giftede sig siden med Knud Pedersen Graversgaard.

Degnen Aagaard, var ivrig Rationalist, og omtales som en kundskabsrig Mand; men han var ulykkelig i sin Gerning, som han slet ikke passede til

Degnen Holm kom hertil fra Sir, til hvilket Embede han var kaldet af Enkedronning Karoline Amalie, som havde købt Kaldsretten dertil for 600 Rdl. Holm var en Tid Hjælpe lærer i Kindvig, Mern Sogn, hvor Peter Rørdam var Præst, og denne skulde give den unge Lærer Greb paa Skolen for Livet. Rørdam var vel tilfreds med Holms Virksomhed; men i Stadil var han ikke lykkelig i sin Gerning.

Vedersø Sogn

har forhen sammen med Stadil Sogn dannet en Ø, og selve Sognet ligger højt i Forhold til Omgivelserne. Ved Aaret 1340 skrives Navnet Withershøgh. Første Del af dette Ord er et Mandsnavn, der paa oldtysk hed Withar og paa oldnordisk Vidarr. Sognavnet Vejerslev paa Mors er af samme Oprindelse. Endelsen »høgh« betyder Høj, Gravhøj, og i mange danske Stednavne er denne Endelse bleven »ø«, f. Ex. Frethshøgh til Fredsø, Ærexhøgh til Erritsø ²³.

Sognets Areal er 3016 Tdr. Land med 161 Tdr. Hartkorn. I 1830 var Sognets Folketal 450, 1880: 586 og 1890: 595. Sognet grænser mod Vest til Vesterhavet, mod Nord adskilles det fra Husby og Staby Sogne ved

Aabjerg Sø og Madum Aa eller Rejkjær Bæk, mod Øst og Syd grænser Sognet til Madum, Tim og Stadil Sogne.

Mod Vest i Sognet ligge Byerne Hug og Tarp, Nordøst for Kirken ligger Kjærby, mod Syd i Sognet ligger Bjerggaarde og Dyekjær. Nogle Gaarde nævnes i tidligere Tid, saaledes ejede Palle Jul til Strandet 1560 Torpgaard og Dyekjær, og dette Aar mageskiftede han med Kronen, og for disse Gaarde og mere længere bortliggende Gods fik han Svendsholm, Nistrup og Padbjerg (Pallesbjerg) i Staby, og 1562 fik Niels Juel paa Aabjerg Kronens Skøde paa nævnte to Gaarde ²².

Da samtidig den vestlige Gaard i Dyekjær hørte til Stadil Sogn, ses det, at de to Sogne allerede den Gang har haft det mærkelige uregelmæssige Skel, som vistnok er fremkommet ved, at Sognene i gammel Tid kun have udgjort et Pastorat.

Paa Vedersø Klit, hvor Beboerne tildels ernære sig ved Fiskeri, findes en Redningsstation, som har Redningsbaad og Raketkasteapparat. Stranden der og længere Nord paa kaldes Aabjerg Forstrand. Dette Navn synes at stamme fra Slutningen af det 17de Aarhundrede, da Baron Rüse paa Bøvling Slot blev Ejer af Aabjerg og dertil erhvervede Forstrandsretten Nord paa til Torsminde.

Ved kgl. Skøde af 29. April 1671 blev Forstranden afhændet til Generalmajor Rüse, og siden var Ryssenstens Ejere i lang Tid Ejere af Forstranden, endog efterat Aabjerg 1683 var kommen i andre Ejeres Besiddelse. Forstrandsretten var mest bortforpagtet, saaledes til Jens Tang paa Udstrup i Aaret 1778, og senere til Assessor Ammitsbøll paa Søgaard. 2. August 1824 fik Proprietær H. G. Lassen paa Aabjerg Skøde paa Forstrandsretten paa Aabjerg Forstrand, der, efter at Lassens Enke var død 1851, arvedes af Svigersønnen, Kammerraad Kofod,

som ved Salget af Aabjerg forbeholdt sig Forstranden. I »Dauske Samlinger«, 2. Række, 4. B., er meddelt en Indberetning, hvori Sognepræsten Christen Jensen 1638 har beskrevet Vedersø Sogn. Med Nutids Stavenaade hedder det deri: »Udi dette Sogn er en Herregaard, som kaldes Ny Aabjerg, liggende Nordøst fra Kirken. Findes i samme Sogn tvende Byer, den ene kaldes Kjær i Nordøst fra Kirken, den anden hedder Hugby og ligger Vest for Kirken. Endnu findes i samme Sogn en Gaard, som kaldes Bjerregaard, liggende Øster fra Kirken, item 5 Gaarde, som kaldes Torpgaarde, liggende Sønden fra Kirken. Aabjerg Hede mod Øster fra Kirken er en Sandhede. Der findes ogsaa et Sund, som løber i Søen, naar Fjorden er fuld med Vand, og løber i Fjorden, naar det er Ebbe, Vinter og Sommer. Ved Præstegaarden ligger nogle Bjerger, som ere sammenløbne af Sand fra Havbjergene. Dette Sogn er altid i stor Fare for Vandflod, er og vanskelig at komme til og fra om Vinterdage; thi man skal til samme Sogn ofte med Baade og fra igen, naar Floden er inde. Fjorden ligger paa Sydsiden, Sundet paa Vest-siden og Søen paa Nordsiden. Den østre Del af Sognet flyder om med Vand i Flodgang. Udi Fjorden om Sommeren, naar det er Ebbe, kan graves under Sanden nogle Klyner, som der saa kaldes, hvilke ere saa hede, naar de ere tørre og sættes Ild udi, kan opbrænde Jern, Kedelkobber, Grydekobber og Messing. Røgen af samme Klyne gør Mennesker trangbrystet; hvad der lægges i Kister kan af Heden fordærves og lugter ilde deraf. Naar man kommer imod de Mennesker, der bruge samme Ilding, da kan man vide af Klynerøgen, af hvad Byer de ere, førend man taler med dem. En hel Hob af samme Sogn har været fordærvet af Sandløbe. Mange Folk fange og stor Skade af Vandflod paa Korn, Kreaturer, Huse og Markjord.«

Om samme svovlagtige Brændsel, hvorved man kan kende Folk paa Afstand, beretter ogsaa Provst Borch 1766, naar han iblandt andet meddeler: »Det som man her i Sognet har mest Mangel paa er Brændsel, hvilket maa købes og hentes 2 à 2½ Mil borte. Denne Mangel er paa ingen Maade at afhjælpe. Vel graves nogle Tørv paa Heden mellem Kirken og Bjerregaard, saasom der er lidet Lyngspring, men samme er usselte Brændsel. Det bruges og derfor alene til at bage ved, hvormed de bære sig saaledes ad: Man oprejser af bemeldte Sandtørv en rund Stak eller Skrue i Bagerovnen, som bliver gjort hul indvendig med en Aabning paa. Inden i den ildes saa længe med Lyng, indtil Skruen er vel i Brand. Naar den har brændt noget, falder den sammen af sig selv, da der altsaa ligger midt i Ovnen en Dyngge gloende Sand, hvilket rages ud over hele Arnen og jevnes glat. Oven paa dette sættes Brødet, som bliver paa denne Maade meget vel bagt. Den, der ej har set dette før, maatte tænke, at Brødet vilde blive urent, men at det dog ej er saa, kan ses for Øjne. Paafindelsen er meget nyttig, især her, hvor man har saa langt at hente Lyng, og det vilde falde Landmanden altfor bekostelig, om han her skulde hede Ovne paa den sædvanlige Maade. Man graver og her i Engsiderne nogle Græstørv til at brænde; men samme ere opfyldte med en overmaade stærk Svovl, saa at Gløderne deraf ere ligesaa ufordragelige som brændende Stenkul. Herpaa kan tjene til Bevis følgende Passage: Et Par Tjenestepiger tog ind i deres Kammer en Vinteraften en Gryde med Ild for dermed at gøre Kammeret lunt, de gik derpaa til Sengs. Om Morgenen befandtes de begge ganske syge; dog fordreves dette, da de om Dagen kom ud i Luften. Men som de ej gjorde sig nogen Betænking om, at Ildgryden var Aarsag til

deres Upasselighed, fortsatte de deres Aftenmaxime; men de bleve ligesom ellevilde og i Raseri fór omkring i Huset om Natten, hvorover Manden i Huset vaagnede og gik ind i deres Kammer, men blev af Svoildampen nødt til at standse i Døren, og da han i det samme fik Øje paa Ildgryden, indsaa han straks, hvad der havde gjort Pigerne rasende, og da han derpaa havde bragt den ind i et andet Kammer og med Medikamenter bragt dem til rette, forbød han dem videre at kontinuere med dette farlige Arbejde, og da de heri adlød ham, fornam de ingen videre Ulejlighed til.

Imellem Aabjerg og Præstegaarden ved Gaarden Kast kommer man over en gravet Kanal — et saakaldet Kast — som nu næsten er tilgroet. Sagnet fortæller, at Kaptajn Linde paa Aabjerg lod Kanalen grave for at have Sejlads fra Aabjerg Sø til Stadil Fjord. Hensigten dermed er dog snarere, at man igennem den har villet lede Vandet i Søen ad en kortere og mere lige Vej til Fjorden og derved forhindre Engenes Oversvømmelse. Fiskeriet i Aabjerg Sø var i forrige Aarhundrede beholdt Præsten og Aabjergs Ejere. Vedersø Sogn har faa Minder tilbage fra Oldtiden, og den eneste bevarede Kæmpehøj er Ammeshøj paa Aabjerg Mark. Sagnet fortæller, at den Herremand, der byggede Aabjerg, en Dag stod paa Ammeshøj og beundrede sit smukke Herresæde. Da steg Bjergmanden op af Bakken og sagde til ham: »Du skal ikke glæde Dig alt for meget over Dit Værk; thi det kunde snart lægges øde af den stærke (Ilden). Dog saa længe Du skaaner mit Hus her i Højen, skal ogsaa Dit Hus skaanes.« Om den hule Sten paa Vedersø Kirkegaard meddeler Provst Borch 1766: »I Stenen er der stædse Vand, hvilket ventelig af Stenen drager den Kraft, det har til at bortdrive Vorter. Almuen bruger

det ogsaa mod Sygdomme; men jeg har ingen hørt, som derved er bleven kureret, og at det Vand, som samles deri, kan borttage Vorter, det har hver Kampesten, som er af samme Komposition, tilfælles med denne.*

Efter Hullhedens Form at dømme, har Stenen vistnok i Olddage været brugt til Kværn.

Kjellingbjerg og Aabjerg.

Der ligger en Duft af Romantik over de gamle Ridderborge, hvor Landets Adel i gammel Tid boede og ved Volde og Grave sikrede sig mod fjendtligt Overfald. Mange af disse Borges Beboere svarede virkelig til deres adelige Navn og have Krav paa Efterslægtens Taknemmelighed, fordi deres Gerning var til Landets Gavn og deres Liv et godt Eksempel for Samtiden og Efterslægten. Vel var der ogsaa »braadne Kar« mellem Adelsmændene. Af gamle Tingsvidner kan man se, at Skellet mellem Adel og Bonde forhen ikke var saa strengt trukket, som det senere blev.

Mange fattige Adelsmænd ernærede sig som Bønder, med hvem de stod Side om Side paa Tinge, og begge Parter vaagede med megen Mistænksomhed over, at deres fælles Rettigheder ikke skulde blive krænkede.

Som født og opvokset i Landet følte den gamle Adel varmt for Fædrelandet, og fra dens undergivne hører man meget sjældent Klage over sket Uret. Men særlig i Frederik II.s og Kristian IV.s Tid forfaldt Adelen til Ødselhed i Levemaade og Klædedragt, hvorved deres Formuesforhold blev ødelagt, og deres Livskraft blev udsuget. Flere af de gamle Adelsmænd og Præster, der kendte den gode gamle Tid, revsede vel de ny Moder, men uden Virkning.

Saaledes holdt Anders Sørensen Vedel 1595 en Ligtale over Claus Glambæk, der var født paa Svendsholm i Staby, hvori det hedder: »Selvhave er jo altid saaledes bedre, end man skal gaa ad Kieler Gade med Hatten i Haanden og byde derud 10 eller 12 af 100. Gud give vor danske Øvrighed engang Sind og Hu til at afskaffe saadan Handel, som man vel ved og dagligen forfarer at være Riget til ubodelig Skade og mangen til Fordærvelse. Der er ilde saa holden Hus, at man forbrasker og unyttigen fordøjer det, man kunde baade selv leve hæderligen af og lade sine Børn en nødtørftig Patrimonium« (Fædrearv).

I Løbet af 100 Aar uddøde de fleste gamle Adels-slægter her paa Egnen: Fastie, Gyldenstjerne, Krag, Skram og Juel, og hvad der var tilbage var kun »Stubbe og vissent Løv«.

Den gamle Herregaard i Kjellingbjerg i Vedersø Sogn er nu helt forsvundet, og kun den Bakke, der Nordøst for Aabjerg ligger omgivet paa de tre Sider af Enge, bærer endnu Navnet, og viser altsaa hvor Gaarden har ligget. I Aarene før 1490 ejedes Kjellingbjerg af Fru Ingerd, der var Enke efter Mogens Stampe til Klarup-gaard ³⁴. Hendes Sønner Henrik og Mogens Stampe ejede Kjellingbjerg 1490, men 1493 nævnes Væbner Mogens Stampe til Kjellingbjerg, og da boede Henrik Stampe paa Nørholm ³⁴. Fra Aar 1544 haves et Tingsvidne, hvori 8 Dannemænd »po tro siel oc rette sanden oc met to upratte finger paa terris hemelske lodt« vidnede, »at om ti aar mod, tha haffuede Mogens Stampe i Kjellingbere then holm i brug, som samme tid bleff kallett Stampisholm« ¹⁰. Mogens Stampe boede altsaa paa Kjellingbjerg 1533, men kort efter maa han være død, og hans Enke Maren Sefeld blev gift med Ridder

Sti Hvide. Niels Krag, der ejede Kjellingbjerg i Aarene 1536—52, var i Følge Klevenfeldts Stamtavle over Familien Krag en Sønesøn af Niels Eriksen Krag paa Søndervang, men andre mene, at han var dennes Søn ¹⁷. Niels Krag skal have været Præst i den katolske Tid, men efter Reformationen ægtede han Mogens Stampes Datter Else, og han har altsaa arvet Kjellingbjerg med hende. Han maa have været en anset Mand, thi Kongen benyttede ham hyppigt i sin Tjeneste ¹⁵. Niels Krag døde før Aaret 1557 og hans Søn Mogens Krag ejede Kjellingbjerg 1568. Han var født 1544, ægtede 17de Maj 1572 Sophie Juel fra Aabjerg, og efter hendes Død 1583 ægtede han Ingeborg Kaas. Kort Tid efter ejedes Kjellingbjerg af Erik Krag, forrige Ejers Broder, der en Tid var Befalingsmand paa Island. Hans første Hustru Anne Juel var en Datter af Niels Juel paa Aabjerg; med sin anden Hustru Kirsten Kruse, Enke efter Christen Vind, blev han Ejer af Lydomgaard, hvor hans Søn Christen Krag, der var født paa Kjellingbjerg 11. Decbr. 1595, siden boede. En anden af Erik Krags Sønner, Jørgen Krag, blev Lensmand paa Dueholm, hvorfra man paa Grund af den Mildhed, han viste mod sine undergivne, har følgende Vers om ham:

•Ingen af hans Bønder lide Nød,
han giver dem alle Øl og Brød.▪

Erik Krag døde 1606, hvorpaa hans Brodersøn Niels Krag, der er omtalt som Ejer af Volbjerg, ejede Kjellingbjerg til Aaret 1616. Efter denne Tid maa Jens Juel paa Aabjerg have ejet Gaarden, thi han mageskiftede med Kronen og fik for Aabjerg en Del ved Kjellingbjerg liggende Gods, og Gaarden fik da Navn af Ny Aabjerg, og har vel paa samme Tid faaet sin nuværende Beliggenhed.

Aabjerg

laa i gammel Tid paa det Sted, hvor nu Præstegaarden ligger og var i forrige Aarhundrede en fri og komplet Sædegaard. Endnu i 1766 kunde man i den gamle Præstegaards Lade se det gamle svære Egetømmer, som forhen havde siddet i Herregaardens Bygninger. Bakken Vest for Præstegaarden kaldtes da Møllebakken, og paa den havde altsaa Herregaardens Mølle ligget, ligesom Bakken Øst for Gaarden kaldtes Smediebjerg. Den gamle Herregaards Omrids kunde ogsaa 1766 ses, da Stenbrolægningen var bevaret fra gammel Tid ³⁵.

Ridder Bo Høg nævnes i Valdemar Atterdags Tid som Ejer af denne Gaard ³⁶, og omkring ved Aar 1400 nævnes Ridder Niels Bosen af Aabjerg i Hardsyssel, da Hr. Albert Skel til Hegnet 1471 stiftede en Sjølemesse i Tøndering Kirke for sine Forfædres Sjæle, og der iblandt nævnes Niels Bosen, der synes at have været hans Oldefaders Broder ³⁷. Det er maaske ham, der 1406 og 1411 skrev sig Nicolaus Esgeri, men i hvis Signet stod Nicolai Busun skrevet rundt om et Oksehorn ³⁸. Midt i samme Aarhundrede skal Peder Skram, sagtens ham paa Volbjerg, have ejet Aabjerg, som derefter i lang Tid ejedes af Familien Juel.

Enevold Iversen Juel til Aabjerg og Hesselmed var Befalingsmand paa Bøvling Slot 1490. Hans Fader menes at være Iver Juel til Øgelstrup, og hans Broder Hartvig Juel var Biskop i Ribe 1483—1499. Bøvling var den Gang Bispestolens Ejendom, og Enevold Juel var altsaa Lensmand for sin Broder. Hans Hustru hed Dorte Glob. I Aaret 1495 boede Væbner Niels Juel paa Aabjerg ³⁹, og den Fru Else paa Aabjerg, der 1511 skulde stille en Mand til Krigstjeneste, er vel hans Enke ⁴⁰. Omtrent paa samme Tid nævnes i Ribe »hæderlig og velbyrdig

Mand hans Broder Erik Juel til Aabjerg«. Dette »hans Broder« betyder sikkert Hansbroder, det er Broder ved Graabrødreklosteret i Ribe. Betegnelsen »hæderlig« viser, at Manden regnedes til Gejstligheden ¹³. En saadan Stilling var ikke ualmindelig for en Adelsmand paa de Tider; thi Klostrene ejede store Rigdomme, hvorved Brødrene (Munkene) kunde føre et ret behageligt Liv. Derefter ejedes Aabjerg en Del Aar af Enevold Juel, hvis Hustru Inger Fleming var en Datter af Herman Fleming til Bavelse og Sophie Bjørn.

I Aaret 1535 berettede Enevold Juel til Aabjerg for Kongen, at han havde en Trætte med Malte Lauridsen i Plejelstrup om et Gaardsted, som kaldtes Straasø, deslige om et Markskel mellem Straasø og Troldtoft, og han fik da kgl. Befalingsbrev til 8 Adelsmænd, der iblandt Mogens Juel til Udstrup, Jacob Vognsen til Stenumgaard, Peder Ibsen i Staby og Niels Glambek til Svendsholm, at de skulde undersøge, om der findes Markskel mellem ovennævnte Gaarde og give det beskrevet fra dem ¹⁴. 1538 havde han atter Adelsmænd til at granske Skellet paa hans Ejendom Straasø, der ligger i Vind Sogn. Indtil 1544 boede Enevold Juel paa Aabjerg; men Aaret 1546 ejedes Gaarden af hans Søn Niels Juel, der var gift med Christence Lunge, Enke efter Peder Skram paa Volbjerg og en Datter af Ove Lunge til Tirsbæk og Fru Anne Friis. Niels Juel til Aabjerg var 1548 til Samfrændeskitte sammen med Niels Krag til Kjellingbjerg, Palle Juel til Udstrup o. fl. i Dødsboet efter Malte Juel og hans Hustru Marine, og i de følgende Aar nævnes han ofte som Dommer i Ejendomstrætter ¹⁵. 1568 nævnes han som Ejer af 5 Gaarde og 5 Huse i Vendelbo Stift ¹⁶, og baade han og Hustru døde 1575. Sønnen Herman Juel blev derpaa Ejer af Aabjerg, hvor han var født 1548.

I sin Barndom modtog han Undervisning af Præsten i Vedersø og kom siden i Viborg Skole, hvorpaa han lærte Ridderskik hos Iver Skram paa Volbjerg, Peder Munk paa Estvadgaard og Vincents Juel til Hesselmed, under hvilken sidste han deltog i Krigen mod Sverig 1563—67. I de følgende 8 Aar gennemrejste han Tyskland, Frankrig og Ungarn, og blev forsøgt baade i Krigens og Fredens Gerning. Efter Budskabet om Forældrenes Død drog han hjem og overtog sin Fædrenegaard Aabjerg, og 2 Aar efter ægtede han Maren Juel, Jens Juels Datter fra Alsted. Hun blev Moder til 11 Børn, hvoraf kun 5 Sønner og 1 Datter overlevede Faderen.

Frederik II. forlenede Herman Juel med Kallundborg Slot og siden med Draxholm Slot. Under Christian IV. fik han Visborg Slot og Gulland i Forlening. I de 27 Aar han var Lensmand, vandt han et godt Lov for sin Forvaltning; thi han gav alle og enhver god Besked med Fromhed og Læmpe; han var villig og hjælpsom mod alle, som havde hans Raad og Hjælp behov. Han døde 1607²⁹. Hans Enke overlevede ham nogle Aar, og hun boede paa Hovedgaarden Refstrup i Gadbjerg Sogn: Sønnen Christen Juel, der var f. 5. Decbr. 1589, blev dernæst Ejer af Aabjerg: men da han døde ugift den 12. Januar 1612 blev Broderen Jens Juel Ejer af Aabjerg. Han var født 8. November 1580 paa Refstrup, gik i Sorø Skole fra sit 12te til 15de Aar, indtil hans Fader 1596 tog ham med til Gulland. Siden studerede Jens Juel i Grifvalde og Heidelberg og gennemrejste derpaa Svejts og Italien, hvor han beflittede sig paa at lære det italienske Sprog, hvilket han og siden var mægtig til at tale med enhver. Han kom hjem til Gulland 1603; samme Aar fik han Plads i Kongens Kancelli, og 1608 blev han Rentemester. Den 13. Maj 1610 stod i Viborg hans

Bryllup med Jomfru Ide Lange, Hans Langes Datter fra Brejninggaard, og Kongen og Dronningen vare til Stede ved denne Fest. Jens Juel blev Medlem af Rigsraadet 1616, og Aaret efter fik han Tranekær Slot i Len, og siden blev han Statholder i Norge. 1632 blev han forlenet med Bøvling Slot, hvor han i Foraaret 1634 blev heftig syg og døde efter 11 Dages Sygeleje d. 26. Marts ¹⁸. Jens Juels Søster Christence Juel var 3 Gange gift. Hendes første Ægteskab med Kjeld Juel til Stubergaard varede fra 1604—1606; hendes anden Mand var Kjeld Nielsen Krabbe til Brusgaard, og efter hans Død 1612 ægtede hun Knud Gyldenstjerne paa Vosborg. Da hun tredie Gang blev Euke, sad hun med en stor Børneslok og da der var stor Gæld paa hendes Ejendomme, afstod hun dem til Broderen, Jens Juel, som ved sin Død altsaa ejede Kjeldgaard, Vosborg, Aabjerg og Brusgaard. Enken Ide Lange begærede 1637 Taksation paa disse Gaarde, da der skulde holdes Skifte med hendes 5 Børn. Hun mindes som en virksom, from og hjælpsom Kvinde. I sit 65. Aar havde hun det Uheld at falde ned ad en Stentrappe paa Vosborg, hvilket Fald blev Aarsag til hendes Død i Juli 1649. Hendes Ligprædiken af Frans Rosenberg findes trykt ²⁹.

Datteren Jomfru Margrethe Juel nævnes som Ejerinde af Aabjerg i Aarene 1646—49. Ved Aaret 1650 ægtede hun Peder Juel fra Hundsbek. Hans Fader Erik Juel var Landsdommer i Nørrejylland, hans Moder, Sophie Sehested, var en Datter af Claus Maltesen Sehested, og altsaa Søster til den berømte Hannibal Sehested. Peder Juel fødtes i Følge Modereus Familieoptegnelser*) paa Hundsbæk den 14. Juli 1623. Da han var 4 Aar gl., kom han

*) Danske Magazin, III. R., 3. B., S. 26.

til sin Morbroder Malte Sehested paa Sæbygaard, hvor han var et Par Aar. 1635 kom han i Sorø Skole, og 1640 begyndte han sin Udenlandsrejse. Han var dansk Sendemand i Sverig 1651—55, og man faar Indtrykket af, at han har været en Mand, der med Dygtighed varetog Fædrelandets Interesser under de vanskelige Forhold ved den ustadige Dronning Christines Hof. En Brevveksling af ham fra den Tid er offentliggjort i »Historisk Tidsskrift«, 5te Bind. Hans Brødre Niels Juel og Jens Juel vandt siden stor Berømmelse i Fædrelandets Tjeneste. Peder Juel døde den 9. December 1656, og hans Hustru maa være død barnløs omtrent paa samme Tid, thi 1660 ejedes Aabjerg af Erik Qvitzov, der var gift med hendes Søster Susanne Juel. Erik Qvitzov boede paa Herregaarden Sandager paa Fyen, hvor Familien uddøde paa Mandssiden 1678; men allerede flere Aar før var Aabjerg afhændet til Hollænderen Henrik Rüse, der 1664 havde faaet Kronens Skøde paa Bøvling Slot og Bøndergods til omtrent 2000 Tdr. Hartkorn¹⁶. Han døde 1679, og hans Datter Johanne Marie Rüse arvede hans store Godser. Hun var gift med Christian Juel til Udstrup, Pandum og Lundbæk, og han udnævntes efter Svigerfaderens Død til Friherre af Rügensten. Aar 1682 byttede han Aabjerg bort og fik derfor Rammegaard, der laa nærmere ved Rügensten.

Baltzar Gebhart von Obelitz, der fik Aabjerg i Bytte for Rammegaard, var en indvandret tysk Æventyrer, som kom hertil i Krigens Tid og siden tog Tjeneste i den danske Hær. Paa hans Kiste, der stod under Korskirken i Vedersø, kunde 1766 læses følgende Indskrift: »En Mand af Gudsfrygt, Ærlighed, Sanddruhed, Fromhed med Sandfærdighed at sige alle Dyders Eksempel er herunder til Legemshvile nødlagt, som er ærlig og velbyrdig

Mand, nu salig Baltzar Gebhart von Obelitz til Aabjerg, som er født i Pommern Anno 1640 paa Fastelavns Søndag af ærlige og kristelige Forældre; hans Fader var ærlig og velbyrdig, nu salige Mand Baltzar von Obelitz til Døbendich og Milchenhagen, kom her til Danmark i sine unge Aar, efter han adskillig Møje baade i sit Fædreland og fremmede Steder havde udstaaet. Anno 1660 fandt han sig udi Lemvig efter Guds Forsyn og sit eget Hjærte ærlig og velbyrdig Frue Maren Skram, sl. Hartvig Hvitfeldts til Rammegaard, som hannem 1673 fradøde, efter at de havde levet et kærligt Ægteskab uden Livsarvinger i 13 Aar. Indlod sig anden Gang efter Guds Forsyn udi Ægteskab Anno 1677 den 24. Januar med ærlig og velbyrdig, nu salig Frue Jytte Gyldenstjerne, som var Hr. Amtmand Ib Gyldenstjerne og Frue Ellen Pasbjerg deres Datter. Samme deres Ægteskab velsignede Gud med 2 Sønner og 1 Datter, blev saa anden Gang Enkemand Anno 1690, sad saa i et enligt og bedrøveligt Enkemandssæde udi 13 Aar, da Gud paany optændte hans Hjærte ved ægte Kærlighed til ærlig og velbyrdig Jomfru Ide Juel, som var Henrik Jucls Datter til Lindbjerg, hvor deres Bryllup stod 1703. Samme Ægteskab velsignede Gud med en Søn. Anno 1707 den 23. Aug. døde den salig Mand paa Aabjerg. Det er vel sagtens hans Enke Ide Juel, der har ladet sætte ovenstaaende her lidt forkortede Indskrift paa Kisten, og nedenunder stod et længere Digt, som ogsaa fremhævede den afdødes gode Egenskaber.

I de følgende Aar sad Ide Juel som Enke paa Aabjerg, som hun ejede i Fællig med hendes Søn Baltzar v. Obelitz og hendes Steddatter Ellen Marie Obelitzes Mand Christen Linde til Volstrup. Denne sidste købte Fruens og hendes Søns halve Part af Aabjerg med til-

hørende Gods og Kirke den 5. April 1723. Christen Linde (f. 1664, d. 1723) var en Søn af den rige Christen Linde, der ved sin Død var Ejer af 9 Herregaarde og ved sin Flid og Dygtighed havde vundet almindelig Agtelse. Hans fire Sønner, hvoraf den ene altsaa ejede Aabjerg, Volstrup og Handbjerg Hovgaard, slægtede ham paa i Stræbsomhed og Omsorg for deres Godser og de dem undergivne Bønder. Christen Linde havde en stor Børneflokk, hvoraf Sønnen Kapt. Christen de Linde ved Faderens Død arvede Aabjerg. Denne Herre lignede ikke sin Familie, hvis man kan tro Overleveringen om ham*), der fortæller, at han behandlede sine Bønder med megen Strængthed. »En Dag fik to Bønder Befaling til at møde paa Aabjerg, og de turde ikke udeblive, endskønt de ikke ventede noget godt af deres Husbonde. Da de kom til Aabjerg, kaldte Linde først den ene ind paa sit Værelse og gennempryglede ham saaledes, at han kom ganske blodig ud og kort efter døde af den lidte Mishandling. Nu kom Turen til den anden Mand, som Kaptajn Linde ogsaa befalede at komme indenfor. Men Bonden svarede bestemt: »Nej! her staar jeg og gaar ikke af Stedet, og dette siger jeg Dem, at saafremt De rører mig med en Finger eller krummer et Haar paa mit Hoved, da skal jeg gennemprygle Deres adelige Krop saaledes, at De sent skal forvinde det.« Da Linde hørte denne mandige Tale, nedstemte han sin bydende Tone og lod Manden i Fred; ja han roste ham endog for hans udviste Mod og sagde: »Det kan jeg forstaa, Du er en Mand med Hjærtet paa rette Sted. Tør Du saaledes svare Din Husbonde, da er jeg vis paa, at Du heller ikke frygter for Dine Ligemænd, og saaledes vilde jeg gerne, mine Bønder skulde være.

*) Samlinger til jydsk Hist. og Topografi, 4. B., S. 254.

Gaa Du kun rolig hjem; af mig har Du i Fremtiden intet at frygte.*

Naar Kaptajn Linde udsendte sine Bønder i et eller andet Hoværende, gav han dem følgende Paalæg: »Vogt jer for, saafremt I komme i Klammeri eller Slagsmaal med andre Herremænds Bønder, at I da ikke lade eder overvinde eller tage mod Prygl uden tilstrækkelig Gengæld; thi da kunne I vente min højeste Unaade; men skulde det hænde sig, at I i Stridens Hede skamslaa et Menneske, da behøve I ikke at frygte, jeg skal nok forsvare eder.«

Heller ikke i andre Henseender var Lindes Rygte godt. Han havde en løsagtig Kvinde hos sig paa Aabjerg og blev for den Sag berygtet. Præsten i Vedersø, Mads Rafn, formanede Herremanden, som derover blev rasende og siden plagede Præsten med Processer, hvorved denne mistede sin Formue og tilsidst gik fra Forstanden. En Kommission blev nedsat til at dømme i Sagen, der endog blev forelagt Kongen til Afgørelse. Præsten fik Ret, og Kvinden blev forvist fra Sognet og Herredet ³⁵. Lindes Hustru var Birgitte Kaas, en Datter af Amtmand Jørgen Grubbe Kaas til Rybjerg; men deres Ægteskab var barnløst. I Lindes Tid havde Aabjerg 49 Tdr. 4 Skpr. Hartk., og Gaardens Ejendomme bestode af den gamle Herregaard Kjellingbjergs Marker, den gamle Præstegaards Mark med et tilliggende Bol, samt nogle Tofter og Jorder, som Degnen sammesteds havde haft til Underholdning og Løn ²². Af en Bondegaard i Vedersø By, som ligeledes var lagt ind under Herregaardens Takst, skulde Herregaardens Ejer aarlig svare 3 Tdr. Rug til Præsten. Bøndergodset blev i Lindes Tid kompletteret og skattede af 202 Tdr. og 6 Skpr.; det laa mest i Vedersø; men nogle Steder laa i Husby, Staby og Torsted Sogne.

Birgitte Kaas boede som Enke paa Aabjerg omtr.

12 Aar; men før sin Død skænkede hun Gaard og Gods til sin Brodersøn, Major Hans Kaas. Dennes Fader var Admiral Ulrik Kaas til Olufgaard og Dejbjerglund og Moderen en svensk adelig Dame Karen Sophie Rubring. Hans Hustru var en Datter af Oberstløjtnant Trapaud til Lydomgaard. Nord for Aabjerg laa fra gammel Tid en Vandmølle, hvortil Vandet blev ledet gennem en gravet Kanal helt henne fra Madum Skel. Denne Mølle blev nedlagt for over 200 Aar siden, og i dens Sted byggedes en Vindmølle under Gaardens Takst. Vinden nedslug to Gange Møllen, hvorfor Major Hans Kaas lod opbygge en hollandsk Mølle Øst for Kirken, sagtens paa det Sted, hvor Vedersø Mølle nu ligger. Kaas skal have anlagt den smukke Have ved Aabjerg. I hans Tid kunde der paa Aabjergs Mark saas 40 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg og 30—40 Tdr. Havre ³⁵, og paa Engen avledes omtrent 500 Læs Hø. Gaardens Bygninger vare i hans Tid af Bindingsværk og kun een Etage høje; men Herregaarden roses for sin smukke Beliggenhed ved Søen og for sin smukke Have, der ligesom Gaarden var omgivet af Grave og Volde. Hans Kaas solgte 1767 Aabjerg og det tilliggende Gods for 27,000 Rdl. til Kavallerikaptajn Ernst Halchus. Denne var født 1743, ægtede 1767 Karen Elisabeth Hofmann (født 1747, død 1825), en Datter af Assessor Hofmann til Kaas og Fru Ingeborg Biering. Ernst Halchus blev oplaget i Adelstanden, og antog Hustruens Stammenavn bag efter sit eget, fordi hun var af dansk Adel. Det fortælles, at Hofmann havde sin Broderdatter i Huset hos sig og var Formynder for hende, der havde en Fædrearv paa 30,000 Rdl. Naturligvis havde hun af den Grund flere Bejlere, og det fortælles, at tre meldte sig omtrent paa samme Tid, nemlig Jens

Tang paa Udstrup, Søren Tang paa Timgaard og Kammerraad Richter paa Volbjerg. Formynderen afviste Bejlerne, fordi han med Tiden gjorde Regning paa at faa Pigen gift med en af sine Sønner, der ikke havde Ord for at være meget kløgtige. Efter den Tid passede Formynderen med Alvor paa Frøkenen, der hed Elisabeth Halchus de Hofmann. Hun kom sjældent fra Gaarden, og al Tid skete dette under Bevogtning, hvilket maaske nok kunde gøres nødvendigt, da Frøkenen i Stilhed havde givet sit Ja til den sidste Bejler. Da hændte det en Morgen tidlig, mens Vinteren var stræng, og Sneen laa tykt paa Jorden, at Tjenestepigen kom ind i Frøkenens Værelse og saa dette tomt. Ved nærmere Undersøgelse fandt hun, at et Vindue havde været aabnet, og udenfor dette fandt hun en af Frøkenens Tøller i Sneen. Pigen fortalte skyndsomst dette til sit Herskab, og snart opdagede man ved at holde Forhør over Folkene, at en Kone havde været ved Gaarden og listet omkring forrige Aften. Man mente derfor, at hun havde hjulpet Frøkenen bort; men Flygtningens Spor kunde ikke forfølges ret langt, da der var falden lidt Sne ved Daggry. Da Kaptajn Hofmann fik at vide, hvad der var sket, løb han omkring som et forstyrret Menneske. Endelig befalede han, at tre Karle skulde ride ud hver siu Vej, en til Udstrup, en til Timgaard og en til Volbjerg, for at de om muligt kunde faa Kundskab om, hvor Frøkenen var. De to Karle kom tilbage uden Besked; men den tredie, der var reden til Volbjerg for at spørge om Frøken Hofmann, erholdt det Svar, at han kunde hilse sin Herre paa Aabjerg, at den omspurgte Frøken nu var Fru Richter paa Volbjerg. Før det gryede ad Dag var Ægtepagten bleven sluttet, og Kaptajn Hofmann behøvede altsaa ikke længere at være

Broderdatterens Formynder*). Denne Historie foregik i Aaret 1785.

C. C. Hofmann lod 1798 ved Auktion bortsælge Aabjerg Gaard og Gods, der købtes af Hr. Landvæsenskommissær, Herredsfoged Casper Møller til Højriis og Forvalter Lars Lassen paa Lønborggaard for 69,100 Rdl. Disse to fik kgl. Tilladelse til at frasælge Bøndergodset, og 1803 tillodes det dem ogsaa at udstykke selve Hovedgaarden, hvorefter de bortsolgte Mark og Eng fra Gaarden til 30 Tdr. 1 Skp. Hartk. Resten af Hovedgaarden, der skattede af 19 Tdr. 3 Skp. Hartk., samt Kirken solgte de 1809 til Overbefalingsmand Henning Gynther Lassen for 15,100 Rdl. Denne Ejer boede paa Aabjerg til sin Død, der indtraf den 17. Oktbr. 1830. Hans Enke Marie Borgen, der var en Præstedatter fra Holmsland, hvor hun var født den 7. Januar 1764, ejede Aabjerg til sin Død den 5. Januar 1851, og Gaarden gik da i Arv til hendes Svigersøn Andreas Carl Koefod, der var en Søn af Biskop Koefod i Ribe. Denne Ejer kom ikke til at bebo Gaarden, thi allerede samme Aar solgte han den til Otto August la Cour for 20,000 Rdl. Stuehuset, der var af Bindingsværk og meget gammelt, blev ombygget 1852, saaledes som det omtrent staar endnu. O. A. la Cour havde tidligere ejet Timgaard og kom hertil fra Stensmark ved Grenaa. Aabjerg solgte han 1857 til Niels Jakobsen af Mølgaard i Tim for 45,400 Rdl., og derpaa købte han en Ejendom ved Aarhus, og paa denne byggede han Gaarden Katrinebjerg, der fik Navn efter hans Hustru Ane Katrine Strandbygaard.

Niels Jakobsen, der var født den 29. August 1796 i Østerby, Madum Sogn, havde fra smaa Kaar ved sin

*) Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4. B., S. 254.

Dygtighed og sit Handelsgeni arbejdet sig op til at blive en velstaaende Mand. Han døde paa Aabjerg den 9. Marts 1878, og Gaarden ejes nu af hans Svigersøn Chr. Jensen.

Vedersø Kirke.

Oprindelig har Kirken her, ligesom det hyppigst er Tilfældet, været uden Taarn, og Skibet og Koret have været byggede af tilhugne Kampesten, som over Vinduerne vare rundbuede. Igennem Tiderne er den oprindelige regelmæssige Bygningsform bleven misprydet ved forskellige Tilbygninger. I forrige Aarhundrede fandtes to Udbygninger mod Syd, hvoraf den ene blev benyttet til Begravelsesplads for førnævnte B. G. v. Obelitz og Familie. Det er sandsynligt at Korbuen har forskudt sig, da den sydlige Mur blev gennembrudt indtil Udbygningerne, der, saavidt skønnes kan, have været forsynede med Hvælvinger. Den ene Udbygning mod Syd er nedbrudt for en Del Aar siden, og den fremkomne Aabning ind mod Kirken er tilmuret delvis med Mursten. Taarnet er sikkert tilmuret temmelig sent, og maaske senere end den østlige Korskirke, thi Korbuens to smukke Kragsten, der ere forsynede med udhuggede Slyngninger i gammel Stil, sidde nu som Grundsten under Taarnet, den ene paa det sydvestlige Hjørne, den anden paa Nordsiden. I Taarnet er indrettet et Stolestade for Familien paa Aabjerg, og paa dettes Forside ind mod Kirken staar malet 6 Vaabenmærker. Vaabenet længst til venstre er Christen Lindes fædrene, og i dets to Felter staa foroven et Lindetræ og forneden en Lindorm. Vaabenet ved Siden af er Christen Lindes mødrene; Familien Obelitz havde en Glente i Vaabenet. De to Vaabener til højre er Christen Lindes Hustrus fædrene og mødrene. Kaas-

slægten havde et skraat Mursnit, og Slægten Sehested 3 Søblade. Vaabnene forneden maa være Hans Kaas's fædrene og mødrene; men da hans Moder var uadelig, er Løven et selvvalgt Emblem. Under nævnte Stolestade er en Hvælving, hvor forhen Kaptajn Linde og Hustru hvilede tilligemed en Frøken Krabbe, der døde paa Aabjerg 1743.

Paa Christen Lindes Kiste stod hans Livsskæbne fortalt saaledes: »Herunder hviler den højædle og velbaarne Mand sl. Christen Linde, Herre til Aabjerg, født paa hans fædrene Gaard Handbjerg Hovgaard den 27. September 1697. Hans Fader var højædle og velbaarne sl. C. Linde til Volstrup, Handbjerghovgaard og Aabjerg, hans Moder højædle og velbaarne Frue Ellen Marie Obelitz. Hans unge Aar tilbragte han ved Studeringer, gjorde og nogle Udenlandsrejser ved adskillige af de største og bedste Hoffer i Europa. Der han saaledes havde fuldendt sin Rejse, blev han Ejer af Aabjerg og dets underliggende. Kom saa i Ægteskab 1724 den 23. Septbr. med den højædle og velbaarne Jomfru Birgitte Kaas, som var højædle og velbaarne sl. Jørgen Grubbe Kaas til Rybjerg og Debjerglund, forhen kgl. Majestæts Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter og højædle og velbaarne Frue Birgitte Sophie Sehesteds Datter, levede med hende meget huld og kærlig i 18 Aar 6 Maaneder 2 Dage, han døde og forlod Verden saligen paa Aabjerg 1743 den 6. Marts udi sin Alders 45. Aar 5 Maaneder 2 Uger 2 Dage. Det som saas i Vanære, det staar op i Herlighed.«

Paa Fruens Kiste stod ogsaa en lang Indskrift af lignende Indhold, og dertil var føjet, at hun sad i Enkestand paa Aabjerg i 11 Aar 9 Maaneder 3 Uger 4 Dage og døde den 28. Novbr. 1754, 75 Aar gl. ³⁵.

Kirkens gamle Klokke havde følgende Indskrift:

»Ide Juel, Sl. Baltzar von Obelitzes, Christen Linde. Anno 1716. M. Johann Vallentin in Hamburg gosz mich.«
Den er bleven onstøbt og bærer nu følgende Indskrift:
B. R. Strandbygaard. Støbt i Randers. 1827.

Mod Nord har Kirken et Vaabenhus tilbygget, og igennem den har nu baade Mænd og Kvinder Indgang. Døren fra Vaabenhuset ind til Kirken er sikkert Kvindernes oprindelige Indgang, oven over hvilken hviler en smuk halvrund Tympanon, hvis Figurer har stor Lighed med dem over Hee Kirkes Indgangsdør. Øst for Indgangsdøren sidder en Sten, hvori et Ansigt er udhugget ligesom i flere af Herredets Kirker; men Hensigten med disse Fremstillinger er ukendt.

Prædikestolen og Herskabsstolen i Taarnet ere bestode af Major Hans Kaas paa Aabjerg, men ingen af Delene har Kunstværdi.

Døbefontens Kumme er raat tilhuggen; men Foden er af en smukkere Form og har aabenbart hørt til en anden Døbefont. Døbefadet der er af Messing, har en Fremstilling af Adam og Eva i Paradiset. I den katolske Tid var Alteret i Reglen dannet af tilhugne Kampesten, som siden bleve overdækkede med Træ. Her findes endnu det oprindelige Alter af hugne Sten, og for oven deri er dannet et firkantet Hul, der dækkes af en tilpasset Flise. Naar man løfter denne op, ser man en lille firkantet Blykasse, 1½ Tomme lang og 1 Tomme bred; inden i samme findes 2 Stykker rødt Silke, et Stykke blaat og et Stykke gult. Aabenbart ere disse Tøjstumper Relikvier fra den katolske Tid; de skulle maaske være Stykker af Josefs, Marias eller andre Helgeners Klæder. Altertavlen er uden Kunstværdi. Rammen ser ud til at være meget gammel; men Billedet, der forestiller Nadverens Indstiftelse, er udført for faa Aar

siden. Alterstagerne ere smukt forarbejdede, og de have Herman Juels og Fru Maren Juels Navne og Vaabener samt Aarstallet 1621 indridset paa Foden. Da Herman Juel, som før er omtalt, døde 1607, maa disse Stager vel være givet til Kirken af hans Enke.

Gitteret foran Alteret er af ret godt udført Smedearbejde og bærer Aarstallet 1750. Paa den nordlige Væg i Koret hænger en Mindetavlē med en latinsk Indskrift, der er forfattet af Pastor Endorph i Stadil til Minde om hans kære Medbroder Provst Borch i Vedersø. Kirken ejes nu af Sognets Beboere.

Om Præstegaarden og Præsterne i Vedersø.

Fra gammel Tid laa Præstegaarden Øst for Kirken; men 24. Juli 1626 mageskiftede Jens Juel til Kjeldgaard og Aabjerg med Kronen og fik Præstegaarden med et tilliggende Bol og nogle Tofter og Jorder, som Degnen sammesteds havde haft til Underholdning, for den gamle Herregaard Aabjerg med Undtagelse af nogle Enge og de Marker næst op til Sundet samt den i Søen omslydte Holm, som i nogle Aar havde været brugt til Ny Aabjerg (Kjellingbjerg). Præsten skulde heller ikke befatte sig med de Forter, der ligge til Hugby Vest for det Indelukke, som er kastet mellem samme Forter og Gl. Aabjergs Forter. Præsten skulde have fri Fædrift i Klitterne til hans Gaards Fæ, dog uden Skade for Udstedernes Enge og grønne Mark Norden og Vesten for Sundet mellem Sundet og Klitterne ²². Hvordan dette Mageskifte har været for Sognepræsten er ikke let at afgøre, da man ikke nu kender Størrelsen paa den gamle Præstegaard, men behageligt har det ikke været for ham at komme til at bo saa fjernt fra Kirken og i en Udkant af Sognet.

Provst Borch udtaler i sin Indberetning 1766, at den gamle Præstegaard ikke var større end en almindelig Annekspræstegaard, og han mener derfor ogsaa, at Vedersø i gammel Tid havde været Anneks til Stadil, hvilket, som forhen omtalt, ogsaa lader sig formode af det mærkelige Skel mellem Sognene.

Anders Nielsen (1602—1619) var i disse Aar Præst i Vedersø og Provst i Hing Herred ²¹.

Thure Pedersen Friis (c. 1620—1630) var Præst her, da Præstegaarden flyttedes 1626.

Christen Jensen Sundby (1630—1663) havde en Tid været Rektor ved Latinskolen i Ebeltoft, hvorpaa han blev Præst i Tved paa Mols. Her faldt han i Unaade hos Øvrigheden, hvorfor han maatte flytte til Vedersø. Førnævnte Indberetning om Sognet 1638 er underskrevet med hans Navn. Med sin Hustru Anne Jensdatter, der døde 1691, havde han 3 Sønner og 3 Døtre.

Claus Jensen Langholt (1663—1666) aflagde sin Præsteed til Vedersø Kald den 16. Maj 1663. Han var gift med Formandens Datter Anne Christensdatter.

Daniel Christensen Graae (1666—1695) aflagde Præsteeden hertil 15. Novbr. 1666. Han var Købmands-søn ligesom Formanden, hvis Enke han ægtede. Han skal have været forfalden til Drik, og det er maaske derfor, at Enken efter hans Død 1665, da Eftermanden begærede hendes Haand, udtalte: »Jeg har været gift med to Kræmmersønner, nu er jeg ked af Handelen.«

Peder Clausen Bjergby (1696—1721), der ofte skrev sig med det latiniserede Navn »Montoppidanus«, var født i Bjergby paa Sjælland den 24. April 1669; men hans Fader, Claus Colding, blev siden Præst i Stadil. Han blev kaldet til Vedersø af Baltzar Gebhardt v. Obelitz. Hans første Hustru hed Dorthea Christensdatter og efter

hendes Død ægtede han 1710 Sophia Heldvad, der var en Søster til Kancelliraad, Amtsforvalter Heldvad til Vennergaard. Hun blev gift med Eftermanden.

Mads Nielsen Rafn (1721--1746) var født 1692 paa Palleshjerg, hvor hans Fader Niels Rafn, der siden ejede Brunbjerg i Staby, den Gang var Forvalter. Hans Farbroder Knud Rafn er forhen nævnt som Ejer af Østertoft. Mads Nielsen Rafn blev kaldet til Vedersø 1721 af Christen Linde og Fru Ide Juel. Under sin senere Strid med Kaptajn Linde paa Aabjerg havde han megen Græmmelse, der formentlig var Aarsag til, at han tilsidst blev urigtig i Hovedet. I sit Raseri bildte han sig ind, at han var fuld af Slinger, hvorover han tog hele store Gløder, som han laa og gabede over, i det han foregav kun paa denne Maade at kunne blive sit Onde kvit. Men dette foraarsagede ham Døden. Da nemlig en Efterfølger blev indsat, fik Hr. Mads for sig selv et Kammer, hvor han vedblev at bruge sin sædvanlige Skik, og da Successor en Dag ej var til Stede, tog Ilden Overhaand, og sl. Mads blev paa sin Seng kvalt af Røgen, og hvis Guds Forsyn ej straks havde sendt Folk til, var hele Præstegaarden gaaet op i Luer. Hans Dødsdag var den 3. Februar 1749 ³⁵.

Jørgen Rafn (1746--1763) var født 1718 i Mejlbj ved Ribe. Faderen var Gaardmand Jens Termansen og Moderen hed Barbara Rafn, hvis Efternavn Sønnen altsaa har benyttet. Han blev kaldet 1746 til Successor hos Formanden af Fru Birgitte Kaas paa Aabjerg. Gift først med Marie Lautrup, der døde 1755, og siden med Johanne Vindfeldt.

Hans Clausen Borch (1763--1773), hvis Fader var Degn i Ulfborg, hører til samme bekendte Præsteslæggt som den lærde Professor Ole Borch, der grundlagde det saakaldte

Borchs Kollegium i København. Han blev født 1737 og kaldedes hertil Vedersø 1763 af Major Kaas til Aabjerg. 1768 blev han udnævnt til Herredsprovst, og af hans Embedsbog, der endnu bevares i Familien, ses, at han har været en nidkær og dygtig Mand, der fortjener et godt Eftermæle. I Vedersø levede han i trange Kaar, thi med sin Hustru Talke Munk, en Præstedatter fra Simested, havde han en stor Børnesflok. Han døde den 28. Marts 1773.

Niels Grave (1773—1801), Bagersøn fra Ribe, hvor han var født 1744. Efter sin Kaldelse til Vedersø ægtede han Formandens Enke, der døde 4 Aar senere, hvorefter han blev gift med Else Stauning v. Cappelen, en Præstedatter fra Møborg. Han blev 1801 forflyttet til Dejbjerg, hvor han døde 1806.

Peter Birch (1801—1838) fødtes 1765 i Jernløse Præstegaard, hvor hans Fader var Forpagter. Han fik Embedseksamen 1796, og Aaret efter sin Kaldelse til Vedersø ægtede han Anne Hansdatter Bjerregaard, hvis Fader var den lærde Bonde Hans Jensen i Gentofte. Han tog sin Afsked 1838 og døde 3 Aar efter i Sødal ved Viborg.

Edvard William Jeger (1838—1856) fødtes 1810 paa St. Croix, hvor hans Fader var Købmand. 1833 blev han Kandidat, var siden en kort Tid Adjunkt i Roskilde og 1856 forflyttedes han herfra til Lønborg.

Johan Frederik Plesner (1856—1892), Præstesøn fra Longelse paa Langeland, hvor han var født 13. Juni 1815, blev Student fra Sorø Akademi 1844 og 1849 Kandidat med første Karakter. Efter at have været Hjælpepræst nogle Aar kaldedes Plesner 1856 til Vedersø, hvor han virkede til sin Død den 9. Januar 1892. Den 3. April 1856 ægtede han Lucie Marie Hastrup fra Hjort-

holm, og denne udmærkede Kvinde var i 12 Aar en trofast og kærlig Hustru for ham. Plesner led i sin første Embedstid af sjælelige Kampe; men gennem disse vandt han Ydmyghed og Troskraft, hvilket al Tid senere kunde kendes i hans Forkyndelse, der næsten al Tid kredsede om det Troens Ord, i hvilket han havde fundet Fred. Han var en god Mand, og hans Gerning vil sikkert mindes med Tak af mange.

Jørgen Hansen Jensen (1892—), født 8. April 1866, Kandidat 1890.

Degneembedet og Degnene.

Som det vil ses af førnævnte Mageskifte, laa Degneboligen i ældste Tider ikke langt fra Kirken, vistnok Nordøst for denne; men for at Herreinden paa Aahjerg kunde faa sine Jorder samlede paa et Sted, maatte Degnen ogsaa finde sig i at faa Embedsbolig og Jord udlagt Vest ude i Hugby. De Jorder, der bleve udlagte til Degnen, vare af de sletteste i Sognet, og kunde deri aarlig ikkun avles et Par Tdr. Korn. Da ogsaa Bygningen i Begyndelsen af dette Aarhundrede var aldeles brøstfældig, bleve de bortsolgte til Nedrivelse, og Gaarden Husted blev ved Auktion den 29. April 1830 købt til at være Degnebolig. Af denne Gaards Marker blev 10 Tdr. Land udlagt til Embedet. Den gamle Degneeng blev uforandret tillagt den ny Degnebolig. For Gangen til Skolen, der laa ved Kirken, fik Læreren et Stykke uopdyrket Hedejord, grænsende op til Skolelodden.

Niels Danielsen Hopp var Degn i Vedersø i 42 Aar og virkede under 4 Præster. Han døde den 9. August 1775.

Daniel Nielsen Hopp var Degn i 25 Aar og døde Nytaarsdag 1800.

Nicolaj Jakobsen, født i Bedsted 1763, var Degn til 1801, da han blev forflyttet til Hee, hvor han døde den 12. September 1847.

Hans Johnsen, Seminarist fra Tønder, blev 18. Juli 1801 beskikket til Degn i Vedersø; han blev 24. Juli 1809 forflyttet til Husby.

Student Joachim Lindberg kom her efter Johnsen; blev 25. Oktober 1809 Lærer i Fredericia.

Bertel Jensen var Degn her i 20 Aar; døde 14. Oktober 1829.

Hans Bagge Siersted forblev i Embedet her over 47 Aar indtil 1. Maj 1877.

P. C. Larsen, født 8. Maj 1847, Seminarist fra Ranum 1868, er nu Lærer i Vedersø.

Tim Sogn

grænser mod Vest til Stadil og Vedersø, mod Syd til Stadil og Hee, mod Øst til Torsted og mod Nord til Madum, der er Annekssogn til Tim. I Sognets vestlige Del findes jevnt gode sandmuldede Jorder. Den dyrkede Mark i Østersognet er af mindre god Beskaffenhed. Den nordøstlige Del af Sognet er for største Delen Hede og Flyvesand, ligesom der ogsaa baade mod Syd og Sydvest findes Heder, saa omtrent Halvdelen af Sognet er lyngdækket. Hovedlandevejen fra Ringkjøbing til Holstebro og den vestjydske Jernbane gaa begge gennem Sognets østlige Del, hvor der findes Jernbanestation og Post-

ekspedition. Midt gennem Sognet løber Tim Mølleaa. I Sognefortegnelsen i »Ribe Oldemoder« fra c. 1340 skrives Sognets Navn Tyym, hvilket efter Nutidens Skrivemaade vilde være Tiim. Nutidens Udtale er Tiem, og ligesom Nabosognet Torsted har Navn efter Guden Tor, saaledes har sikkert ogsaa Sognet her Navn efter Guden Ti eller Tyr, for hvem der sagtens i Oldtiden har været et Hov eller Gudehus her i Sognet, eftersom Navnets sidste Del »em« oprindeligt maa have heddet »hem«, der betyder Hjem. I flere danske Stednavne findes dette »hem« efter Gudenavne; Gudum betyder Gudhem, Vium betyder Vihem, der er sammensat af Vi, en Helligdom, og hem, altsaa et Hjem for Helligdommen.

Der findes kun faa Minder fra Oldtiden her i Sognet, men forhen har der dog været flere Gravhøje. I 1773 blev Østen for Timgaard funden en Benrad af overordentlig Størrelse, thi Sandflugten havde paa denne Tid flyttet saa meget af Gravhøjen, at Liget var bleven blottet. Ved Siden deraf fandtes nogle Spænder og andre Ting fra Olddage. I sidste Halvdel af forrige Aarh. hærgedes den østlige Del af Tim Sogn stærkt af Sandflugt. Ved Aaret 1680 blev Gaarden Krogsgaard aldeles ødelagt deraf og maatte flyttes. Timgaards daværende Ejer C. D. Friedenreich søgte at hindre Sandflugten ved 1760 at lade et stort Dige opkaste til Værn derimod, men det hjalp kun lidt, og Ødelæggelsen bredte sig over mere end 200 Tdr. Land. Staten traadte da hjælpende til, og i Aarene 1780—81 plantedes der Marehalm i Sandet, og en Del deraf blev ogsaa dækket med Grønsvær, som førtes dertil ogsaa fra de omliggende Sogne.

Tim Sogn har 7240 Tdr. Land med 210 Tdr. Hartk. Ved Aaret 1780 var Sognets Folketal omtrent 300; men 1830 var Tallet fordoblet, og var 609. 1860 var her

651, og ved sidste Folketælling 825 Indbyggere, der bebo 68 Gaarde og 85 Huse. I Sognets sydlige Del ligger Brogaard, Knudsgaard, Sandgrav, Østerby, Lindholm og Timgaard. Mod Vest ligger Gaardene Svingel, Bak, 2 Søgaarde, Sig, Sø og Daring. Mod Nord ligger den gamle Præstegaard, Lundsgaard, Skarregaard, Barbesgaard, Brink, Gade, Smedegaard, Nørgaard, Præstegaarden, Dam, Lomborg og Riskjær. Mod Øst ligger Rejkjær, Snogdal, Oksbjerg, Stampe, Pølsmark, Nordestgaard, Grønne, Mølgaard, Nøderup, Svendsgaard, Kogsgaard, Møllen, Lille og Store Søndergaard og Kjærgaard. Ved Tim Station er i de senere Aar bygget ikke faa Huse.

De fleste Gaardnavnes Oprindelse er temmelig let at forklare. Svinglen skal have sit Navn af en Svingle eller Bom, der paa dette Sted var spændt over Vejen i gammel Tid, naar der oprævedes Bompengge. Af Skov er nu intet i Tim Sogn; men forhen har der været Skov, hvorom enkelte Stednavne som Riskjær og Lundsgaard vidne. At Lundsgaard virkelig en Gang har haft Skov ses ogsaa af, at den før 1683 svarede en Skovvogn og et Skovsvin om Aaret til Herskabet paa Timgaard. Gaardene Pølsmark og Kousgaard have vistnok begge Navn efter deres Beliggenhed ved Pøl og Kou, der have omtrent samme Betydning.

I Kronens Skøder faar man Oplysning om Tiden, da nogle af Gaardene i Tim kom under Timgaard. Knud Gyldenstjerne mageskiftede sig 1543 til en Gaard i Rejkjær, og 1546 fik han Pølsgade (Pølsmark), Snogdal og Ousbjerg. Denne sidste Gaard synes at have Navn af Mandsnavnet Ove, og den nyere Stavemaade er altsaa forkert. 1683 skrives Ousbjerge. Barbesgaard skreves i gammel Tid Barrebras Gaard, og rimeligvis er dette en Forvanskning af Kvindenavnet Barbara.

Timgaard

er en af de ældste Herregaarde her i Landet, og fra Arilds Tid har den været en komplet og privilegeret Adelsgaard.

I forrige Aarh. skattede Timgaard af 56 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. Hartk., og Tim og Madum Sognes Konge- og Kirketiende, der ogsaa tilhørte Timgaards Ejer, skattede af 54½ Td. Hartk. Det tilliggende Bøndergods i Tim Sogn samt i Madum, Hee og Hover havde 243 Tdr. 6 Skpr. Hartk.

I Aaret 1585 fik P. Gyldenstjerne Jus patronatus til Tim og Madum Kirker ²², og omtrent 100 Aar efter fik Herremanden ogsaa Kaldsret til Præsteembedet. Timgaards Ejere havde desuden fra gammel Tid Birkeret over det underliggende Gods, og ved Tim Birkeret blev ogsaa Sager udenfor Sognet paadømte. Tim Birk blev ophævet da Bøndergodset blev frasolgt.

I gammel Tid maatte Bønderne betale Tienderne med Kærve efter Tælling paa Marken; men denne Fremgangsmaade gjorde ofte stor Skade paa Kornet, idet der intet maatte køres hjem, inden Herremanden havde modtaget sin Part, og derved kunde ofte den belejlige Tid og det gode Vejr til Hjemkørselen gaa spildt. Fra 1756—1779 fik Bønderne her Lov til at betale Tienderne med 134 Traver Rug, 95 Traver Byg, 74 Traver Havre og omtrent 5 Tdr. Korn; denne Ydelse, der paalignedes hver Ejendom, var meget mindre besværlig, og Bønderne vare glade ved Forandringen; dog maatte de efter 1779 igen til at yde Tiende paa Marken.

Timgaards Borgegaard laa fra gammel Tid ude paa en Ø i Engene. En gammel Tradition fortæller, at der blev arbejdet paa Grundvolden derude i 7 Aar, idet Pæle og Sten bleve nedrammede i den bløde Engbund, for at

det stolte Slot kunde rejse sig derude som en næsten uindtagelig Fæstning. Bygherren skal, i Følge en Indskrift i Adelens Begravelseskapel ved Tim Kirke, have været den Knud Gyldenstjerne, der ejede Timgaard ved Reformationstiden. Murene paa den gamle Borg vare forneden opførte af tilhugne Kampesten; men den sydlige Fløjs Mure vare af lutter Kampesten.

Et Sagn fortæller, at disse Sten vare førte hertil fra Vestervig, og derom havde man dannet følgende Rim:

•Timgaard den røde
lagde Vestervig Kloster øde•.

Da St. Tøgerskirken i Vestervig paa Reformationens nærmest følgende Tid blev nedbrudt, er det ikke usandsynligt, at de tilhugne Kampesten i Timgaards Mure stamme derfra, da de omtrent hele Vejen kunde sejles hertil. For 100 Aar siden fandtes ogsaa en Kampestens Døbefont paa Timgaard, hvor der ogsaa fandtes flere Kirkeforsiringer. Paa Gaarden Aabjerg findes endnu derfra Søjlepartier, der synes at have prydet Indgangen til en Kirke, og udenfor Indgangsdøren paa Parcelgaarden Kjærgaard ligger en halvrund Sten, hvorpaa to Løver ere afbildede. Denne Sten er fra Timgaard, og den har sikkert oprindelig været Overligger over en Kirkes Hovedindgang.

Timgaard havde fire sammenbyggede Fløje, der udenom maalte 236 Alen. Hovedbygningen laa mod Syd, og midt gennem den var en Borgport bygget af kvadratiske Kampesten. Denne Bygning havde 2 Etager; dens Højde var 28 Alen, Længden $50\frac{1}{2}$ Alen og Bredden 18 Alen, og paa Hjørnerne ud mod de to Sidefløje, der ogsaa vare 2 Etager høje, fandtes tvende Taarne, som tillige med de gotiske Gavltinder paa Hovedfløjen kunde

ses langt bort og gjorde Timgaard til et af de stolteste Herresæder i hele Jylland.

I Borgens nordre Fløj skal Borgkapellet have været, indtil den nordlige Mur just paa Nytaarsnat 1710 styrtede ned i den udenfor liggende Grav. Denne Bygning blev ikke genopført i sin gamle Skikkelse; den nordlige Mur opførtes siden af Mursten og Bindingsværk, hvorfra et Halvtag strakte sig op til den indvendige høje Mur.

Paa de tre Sider nærmest mod det faste Land var Timgaard omgivet af tredobbelte Grave, og mod Nord ud mod Engene var en dobbelt Grav. Denne stærke Befæstning af Adelens Gaarde var mange Gange nødvendig i gammel Tid, og den gjorde god Nytte, naar Borgerkrige rasede her i Landet, og naar fremmede Fjender gjorde Indfald. Disse Fæstninger styrkede ogsaa i mange Maader Adelens Magt, og Kongerne havde ofte vanskeligt ved at gøre deres Myndighed gældende. Valdemar Atterdag, der ellers var en myndig Hersker, kunde ikke bøje den jyske Adel; men dette lykkedes tildels for Dronning Margrethe, saa hun kunde forbyde Adelen i Nørrejylland at bygge Fæster og Barfred (Borge). Fra hendes Tid og indtil Kong Hanses Tid opførtes næsten ingen faste Borge, og mange af de gamle forfaldt efterhaanden, saa under Grevens Fejde kunde faa Herregaarde modstaa Bøndernes Angreb. At Timgaard har været belejret i gammel Tid kunde ses ved de opkastede Skanser, der forhen fandtes Nordvest for Ladegaarden og mod Øst henimod den gamle Mølledam, ligesom der ogsaa i den gamle Gaards Bjælker og Dørstolper fandtes en hel Mængde Blykugler.

Ladegaarden er delvis bevaret endnu paa sin oprindelige Plads; den var bygget før 1608 af Egetræs Bindingsværk, der overalt er forhugget, saa det vel oprindelig har været bestemt til eller maaske benyttet i en

større Bygning. Et Sagn fortæller derom, at Tømmeret blev tilhugget i Norge, og da det var færdigt, rejste Mesteren herover for at sætte det op, men lod sin Svend blive hjemme. Denne ansaa dette for en Ærekrænkelse, og i sin Vrede mærkede han det sidste af Tømmeret med andre Nummere, saa Mesteren ikke kunde finde Rede derpaa, da det kom hertil, og han maatte derfor foretage en ny Tilhugning.

Af Timgaards Ejere have flere gjort sig fortjente og faaet deres Navne bevaret i Danmarks Historie. Andre findes nævnt i gamle Dokumenter og paa Kirkens Mindesmærker.

Konrad Frans, der med sin Frue Zidse og Børnene Jakob og Elisabeth ligger begravet i Tim Kirke, har vistnok været Ejer af Timgaard. Han og Familie døde 1290 under Interdiktet, som Indskriften paa Ligstenen udviser. Af Slægten Frans forekommer flere Personer paa Erik Menveds Tid. En Conrad Frans nævnes 1285 som Borger i Roskilde. Niels Gyldenstjerne skal have levet her ved Aaret 1320. Sønnen Erik Nielsen Gyldenstjerne var tillige Herre til Aagaard; han var Rigets Marsk 1355. Hans Sønner vare Niels og Peder, af hvilke den første arvede Timgaard, den anden Aagaard.

Niels Eriksen Gyldenstjerne var gift med Sophia, Peder Høgs Datter. Fra Aaret 1373 findes Uddrag af et Brev ¹⁴, hvori »her Niels Eriksen tilbinner sik oc stadhelighæ loffwer konningh Waldemar, at han skal oppbygge Aghersborgh met all sin bygningh oc huss oc barfriidh oc forborgh met broer oc plancker oc graffuer, som thet noghen sinnen wor, før thet brænth wordhæ, oc sæthæ ther stærkæ loffuæ oc wissen fore.« Niels Eriksen og Fru Sophie skødede 1406 al den Ret, som de havde i Trannes, til Dronning Margrethe, og samme

Aar skødede Hr. Peder Nielsen af Aagaard og Hr. Erik Nielsen al deres Rettighed i »Asedorp« Slot til Dronning Margrethe og Kong Erik ¹⁴. Omtrent paa samme Tid stiftede Niels Eriksen i Ribe Domkirke et Alter, hvorved der skulde holdes Sjælemesse for hans Slægt, og dertil gav han noget Jordegods. 1419 var han Befalingsmand paa Riberhus.

Erik Nielsen, forriges Søn, nævnes til Tim 1403, da han købte Gods af Hr. Joh. Skarpenberg ¹⁴, og 1419 blev han Lensmand paa Riberhus samt paa Slottet Brønlund ved Aabenraa. Fra 1421 findes Uddrag af et Brev om »jordskifte mellem koningh Erich oc her Erick Nielsøn i Thiim swo at kronen fick VI. garde, som ligge i Smetztorp udi Snesøre soghen i Borseherret. Item een gard i Ringe i Hammer soghen i Hammerherret.« 1431 fik han Rybjerggaard og mere Gods i Hee og Stadil Sogne i Forlening af Domkapitlet i Ribe ³. Af dette Gods skulde aarlig svares 9 lødige Mark og 3 Skilling; men hvis Pengene ikke vare betalte 8 Dage før Frue Marked, skulde Ridder Erik Nielsen svare 15 Mark inden næstfølgende Jul. Denne strenge Bestemmelse tyder paa, at Lensmanden ikke var anset for nogen god Betaler. Siden gjorde han ogsaa Domkapitlet al den Fortræd, han kunde. Først vilde han, vistnok uden Spor af Ret, tilægge sig Kapitlets Ejendomme i Lifland, og kort efter, at denne Sag var gaaet ham imod, gjorde han Fordring paa en Del Jordegods i Ribe og Karlslund Herreder, hvilket Kapitlet havde Skøde paa; men Erik Nielsen Gyldenstjerne mente, at det hørte til Riberhus Len ¹³. Ligesom Faderen stiftede ogsaa denne Ejer af Timgaard et Alter i Ribe Domkirke, hvorved der hvert Aars 14. Maj skulde holdes Aartid for hans egen og hans Forældres Sjæle. Som Vederlag derfor gav han nogle Ejendomme, hvis

Indtægter vare 2 Mark lybsk om Aaret. I den første Del af Christoffer af Bajerns Regeringstid var Erik Nielsen Medlem af Rigsraadet, og 1444 levede han som Befalingsmand paa Aalborghus. Han døde 1455. Hans Søn Erik Eriksen blev gift med Christine, en Datter af den senere svenske Konge Karl Knudsen Bonde, og fra ham nedstammer den svenske Familie Gyldenstjerne. Erik Eriksens Søn Abraham Gyldenstjerne, hvis Hustru var Else, en Datter af den bekendte Poul Laxmand, var en mægtig og anset Mand i Sverig, hvor han 1520 mistede Livet ved det stokholmske Blodbad*). Niels Eriksen Gyldenstjerne, der arvede Timgaard efter Faderens Død, var gift med Mette Bildt fra Langtind, det nuværende Landting i Ejsing Sogn, hvor han boede i Aarene 1442—54¹⁰. Ved dette sidste Aar er han vistnok bleven Ejer af Timgaard. 1466 fik han Tingsvidne paa Forstrandsretten i Hing Herred**), og det er sagtens over hans Forhold her paa Stranden, at nogle Købmænd fra Horsens 1454 klagede til Chr. I. Niels Eriksens Hustru havde ved Stranden borttaget af det Gods, som Købmændene selv havde bjerget fra et strandet Skib, og deri mente de, hun havde gjort dem Uret***). Ifølge Indskriften paa Niels Eriksens Ligsten i Tim Kirke har han været Hofmester under Chr. I., siden var han Medlem af Rigsraadet, og blev ofte benyttet i Rigets Tjeneste. Han samlede meget Jordegods sammen, og i de gamle Tingsvidner ere faa Navne saa hyppigt nævnte som hans. Fra 1454 var han Lensmand over Ulfborg Herred og Hing Herred, og fra Aar 1461 findes Uddrag af et kgl. Brev til Niels

*) Nyt hist. Tidsskrift, 3. B., S. 609.

**) Slgr. til jydsk Historie og Topografi. 7. B., S. 261.

***) Nyt hist. Tidsskrift, 1. B., S. 225.

Eriksen »advocato nostro ind Uldborg.« Omtrent samtidig fik han Brev om at holde Folk rede for at staa Kongen bi i Sverig, hvis Toget did skulde gaa uheldigt ³⁷. Han og Hustru døde begge i Aaret 1484.

Peder Nielsen Gyldenstjerne arvede Timgaard efter Faderens Død, og han nævnes hertil i Aaret 1487, da han modtog 400 Mark som Indløsning af Ringkjøbing og Holstebro*), og 1492, hvilket Aar han var Væbner. Hans Hustru hed Regitze Bille.

Torben Pedersen, forrige Ejers Søn, ejede Timgaard 1501; han døde ugift, vistnok før Aaret 1506 ³⁸.

Axel Pedersen Gyldenstjerne, der vistnok er forrige Ejers Broder, nævnes som Ejer af Timgaard 1513, da han havde Trætte om en Holm Norden for den gamle Aastrøm. Han kaldtes da »welburdug suendt« ³. Hans Søster Karen Pedersdatter Gyldenstjerne fra Timgaard var gift med Ejler Bryske til Dallund og døde 1551**). Knud Pedersen Gyldenstjerne, som dernæst ejede Timgaard, blev tidlig en navnkundig Mand; thi allerede 1502 gjorde han sig bemærket ved Snildhed og Tapperhed under Opstanden i Norge og Sverig. Han ejede i Skaane Lyngbygaard, som under Opstanden blev afbrændt af Otte Stigsen Ulfeldt, der siden fangedes i Slaget ved Brunke-tofte Lund, hvorpaa han blev givet i Knud Gyldenstjernes Hænder og dømt til Døden. Han fik dog Tiden for Dommens Udførelse trukken i Langdrag ved at foregive, at han kunde vise Gyldenstjerne et Sted, hvor der gemtes en Skat af arabisk Guld. Dette Fif anvendte han, for at hans mægtige Familie kunde faa Tid til at gaa i Forbøn for ham. Under Christian II. faldt Knud Gylden-

*) Danske Magazin, 4. Række, 1. B., S. 173.

***) Danske Magazin, 4. R., S. 289.

stjerne slemt i Unaade; thi han var nær i Slægt med Torben Oxe, og da denne blev anklaget for ulovligt Forhold overfor Dyveke, blev Gyldenstjerne fængslet og anklaget som hans Medskyldige. Medens Torben Oxes Hoved maatte falde, slap Gyldenstjerne med Forvisning fra Kjøbenhavn og opholdt sig derefter paa Timgaard 1518—1520; men ogsaa her havde Kongens Vrede nær naaet ham, idet der indgik Klage over, at han havde udvist Voldsomhed mod en Bonde paa sit Gods³⁹. Da Christian II. var forjaget, kom Knud Gyldenstjerne atter i høj Anseelse ved Hove og opnaaede høje Stillinger i Landet; han blev Medlem af Rigsraadet 1533, og kort efter havde han Nykjøbing Slot i Forlening. Under Grevens Fejde toge Lybækkerne dette Slot fra ham, og siden toges han til Fange af dem og blev sat i Fængsel paa Malmøhus. 1535 fik derfor ogsaa hans Frue Sidsel Ulftand et kongelig Beskærmelsesbrev »anrørendes hinde och alt hindes Gottz«¹⁵. Efter Reformationens Indførelse fik Adelen det Gods tilbage, som i gammel Tid var skænket til Kirken, og Knud Gyldenstjerne blev nu Herre over det Gods, hans Forfædre havde skænket til Ribe Domkirke. Den aarlige Indtægt deraf var 9 Ørt Korn, 1 Td. Fisk, 4 Torsk, 1 Svin og 20 Mark¹³. Denne Herre hævnede sig paa en mærkelig Maade paa Christian II. og hans berygtede Raadgiverinde Sigbrit, idet han lod hendes Ligsten slæbe til Timgaard og opstille i Gaardsporten, hvor hans Karle efter Sagnet besudlede den, naar de gik forbi. Stenen var itubrudt i Slutningen af forrige Aarhundrede; men Billedet derpaa, som efter Folks Mening den Gang forestillede Dyveke, kunde tydeligt ses tilligemed Dødningehovedet under Fødderne. Det er siden lykkedes at faa mere af Stenen samlet, og den er nu opstillet paa det oldnordiske Museum. Dr. Henry Petersen har 1879

i Aarb. f. nord. Oldkyndighed og Historie paavist, at det er en Ligsten fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede bærende en tysk Indskrift og Navnet Sibrecht Willums-dochter, og der føres et godt Bevis for, at Ligstenen ikke kan være bestemt til nogen anden end den berygtede »Moder Sigbrit«.

Som bekendt døde hun i Nederlandene, altsaa maa hun under sit Ophold her i Landet have ladet Stenen udhugge, for at den i sin Tid kunde lægges paa hendes Grav. En saadan Forsynlighed var paa den Tid meget almindelig, derfor er Dødsaaret og Dødsdagen ikke udfyldt; men en Plads staar aaben dertil. Efter hendes Flugt maa Stenen være falden i Knud Gyldenstjernes Hænder og af ham anbragt paa Timgaard paa foranførte Maaede.

Hillebrand Gyldenstjerne nævnes til Timgaard 1559, da han blev trolovet med Karine, en Datter af Knud Gyldenstjerne til Aagaard og Nørre Vosborg. Han døde i Lund 30te Novbr. 1563, inden Ægteskab kom i Stand, og han ligger begravet i Lund Domkirke ³³.

Peder Knudsen Gyldenstjerne blev maaske den mest ansete af Timgaards Ejere. Han var en udmærket Type paa en Adelsmand i den gamle Tid; tapper var han i Krigen, trofast i Opfyldelsen af sine Pligter i Fredens Tid. Under Syvaarskrigen mod Svenskerne var han Ritmester, og i Slaget ved Falkenberg udmærkede han sig saa meget, at hans Navn siden blev mindet i en Kæmpevis. To Aar senere var han med Daniel Rantzau paa Toget ind i Østergötland, og her og andetsteds udmærkede han sig saaledes, at Frederik II. 1572 udnævnte ham til Medlem af Rigsraadet, og tre Aar senere blev han Rigmarsk.

Det fortælles ogsaa, at Kongen gæstede ham paa Timgaard, og de glædede sig der sammen efter den Tids Skik ved den gode Vin fra Borgkældereren. Da Kongen vilde rejse videre, udbad Marsken sig den Naade af ham, at han vilde blive hans Gæst, saa længe et vist Vinanker i Kældereren kunde blive tømt. Kongen gav sit Minde dertil; men Vinen varede ualmindelig længe, og da Kongen udtalte sin Forundring derover, opklaredes det, at det omtalte Anker stod i Forbindelse med et andet, der laa bag ved en Skillevæg.

Videre fortælles det, at Kongen en Dag kørte om Kap med Peder Gyldenstjerne paa Vejen til Tim Kirke. Paa denne Vej skal forhen have ligget 12 store Sten, og paa hver af dem stod en af Marskens Huskarle og gjorde Honnør for ham, naar han kørte forbi. Under Kapkørselen kørte Peder Gyldenstjerne forbi Kongen, og i det samme raabte han: »Pyl!«! Derover blev Kongen fornærmet, hvorfor der blev lavet følgende Rim:

»Pyl!«! sa'e Pe'r til Kongen.

Hvad sa'e Kongen da?

Han sae, han vild' ingen Pytten ha'e.

Et af Timgaards bedste Værelser, hvori Kongen havde boet under sit Ophold her, bar siden Navnet »Kongens Kammer«.

Efter Frederik II.s Død skulde Peder Gyldenstjerne have været Medlem af Formynderregeringen; men han frabad sig dette Hverv paa Grund af sin høje Alder. Han døde ugift i Februar Maaned 1594 og blev begravet i sin Sognekirke, hvorpaa Timgaard gik i Arv til Broderen Axel Gyldenstjerne til Lyngbygaard og Hedegaard. Den 5. August 1571 havde han ægtet førnævnte Karine Gyldenstjerne, der havde været trolovet med hans afdøde Broder, og med hende blev han tillige Ejer af Familiens gamle

Ejendom Aagaard. Hun døde paa Akershus Slot den 8. Marts 1596; thi Axel Gyldenstjerne var paa den Tid Statholder i Norge og Befalingsmand paa Akershus. Allerede flere Aar før havde han været Medlem af Rigets Raad og i Aaret 1573 var han Lensmand paa Økloster, som hans Svigerfader Knud Henriksen Gyldenstjerne, der var den sidste katolske Biskop i Odense, havde haft til Len ³³. Axel Gyldenstjerne fulgte 1602 som Overhofmester med Christian IV.s yngre Broder Hertug Hans til Rusland, hvor Prinsen var bleven forlovet med Czarens Datter. Han døde 1603 paa Hjemrejsen. En Rejsedagbog, han efterlod sig, giver fortrinlige Oplysninger om Rejsen, og han menes ogsaa at være Forfatter til Syvaarskrigens Historie.

Knud Axelsen Gyldenstjerne, der efter Faderens Død blev Ejer af Timgaard og Faderens øvrige Godser, var født paa Økloster 1573. I sin Ungdom opholdt han sig meget ved Hoffet og han var med Christian IV. paa dennes Tog til Nordkap. Kongen gjorde den 2. Juli 1602 hans Bryllup paa Københavns Slot, og Bruden var den 20-aarige Øllegaard Hvitfeldt, en Datter af Jakob Hvitfeldt til Berritsgaard og Hustru Lisbeth Friis; hun var altsaa en Broderdatter af den kendte Historiker Arild Hvidtfeldt*). Knud Gyldenstjerne blev 1613 Befalingsmand paa Hald Slot, 1633 modtog han Ridderslaget, og han døde den 21. Decbr. 1636. Timgaard gik da i Arv til Arild Knudsen Gyldenstjerne, forriges Søn, der var født paa Timgaard 1613 og døde den 17. Juli 1637. Før sin Død testamenterede han 1000 Rdl. til Viborg Latinskole. I nogle Aar derefter synes Timgaard at have været i

*) Ligprædiken over Øllegaard Hvitfeldt, holdt i Saxkjøbing 1619.

Broderens Axel Gyldenstjernes Eje. Han boede paa Bistrup, en Herregaard i Granslev Sogn, Houlbjerg Herred. Hans Hustru hed Christence Lindenow. Deres Datter Øllegaard Gyldenstjerne var gift med Generalfelttøjmaster Christen Friis, som med hende arvede Tinggaard og Lyngbygaard. Han var 1654 Befalingsmand paa Mariagerkloster, og da han ikke længe efter døde, giftede hans Enke sig med den rige og smukke Kaj Lykke, der siden i Aaret 1661 blev dømt fra Ære, Liv og Gods. Livet reddede han dog ved Flugten, og efter Frederik III.s Død fik han Lov til at vende tilbage til sit Fædreland; siden levede han hos sin Frue paa Bistrup.

Allerede 1651 var Tinggaard bleven afhændet til Mogens Sehested, der 1631 havde ægtet Elisabeth Gyldenstjerne, Datter af førnævnte Knud Axelsen Gyldenstjerne. Han var født 1698 paa Højris, var i sin Ungdom en Tid i Huset hos den lærde Holger Rosenkrans til Rosenholm, hvorefter han gjorde en fleraarig Udenlandsrejse. Efter sin Hjemkomst blev han Hofjunker. Paa et Søtog mod Vismar var han om Bord paa Kongeskibet, og under Kampen borttog en fjendtlig Kugle hans højre Arm, som han stod ved Kongens Side. Han var Lensmand paa Bøvling, da han 1648 modtog Ridderslaget, og 1651 fik han Riberhus i Len, hvilket han dog 4 Aar senere fik ombyttet med Bøvling Len, som han bedre kunde bestyre under sin Svaghed. Han døde paa Holmgaard i Møborg Sogn den 13. Februar 1657. Paa sit Dødsleje vidnede han, at han aldrig havde samlet Gods med Urette eller til sin Næstes Skade. Biskop Peder Kragelund i Ribe holdt Ligprædiken over ham ved hans Bisættelse i Viborg Domkirke, hvor hans Hustru, der døde 22. Marts 1651, ogsaa hviler ¹⁶.

Hans Søn Knud Mogensen Sehested, der var født 1637, blev nu Ejer af Timgaard. Han var om Bord paa den hollandske Flaade, da den under Admiral Opdam slog Svenskerne og gik ind til Kjøbenhavn med Levnetsmidler. Senere kæmpede han under sin Fætter Niels Juel i Søtræfningen ved Femern, hvor han den 22. Marts 1658 faldt paa Admiralskibet ²⁰. Paa Grund af Krigen fandt hans Ligbegængelse først Sted den 25. Oktbr. 1660, og Sognepræsten Henrik Frick, der forhen havde været den afdødes Informator, men nu var Præst i Engbjerg og Harboøre, holdt Ligtalen over ham ¹⁹.

Broderen Axel Sehested ejede derefter Timgaard til 1692. Han var gift med Jytte Kragh, en Datter af Kjeld Kragh og Sophie Krabbe, og efter at han ovennævnte Aar havde solgt Timgaard til Broderen Oberst Jens Sehested, levede han paa sin Gaard Nørager i Durup Sogn ved Hobro. Jens Sehested ejede ogsaa Slægtens Gaard Holmgaard; hans Hustru var Sophie Gyldenstjerne, og efter at hendes Husbond var død 1696, besad hun Timgaard til 1722. Hun mindes endnu som en heltemodig Dame, og i sit Ægteskab fra 1673—1696 blev hun Moder til 10 Børn, hvoraf Sønnen Niels Sehested fik Timgaard, og desuden ejede han Broholm paa Fyn, hvilken Gaard han havde faaet ved sit Giftermaal med Elisabeth Skeel, en Datter af den rige Otto Skeel og Fru Ida Lunge ³¹. Niels Sehested døde 1745, og Timgaard ejedes dernæst i Fællesskab af hans Sønner Jens Nielsen Sehested, der døde 1752, og Holger Sehested, som ejede Godset her nogle Aar efter Broderens Død. Den nuværende Herregaardsstol i Tim Kirke er udført paa hans Bekostning, og den gamle Timgaards Ladegaard lod han ogsaa godt istandsætte. I Aaret 1755 ægtede han Edel Margrethe Gersdorf, og samme Aar solgte han

Gaard og Gods til Frands Linde paa Pallesbjerg og flyttede til Herningsholm. Frands Linde, der var født 1681, var en Søn af Christen Linde, der 1704 ophøjedes i Adelsstanden og ved Flid og Dygtighed erhvervede sig store Godser, af hvilke Frands Linde arvede Pallesbjerg og Stenumgaard. Siden købte han dertil Udstrup i Nisum Sogn, Stabykjærgaard og Timgaard. Slægten Linde stammer fra en gammel Borgerslægt i Holstebro, og de fleste af Familiens Medlemmer have erhvervet sig et godt Navn; saaledes skildres og Frands Linde som en hjertensgod Mand, der faderligt sørgede for sine Bønder og undergivne; derom vidner ogsaa det Lægat paa 2000 Rdl., han før sin Død 1765 stiftede for fattige i Staby og Madum Sogne.

I Aaret 1713 blev Frands Linde gift med Helle Gertrud Basse, som døde to Aar efter fra to smaa Pigebørn. Den ene af disse, Elisabeth Dorteia Linde, ægtede 1734 Christian Daniel Friedenreich til Palstrup, og til ham overdroges Timgaard og Gods 1757.

Slægten Friedenreich skal stamme fra Tyskland, og i Slutningen af det 17de Aarhundrede var den fornemme og rige Mand Daniel Friedenreich Apotheker i Viborg; han købte Herregaarden Palstrup 1694, og hans Søn, Major Janus F. blev 1716 optaget i den danske Adelsstand og er Fader til Christian Daniel Friedenreich, der blev en af Landets største Godsejere, idet han efter Faderens Død 1755 blev Ejer af Palstrup og Kjærsholm, og efter Svigerfaderen Frands Linde fik han dertil Timgaard, Pallesbjerg, Sønder Vosborg, Stenumgaard og Krogsdal, saa han kunde holde Jagt paa sine egne Ejendomme lige fra Vesterhavet til hen mod Østkanten af Jylland. Han døde 1780 i en Alder af 69 Aar; men allerede 1771 havde han overladt sit Fædregods og Timgaard til Sønnen

Frands Friedenreich, medens Sønnen Christen Linde Friedenreich arvede Godserne i Ulfborg Herred. Disse to Brødre synes at have været meget forskellige. Junker Christen, som den sidste i daglig Tale kaldtes, var en jevn og gemytlig Herre, der holdt af sine undergivne og ofte slog en munter Spøg af med dem. Derimod faar man det modsatte Indtryk af Frands Friedenreich paa Timgaard; thi han laa hyppigt i Trætte med Bønderne paa Godset. I April 1775 lod han i »Viborg Samler« offentliggøre, at han vilde sælge sine langt bortliggende Godser Timgaard, Herningsholm og Schafhuset paa Grund af maadeligt Helbred. Han døde 1780, men allerede 3 Aar før var Timgaard solgt ved Auktion til Justitsraad Jakob Hygom.

Denne Ejer udmærkede sig som dygtig Landmand; han forbedrede Markerne, og Engene, der i hans Tid vare saa lave, at man i vandede Aar maatte bære Høet op i Sække, lod han udgrøfte og derved meget forbedre. Sandflugten i Sognet sørgede han for at faa dæmpet, og det paa den Tid skadelige Jordfællesskab paa Bøndergodset vilde han have ophævet; men dermed blev han ikke færdig før sin Død, der indtraf 1780. Hans Enke Ulrikke Antoinette Sundt skødede 2 Aar senere Timgaard til Sønnen Justitsraad Peder Jakob Hygom, som igen solgte Godset 10. Marts 1784 til Købmand Søren Tang i Ringkjøbing, hvorpaa han flyttede til Kastrup paa Amager.

Slægten Tang stammer fra Nørre Tang i Ulfborg Sogn. Paa denne Gaard var Laurits Christensen og hans Hustru Maren Pedersdatter Fæstebønder midt i forrige Aarhundrede, og her fødtes deres tre Sønner, som siden bleve Godsejere her paa Egnen. Den ældste, Peder Tang, født 1737, kom i Købmandslære hos Christen No i Ring-

kjøbing, og han vandt sin Husbonds Yndest ved sin Troskab og gode Opførsel, saa han siden i Aaret 1761 fik dennes Forretning overdraget og i Løbet af kort Tid blev en holden Mand. Den anden Broder Søren Tang, der var født 1743, købte Faderen ogsaa Fribrev til, saa han maatte forlade sin Hjemstavn, og ligesom Broderen blev han ogsaa Købmand i Ringkjøbing. Den tredie Broder Jens Tang blev Forpagter paa Herregaarden Udstrup i Nissum, og denne Gaard blev han Ejer af 1775. Det var altsaa en mærkelig Velsignelse, der fulgte disse Børn, og Sagnet fortæller da ogsaa, at deres Bedstemoder havde faaet Løfte paa denne Lykke over Slægten af en Bjergmandskvinde, som hun var godgørende imod, og som derfor lovede hendes Efterkommere Lykke i 4de og 5te Led ¹⁴.

Kancelliraad Søren Tang paa Timgaard var en meget human Mand mod sine undergivne, og i de 10 Aar han ejede Godset her, gjorde han mange Forbedringer paa Gaardens Bygninger og Kirkerne. Hovedbygningen blev i hans Tid sat saaledes i Stand, at den vakte enhvers Beundring. Murene lod han gøre i Stand baade udvendig og indvendig, hvor de ujevne Murflader bleve afpuksede og smukt malede. Stuerne lod han for største Delen forsyne med nye Døre, Loft og Gulv. Vinduerne, der fra gammel Tid havde smaa, næsten uigennemsigtige Ruder, lod han forny, saa Værelserne bleve lyse og hyggelige. Til Tidens Bestemmelse lod han over Borgegaardens Port opsætte et nyt Sejerværk, hvorunder stod malet følgende Indskrift:

1786.

»Se her en Bygning stor og stærk!
 Knud Gyldenstjernes store Værk
 Nu over femte Hundredaar
 Timgaard som Herresæde staar.

Af Søren Tang, dens Ejermand.
 Er Bygningen nu sat i Stand.
 Gid denne Hovedgaard bestaa
 Til Verden skal med den forgaa!*

Søren Tang levede ugift og døde paa Timgaard den 5te Decbr. 1795. Hans Grav paa Tim Kirkegaard er dækket af en stor udhugget Sten, som hans Slægt og Venner lod lægge derpaa, og de anføre der, at han var en velgørende, munter, kærlig og trofast Mand. Som Tegn paa hans kærlige Sindelag kan nævnes, at han før sin Død stiftede et Legat paa 1000 Rdlr., hvoraf Renten aarlig skulde uddeles til Tim Sogns fattige. Disse Penge skulde bestandig indestaa i Tim Sogns Kongetiende.

Derefter ejedes Timgaard i godt et Aars Tid af Proprietær Hans Hansen, i hvis Tid der blev taget nærmere Bestemmelser om Hoveriet. Ejeren erklærede den 28. Juli 1796, at det var hans Hensigt at lade Bøndergodset udstykke og derefter sælge Gaardene til Fæsterne; men indtil dette skete, skulde hver Plov gøre et aarligt Hoveriarbejde af 3 Spanddage og 6 Gangdage. En Gaard paa 7—8 Tdr. Hartkorn regnedes for en Plov, og de mindre Gaarde lagdes sammen 2 eller 3 for at udgøre en Plov.

Naar Bønderne en Dag havde gjort Hovarbejde, skulde de næste Dag være fri, og hver Plov maatte ingen Sinde affordres mere Hoveri, end Planen fastsatte. Ved alt Slags Hovarbejde maatte Bønderne ikke tage hjem, førend de havde meldt sig hos Ladefogden eller den, som paa Godsejerens Vegne førte Opsyn over Arbejdet, paa det Arbejdet kunde blive synet, om det var forsvarlig forrettet.

Denne Ordning paa Hoveriet, hvorom det originale Dokument endnu findes i Gaarden Østerby, skulde træde

i Kraft 1ste Maj 1797; men kort efter solgtes Godset til Byfoged Hans Jakob Lindahl i Lemvig, der, efter at kgl. Bevilling til Bort salg af Bøndergodset var opnaaet 14. Juni 1797, lod Jorderne udskifte, og Fæsterne købte da i Løbet af de følgende 10 Aar Selveje paa deres Gaarde. Lindahl lod ogsaa selve Hovedgaarden dele, og paa den sydligste Del af Marken byggede han Gaarden Lindholm, som efter Fortællingen fik Navn efter Bygherren, og nu maatte ogsaa Knud Gyldenstjernes stolte Borg ude i Engene falde, idet en Del af Bygningerne benyttedes til Opførelsen af den nye Gaard, hvad man endnu kan se af de gamle Døre med svære Lister omkring. Den ene af Borggaardens Sidesløje blev flyttet over til Ladegaarden og benyttes der endnu som Stuehus. Af de smukke Kampestenskvadre, hvoraf det store Hus paa Timgaard var opført, findes nu kun faa paa Gaarden; de ere spredte rundt i Egnen, saaledes findes en Del af dem under Vedersø Møllens Stuehus. Da Timgaard var bleven saaledes adsploittet, mistede den naturligvis sin Birkeret, og sidste Gang, jeg har set Birketinget brugt, er i Aaret 1806. Lindahl havde sikkert tjent godt paa Forretningen her; thi Fæsterne gave ham omtrent 200 Rdl. for at faa Selveje paa hver Td. Hartk.; men det er Synd at sige om ham, at han viste Ærbødighed overfor den gamle minderige Herregaard, der godt kunde være bevaret endnu som en Pryd for Egnen, hvis ikke Lindahl fuldstændig havde manglet historisk Sans. Den gamle Borgtomt ligger nu ude i Engene overgroet af Græs; men det kan dog tydeligt skelnes, hvor Murene have staaet, thi paa disse Steder findes Fordybninger, hvoraf man har trukket Grundstenene op. Lindahl solgte 1805 Timgaard til Lars Sørensen, og omtrent samtidig solgtes Lindholm til Lars Lassen, der er omtalt som Ejer af Aabjerg. Sørensen

ejede Timgaard til sin Død, der indtraf i August 1813; han var da 47 Aar gl. Hans Enke Birgithe Pedersdatter døde paa Timgaard den 16. Decbr. 1815, og Lassen paa Lindholm blev da Ejer af begge Gaarde. Han mistede en stor Del af sin Formue i den uheldige Pengeperiode, saa han endog maatte overlade Kronen en af sine Ejendomme for Gæld. Kammerraad Lars Lassen var født den 3. Marts 1771, døde paa Timgaard 1. Januar 1826 og ligger jordet paa Vedersø Kirkegaard.

Efter hans Død blev Timgaard stillet til Auktion og købt af Otto August la Cour, der var født paa Skivehus 12. Februar 1796. Faderen blev siden Postmester i Holstebro, og hans Broder blev kendt som Chef for Hærens Gymnastikskole. O. A. la Cour boede en Del Aar paa Øgelstrup i Raasted Sogn, før han kom til Timgaard. I Aarene 1834—38 var han Medlem af Stænderforsamlingen. Han skildres som en virksom og dygtig Mand, der til Tider kunde være særdeles livlig og underholdende; men stundom var han ogsaa lunefuld og opfarende. Hans Hustru Ane Kathrine Strandbygaard var født i Ringkjøbing, hvor hendes Fader Christen Strandbygaard var Købmand og siden blev Ejer af Pallesbjerg. Deres mest kendte Søn, den dygtige Landskabsmaler Janus Andreas Bartholin la Cour, er født paa Timgaard den 5. Septbr. 1837. I Aaret 1840 solgte han Gaarden til Kammerraad A. C. Koefod, der er omtalt som Ejer af Aabjerg. Da denne Ejer fik Gaarden, havde den 160 Tdr. Agerland og 90 Tdr. Land Eng, og der holdtes 60 Stude, 16 Køer, 12 Heste og 80 Faar; men han lod en stor Del Mark og Eng frasælge, hvorpaa Gaarden Kærgaard byggedes. Han afhændede Timgaard til H. A. R. Hauch, som døde her den 1. Maj 1861; hans Enke solgte kort efter Mandens Død Gaarden til to

Brødre Laurids og Christen Nybo, der i Løbet af faa Aar satte en temmelig stor Formue over Styr, og sluttelig byttede de Gaarden bort til dens nuværende Ejer Søren Hansen, der før var Ejer af Mulbjerg Mølle, som Brødrene Nybo 1865 fik for Timgaard.

Til Timgaard knytter sig Mindet om Fogden Poul Mathias Nødskov, der i Slutningen af forrige Aarhundrede samlede og udgav »Timgaards og Tim Sogns Beskrivelse.« Han var født i Holstebro den 24. Septbr. 1757. Hans Fader, der paa den Tid var Snedker og Billedskærer, var en dygtig Mand i sit Fag, hvilket kan skønnes af de Billeder, han har udskaaret til Allertavlen i Holstebro Kirke; siden blev han Degn i Idom, hvor hans Søn, der siden fulgte ham i Embedet, ogsaa omtales som en dygtig Billedskærer.

Poul Mathias Nødskov kom paa Latinskolen i Viborg 1770, og 4 Aar senere blev han Student derfra. I 1775 tog han Filosoficum med Karakteren »laudabilis«, og 1780 fik han dansk juridisk Eksamen. Fra den Tid tjente han forskellige Steder som Huslærer og dimitterede et Par af sine Elever til Akademiet, og nogle forberedte han til Optagelse i Ribe Latinscole.

Nødskov kom til Timgaard 1785 som Forvalter, og de to første Aar af sit Ophold her nyttede han godt ved at samle Materialet til sin førnævnte Bog, der vidner om hans Flid og store Kundskaber. Kort efter indsattes Nødskov af Søren Tang til Birkedommer, og i denne Stilling var han til 1795, da han var saa ulykkelig ved et Fald paa Isen at faa sit Laar af Led, og siden var han Krøbling. Sygdommen, som paafulgte, maa have været farlig med Udsigt til Døden; thi Nødskov opsatte paa denne Tid sit Testamente, hvori han gjorde Tim Sogns fattige til sine Arvinger, om han efterlod sig noget.

Han havde nok nogle Hundrede Rigsdaler i Behold; men de medgik under hans langvarige Sygdom og senere Ophold i Kjøbenhavn, saa de fattige i Tim maatte tage til Takke med hans gode Vilje. Da Timgaard efter Søren Tangs Død kom i andre Hænder, maatte Nødskov forlade det ham saa kære Sted, og skrøbelig som han var, søgte han Plads som Huslærer. Indtil 1801 havde han en saadan Plads hos Prokurator Grønlund paa Volbjerg, og i disse Aar samlede han i Gaardens Arkiv og flere Steder Oplysning om Volbjergs Ejere, og dette Arbejde blev efter hans Død trykt i Tidsskriftet »Iris og Hebe«. Fra 1801—1803 var Nødskov hos Landinspektør Ellung i Hjerting, og derefter søgte han en Hørerplads ved Viborg Skole, og til denne Stilling var han varmt anbefalet af Provst Vendelin i Staby. Rektor Astrup fattede Medlidenhed med Nødskov, der var omtalt for ham som en Mand af Geni, en god Karakter og solide Kundskaber; men da der ikke var nogen Plads ledig ved Skolen, sendte han en Banknote paa 10 Rdl. til Hjælp for hans gamle Moder, som han i sin Ansøgning havde omtalt at skulle forsørge, desuden raadede han ham til at tage til Kjøbenhavn, hvor flere Skoler paa den Tid oprettedes. Nødskov fulgte det givne Raad og tog til Kjøbenhavn, hvor han dog heller ikke havde Lykken med sig. Vel fik han Arbejde ved Udgivelsen af »Den danske Ordbog« og ved Oversættelser; men Fortjenesten derved kunde ikke slaa til ved hans Ophold i Hovedstaden, endskønt han levede tarveligt og sparede, hvor spares kunde. Det var helt mærkeligt, at hans Munterhed og Sjælsstyrke endda vedligeholdte sig næsten usvækket under disse trykkende Forhold. Paa denne Tid skrev han »Navnkundige Krøblingers Galleri« til Tidsskriftet »Iris og Hebe«. Til dette Arbejde lededes han aabenbart af sin egen Tilstand, som han nævner i

Fortalen til dette Arbejde med de Ord: »Snart skal jeg formedelst Rosen i mit højre Ben til at bruge to Krykker, naar jeg kan evne at bekoste dem«.

Efter kort Tids Forløb tog hans Sygdom saa stærkt til, at han maatte indlægges paa Frederiks Hospital, og her endtes hans tornefulde Livsbane den 13. Oktober 1805. Hans Kærlighed til Historien og Fædrelandets gamle Minder bør ikke glemmes, og man maatte ønske, at mange i hans Tid havde haft Sans for at samle og bevare det, som siden ofte i Uforstand er bleven ødelagt. Af hans ovennævnte Arbejder »Timgaards og Tim Sogns Beskrivelse«, der udkom i Viborg 1787, og »Herregaarden Volbjergs Ejere«, er en stor Del brugt til nærværende Beskrivelse.

Tim Kirke

er opført paa en Banke, og Sokkelens Højde er afpasset efter Bakkens Skraaning, saa dens øverste Skifte, der er prydet med en simpel Skraakant, kom til at ligge omtrent vandret. Skibet er bygget af hugne Kampestenskvadre; men af de oprindelige rundbuede Vinduessten findes kun een tilbage paa Nordsiden, og den er kun levnet, fordi den i lang Tid har været tilmuret. Koret (Sanghuset) har samme Brede som Skibet, og begge ere ombyggede, saa man ikke kan kende de oprindelige Forhold.

Kirkens Skib og Sanghus er 48 Alen lang, og forskellige Ting tyder paa, at Kirkens første Taarn har staaet Øst for det nuværende; siden er det saa nedbrudt og opført længere mod Vest for at faa mere Plads i Kirken. Taarnet, der har samme Brede som Kirken, har forneden fem Skifter af Kampestenskvadre, det øvrige er Mursten. Dets Højde er 30 Alen.

Indgangen til Kirken er gennem et Vaabenus mod Nord. Af Mindesmærker har Kirken indvendig nogle sjældne. Foran Alteret ligger en 7 Fod lang og 3 Fod og 2 Tommer bred Gravsten med følgende Indskrift: »Hic jacent Conradus | Frans Cecilia uxor ejus Jakobus filius . . . | . . . it filia ejus | mortui A. D. MCCXCI. (dura?)nte interdicto.« Stenen bærer et udslidt Søjleornament, og et Hjørne er afstødt, saa Datterens Navn er ulæseligt, ligesom de Bogstaver, der ere indførte i Parentes. Denne latinske Indskrift lyder saaledes paa Dansk: Her hvile Conrad Frans, hans Hustru Cecilia, hans Søn Jakob og hans Datter it. De døde 1291, mens Interdiktet varede.

I Skibet lidt nedenfor Koret ligger en anden Gravsten, der bærer Gyldenstjernes og Bannernes Vaaben. Indskriften derpaa er: »Hic jacent dominus nicolaus erici miles de tym, quondam regis dacie xc magistercuric qui obiit anno domini MCDLXXXIII cum uxore sua domina mette de longtynd, qve obiit anno domini MCDLXXXIII orate pro eis.« Det er: Her hviler Hr. Ridder Niels Eriksen til Tim, fordem Hovmester under den danske Kong Christian, død 1484 med sin Hustru Fru Mette af Langtind, som døde 1484. Beder for dem!

Længere mod Vest i Skibets Gulv ligger en tredie Ligsten, hvis Indskrift lyder: »Hic jacet nobilis domina rigissa quondam uxor petri nicholai cum sorore sua virgine cristina quarum anime in pace reqviescant.« Det er: Her hviler den adelige Frue Rigissa, forhen Peder Nielsens Hustru, med hendes Søster Jomfru Christine, hvis Sjæle hvile i Fred.

Herregaardsstolen, hvortil Indgangen er gennem en lille Murstens Tilbygning mod Nord, er opført paa Holger Sehesteds Bekostning i Aaret 1755. Paa denne Stol er

Retfærdigheden afbildet som en Mand med en Vægt i den ene Haand og et Sværd i den anden, og Klogskaben fremstilles som en Kvinde med en Slange i Haanden. Mellem Skibet og Koret (tværs for Korbuen) findes et Sprinkelværk opsat af fornævnte Holger Sehested 1755; men dette er ikke til nogen Pryd for Kirken og tager Synet bort fra Altertavlen.

Døbefonten er sikkert nok Kirkens oprindelige; den er af ret smuk Form.

Altertavlen synes efter Formen at have tilhørt en højere Kirkebygning; den har ret godt Billedskærerarbejde, som i en senere Tid er smurt over med grimme upassende Farver. I Feltet til venstre afbildes Jesu Fødsel, og til højre fremstilles Opstandelsen. Midterfeltet har sikkert tidligere haft en Fremstilling af Korsfæstelsen; Dette Felt er i Aar prydet med et smukt Billede, udført af Kunstmaler H. Agersnap.

Alterkalk og Disk er af smuk Form, og Kalken, der er ægte forgyldt baade udvendig og indvendig, har følgende Indskrift: »Den Kalck oc Disk hafver Anne Christensdotter, sal. Jens Jensens i Staby Kiergaard gifven til Thim Kiercke.«

Kirken med dens Tiende, samt Konge-, Korn- og Kvægtienden tilhørte i Begyndelsen af Aarhundredet Chr. Lundsgaard til Lergrav; men 1803 solgte han baade Kirke og Tiender til fire Gaardmænd i Tim: Knud Eskildsen Søe, Laurids Christensen Barbesgaard, Mads Christensen Pølsmark og Niels Mouridsen Østerby for 8000 Rdl., hvoraf blev godtgjort de 1000 Rdl., som i Følge Søren Tangs Testamente var fastsat til Legat for Tim Sogns fattige. 1809 blev Sognets Beboere Ejere af Kirken og Tienderne, og hver Ejendom maa nu svare sin Part af Legatkapitalens Renter.

I et Gravkapel, der var bygget ud fra Kirkens Sydside, hvilede mange af Timgaards forhenværende Ejere; men da Beboerne ingen Forpligtelse havde til at holde Kapellet vedlige, lode de det nedbryde, og det smukke Epitafium af Alabast, som deri fandtes over Knud Gyldenstjerne den yngre, blev opsat i to adskilte Stykker paa Kirkens sydlige Væg; det er siden overmalet med uskønne Farver. Indskriften derpaa er:

›Symbolum:

Recte viventes pieque morientes, fama perennabit,
 reqviescit corpus in antro, optima pars animus qvi dedit
 ejus erit.

Her under hviler och ligger begraaffuen Erlig och Velbiurdig Mand nu Sallig her Knud Gyldenstiern til Timgaard, Ridder, Kongl. Mayst. Befalningsmand paa Hald, som vaar født Ao. 1573, 4 Febr. och kallede Gud hannem Ao. 1636, 21. Dec. Med sin Kiære Dyderig Husfrue Fru Øllegaard Hvitfeld af Lilløe, som vaar fød Ao. 1582, 20. Junii, och kallede Gud hinder 1619, 4. Novbr. Saa och deres Kiere Børn Erlig och Velbiurdige Arild Gyldenstiern til Timgaard, Som vaar fød 1613 och kallede Gud hannem 1637, 17. Jul. Velbiurdige Jakob Gyldenstiern, som vaar fød 1607, 25. Marts och kallede Gud hannem 1626, 17. Julli. Saa och Velbiurdig Jomfru Margrette Gyldenstiern, som vaar fød 1611, och kallede Gud hinder 1618. Deres Lefnit hassuer verit Christelig, Deres Endeligt Sallig, Legemet hviller i Jorden, Siellen hos Gud til Dommens Dag, hvor Legemet med Siellen skal forklaris.

Legemet i Jorden,

Æren i Graffuen,

Siellen i Himmel Rig.

Ao. 1654 haffer Erlige och Velbiurdige Her Mogens Sehested til Holmgaard, Ridder, Kongl. Mayst. Befalnings-

mand paa Riberhus, ladet opsette och staffere dette Epitaphium paa sin egen och sine Medarffuingers Bekostning, som er Erlige och Velbiurdige Mand Her Christian Fris til Liungbygaard, Ridder, Kongl. Mayst. Befalningsmand paa Mariagers Kloster. Otte Tot til Næs, Kongl. Mayst. Befalningsmand paa Malmøhus, Offue Tot til Iirup, Kongl. Mayst. Befalningsmand paa Bøeringe Kloster, offuer bemeldte deres kiere Forældre och Sødskende.«

I Taarnet hænge to Klokker, hvoraf den større paa Grund af sin Størrelse (Omkredsen forneden er $5\frac{3}{4}$ Alen, og Højden 3 Alen) og sin Velklang sjeldent findes bedre i nogen Landsbykirke. Dens Indskrift er: »Anno Domini MDXVI fusa fuit campana uncta St. Johannes per m. l.«, hvilket viser, at den er støbt 1516 og salvet med Navnet St. Johannes.

Et Sagn fortæller, at Peder Gyldenstjerne paa et Krigstog i Sverrig erobrede denne og en anden lige saa stor Klokke; men han havde stor Besvær med at faa dem ned af Taarnet, hvor de hang, indtil en svensk Bonde ved Løfte om Levebrød gav ham det Raad at køre en stor Dynge Sand ind i Taarnet under Klokkerne og lade dem styrte ned deri. Dette Raad fulgtes med god Held; men Bonden, som havde givet det, blev dræbt ved et Kaardestik, idet Peder Gyldenstjerne sagde til ham: »Der har Du dit Levebrød; thi Du er en Forræder mod dit Fædreland!« Dog fik Bondens Kone og Børn en Sum Penge at leve af. Klokkerne bleve nu førte hjemefter; men ved Nymindegab maatte den ene kastes over Bord, da Skibet grundstødte med den tunge Ladning, saa kun den anden naaede sit Bestemmelsessted i Tim Kirke.

Kirkens mindre Klokke har førnævnte Peder Gyldenstjerne ladet ophænge 1562; den er siden omstøbt to Gange i Aarene 1784 og 1853.

Udenfor Vaabenhusets Dør ligger en Gravsten, hvis Indskrift ved Slid nu næsten er ulæselig. Dens øverste Stykke er afbrudt; men ved at sammenholde dens Indskrift med Nødskovs Beretning ses, at den maa oprindeligt have ligget over Provst Skaaning og Hustru.

Præster i Tim siden Reformationen.

Hr. Anders (1542). Af fornævnte Aar er udstedt et kgl. Brev til Claus Sehested, der var Lensmand over Ulfborg og Hing Herreder, at »han lader Hr. Anders udi Thim følge Madom Præstegaard og herefter ingen Hinder gøre ham derpaa*).

Thue Jensen Skoning var Præst her i mange Aar, og fra 1595 var han Provst for Hing Herred. Paa hans Ligsten, der laa Nord for Kirken, kunde forhen læses følgende: »Her ligger begraaffuit hederlig oc vellærdd mand Her Thue Jenssøn Skoning, Sognepræst i Thim oc Madum, Provist udi Hing Herrit, som døde den 4. Julii Aar 1601, med sin kiere Hustru Ane Andersdotter, som døde Aar 16 . . .

Jørgen Jensen Vellev virkede som Præst her i mange Aar. Ved Aaret 1646 var han en gammel Mand, og da kom han efter den Tids Opfattelse til at forse sig slemt ved Uddelingen af Allerens Sakramente, idet han en Søndag ikke havde Vin nok til Altergæsterne, som han derfor lod møde Onsdagen derefter, for at de da kunde nyde Vinen. Af Hensyn til hans høje Alder slap han ved Landemodets Dom af 26. Marts 1647 saaledes, at han beholdt Embedet, men skulde holde en af Øvrigheden godkendt Kapellan, ligesom han ogsaa skulde afbede

*) Danske Magazin, 4. Række, 1. B., S. 319.

sin Forseelse i Kirken og tage Afløsning for sin Synd hos Herredsprovsten. Han tog derefter sin Søn Albret Jørgensen Tim, der forhen havde været Kapellan i Varde, til sin Medhjælper uden Øvrighedens Samtykke. Herfor blev Vellev paany stevnet for Landemodet, hvor han fik Paalæg om inden Mikkelsdag 1651 at gøre Ende paa denne Uregelmæssighed. Næste Aar døde Vellev, og Sønnen blev Hospitalspræst i Ribe ¹³.

Jørgen Ebbesen Sach blev Student fra Ribe Skole 1646, og efter at være kaldet hertil i Foraaret 1652, aflagde han sin Præsteed den 8. April 1652.

Jens Andersen Svendborg aflagde sin Præsteed den 3. Marts 1660, og samme Aar ægtede han Karen Jørgensdatter, vistnok en Datter af Formanden. Allerede flere Aar før sin Død, der indtraf 1681, maa han have haft en Hjælper i Embedet, thi Eftermanden skrives at have virket i Tim siden 1665.

Mikkel Karmark. Det fortælles, at da denne holdt sin Prøveprædiken for Beboerne, havde en anden Kandidat ogsaa meldt sig til Embedet og prædikede saa godt han kunde; men da Karmark var kendt i Sognet, fik han Stemningen for sig, hvorover den anden blev meget nedslaaet. Karmark sagde da til den uheldige Ansøger; »Du skal ikke være saa bedrøvet over, at jeg fik Embedet, thi inden et Aar skal Du følge mig in choro, et thoro.« Denne Spaadom gik i Opfyldelse, saa inden et Aar var gaaet, var Embedet igen ledigt.

Christen Jensen Aulum kom atter til at holde Prøveprædiken i Tim og havde nu bedre Lykke med sig; thi da Axel Sehested derefter tilspurgte Beboerne, hvem af Kandidaterne de helst vilde have til Præst, saa fremstod Mølleren Christen Larsen og raabte: Aulum! Aulum! Kun i et Aar var denne Præst i Tim; han døde 1682.

Christen Jensen Møborg var født 1658. Han skildres som en Mand med en ypperlig Forstand, og han forstod ikke alene at varetage sine præstelige Forretninger med Dygtighed, men han var ogsaa en saa dygtig Husholder over sit jordiske Gods, saa det ikke alene forslog til hans store Familie; men han kunde ogsaa faa tilovers at give de fattige. Han hørte til »ætas barbata«, hvorved det betegnes, at han mod den Tids Sædvane ikke barberede sig. Han var Præst i Tim til 1737 og blev altsaa Jubellærer. Fra 1722—1742 var han Provst her i Herredet. Ved hans Valg til Provst kom det til en heftig Strid mellem Biskop Thura og Herredets Præster, hvilke sidste endog indgik til Kongen med en Klage over Valget. Pastor Møborg var gift fire Gange 1) med Margrethe Lauridsdatter Hof, som døde 1684, 2) med Mette Andersdatter († 1693), 3) med Kirsten Jensdatter Munk, der havde været gift med de to forrige Præster i Tim og døde 1710 og 4) med Maren Pedersdatter Hyom. Han døde 1. Maj 1745.

Iver Nikolai Lorentzen Broager, født i Broager i Sønderjylland og Student fra Kiel. Han blev Præst her 1737 og virkede her til sin Død 1749. Med sin Hustru Margrethe Pedersdatter havde han 9 Børn.

Severin Michael Christian Brasch, født 1715 paa Holmsland, hvor Faderen var Præst fra 1707—1732. Han blev Student fra Kolding 1735 og Kandidat 1738. 1740 blev han Kapellan i Tim og Præst her 1743. Han var vistnok en middelmaadig Præst, og 1771 indberetter Provst Borch om ham, at han var efterladende med sine Embedsforretninger. Hans Hustru var Johanne Marie Hansdatter Krag fra Gamborg; hun blev Moder til 3 Sønner og 2 Døtre og døde 1781. Aaret efter fratraadte Brasch Embedet og døde 28. Juli 1787.

Jens Frederik Lassen var født i Viborg 1718. Efterat han var bleven Kandidat, var han i mange Aar Manuduktør baade i Kjøbenhavn og paa Landet, og da han søgte Embedet her, var han kendt som »en gudfrygtlig og habil studiosus«. Ved sin Embedstiltrædelse var han en aldrende Mand; men han røgtede sin Gerning med Flid og Troskab i 20 Aar, indtil hans Syn svækkedes saa stærkt, at han 1802 af den Grund nødtes til at søge sin Afsked. I sine sidste Leveaar boede han hos Jørgen Bjerregaard i Gaarden Østerby, og der døde han ugift den 26. August 1806.

Laurits Christensen var født 1759 i Bergen, hvor Faderen var Købmand. Fra sin Fødebys Skole blev han Student 1786, 1798 blev han Kandidat med »hånd« og fire Aar senere Præst her. Han var Rationalist ligesom Flertallet af den Tids Præster, og det lader til, at han har haft mange af denne Retnings Lyder. I flere Aar var han stærkt forfalden til Drikkeri, hvilket gav stor Forargelse i Menigheden, og mange slemme Historier fortælles endnu om ham. Med sin Hustru levede han i stadig Klammeri, og hendes Rygte er omtrent lige saa slet som Mandens. Man vil derfor forstaa, at de 20 Aar, hvori han virkede som Præst i Tim, var en gold og ussel Tid for det aandelige Liv. Efter hans Død 1822 blev Embedet nedlagt i Følge kgl. Reskript af 14. Marts 1822. Tim Sogn blev Anneks til Stadil og Madum til Staby. Denne Ordning varede i over 60 Aar, hvorefter Tim og Madum atter bleve samlede til et Pastorat.

Søren Sandvad har nu været Præst for disse Sogne siden 1884.

Degne i Tim.

Anders Thomsen døde 1679 i en Alder af 85½ Aar.
Christen Ebbesen døde 1721, og han havde da været Degn her i 58 Aar.

Christen Jensen Rindom døde 1753, hans Hustru Karen Christensdatter døde 1750.

Christen Mogensen, hvis Fader, Mogens Thim, var Forpagter paa Timgaard, var Sogndegn for Tim og Madum Menigheder til sin Død 9. Juli 1769.

Hans Krag Brasch, hvis Fader var Præst her i Sognet, døde som Sogndegn den 5. Septbr. 1797, 49 Aar gl. Hans Hustru Malene Hansen døde 1790.

Christen Vadskjær Dalgaard var en studeret Mand, og efter en Del skriftlige Optegnelser af ham at dømme har han tillige været særdeles vel begavet. I sine sidste Aar var han meget drikkældig, og baade han og Pastor Christensen skal endog ikke saa sjældent i hinandens Selskab have drukket saa meget, at de maatte forsømme Gudstjenesten. Han døde den 26. Maj 1821 i en Alder af 61 Aar.

Jens Christian Faueryby, født i Lem 1786, død 4. Maj 1847. Efter hans Død fik Madum Sogn en Degn; men forhen skulde Degnen i Tim besørge Kirkesangen i begge Sogne, og desuden skulde han holde en Skoleholder i Madum, 3 Ugedage i Bondgaard og 3 i Madumgaard. Tillige skulde han leje en Lærer til Østersognet, og som Løn derfor skulde Degnen nyde Degneboelenes Indtægter, 21 Sletdaler af Kirkerne, et forsvarligt Læs Tørv af hver Gaardmand i begge Sognene, samt de mere uvisse Indkomster af Pastoratet.

I den første Tid sørgede Degnen selv for Skolestue, og derfor nød han aarlig af Timgaards Herskab 1 Rdl.;

men 1784 lod Søren Tang opbygge et nyt Skolehus af Mur- og Bindingsværk ved Degneboligen.

Bertel Jensen Lebech var født i Spandet Sogn i Sønderjylland. Han tog sin Afsked fra Embedet 1867 og døde 25. Juni 1870, 75 Aar gl.

Christen Pedersen Moeskjær, født i Nørre Lem 15. Maj 1833, død 15. Februar 1893, 59 Aar gl.

Lucas Poulsen, født 5. Maj 1856, er dimitteret fra Ranum 1885.

Torsted Sogn

omgives af Hee og Annekssognet Hover mod Syd, af Nørre Omme mod Øst, af Ulfborg Herred mod Nord og Tim Sogn mod Vest. Sognets Areal er 11,160 Tdr. Land, hvoraf omtrent $\frac{5}{6}$ er Hede. Af Heden er dog nu store Strækninger indtaget til Træplantning. Af den store Klovsig Sande har et Aktieselskab indkøbt omtrent 300 Tdr. Land, hvoraf største Delen er tilplantet. Ligeledes har Staten for kort Tid siden købt store Arealer af Kronheden til Beplantning. Sognets Hartkorn er $81\frac{5}{6}$ Td., og der kommer allsaa omtrent 136 Tdr. Land paa hver Td. Hartkorn.

Sognets Navn og flere Forhold tyde paa, at Sognet tidlig er blevet bebygget. Landets første Indvaanere bosatte sig netop paa de høje Steder langs med fiskerige Søer og Aaer, og derfra vovede de sig længere og længere ud mod Siderne, eftersom Landet hævede sig og blev sikker mod Oversvømmelse. Det er saaledes sandsynligt at der, sagtens hvor Torsted Kirke nu staar, i Olddage har været et Hov eller Offersted for Guden Tor, og at Sognet derefter har faaet sit Navn.

1766 sad i Kirkens Kor paa den sydlige Side et Billede, der vistnok var udhuggel i Kampesten, og derved stod skrevet med latinske Bogstaver: »Værdig Fader Thor har Thorsted Navn af.«³⁵

I en Indberetning fra Torsted 1638 af Sognepræsten Jens Seurenson hedder det: »Her findes ikke gamle Monumenter eller Skrifter med Runebogstaver. Skove, navnkundige Dale eller Høje findes ikke heller, uden en Høj norden Kirken ved Navn Kongenshøj, nu næsten henblæst. Byer findes ikke anderledes (større) end paa to Gaarde og et Boel, hvor tilsammen bor otte fattige Mænd.« Af enlige Gaarde nævner han kun to, Gammelby og Naresby (Nøresp). Der var dog paa denne Tid flere enlige Gaarde ved Navn; thi allerede i Kong Hanses Tid fik den kgl. Lensmand Niels Clemensen paa Kronens Vegne Skødebrev af »Yver Nielsen paa Halvdelen af 2 Gaarde i Hing Herred i Torsted Sogn, som kaldes Sjørup og Orup«²⁷.

Ligeledes fik samme Mand Skøde paa Nøresbaa (Nøresp) af Palle Chrestensen og Claus Christensen²⁷, og siden fik han »Wysti Murmesters, Anne Pallysdotters oc Nis Andersens mett flere andre therris skiødebrev paa then fyrdel i Nøresbaa.«

Paa denne Kronens Gaard fik Niels Nielsen, hans Hustru Marine og deres Arvinger kongeligt Livsbrev den 25. April 1518 mod at svare 10 Mark dansk i aarligt Landgilde³⁷.

Knud Gyldenstjerne paa Timgaard fik 1548 »Nørre Espvodt« i Mageskifte for Pilgaard i Nissom²².

Navnet Nøresp, der i gammel Tid skrives saa forskelligt, hentyder vistnok til, at der ligesom i Sønderesp tidligere har været en Skov eller Lund af Espetræer, som nu almindeligt kaldes Asp eller Poppel.

Imellem Nørre Esp og Sønder Esp, i hvilken sidste By Kronen ogsaa i tidligere Tid havde Ejendomme, mod Syd og Lystbæk og Aarbjerg mod Nord ligger Kronheden. En stor Del af denne Hede laa forhen under Kronens Gaarde, og deraf har den naturligvis faaet Navn; men de Hedestrækninger der forhen hørte til Timgaard og Aarbjerg regnes nu ogsaa med til Kronheden.

Lystbæk ejedes af Iver Juel til Villestrup før 1622, da den kom i Kronens Eje, og samtidig hørte ogsaa et Bol kaldet Arbjerg under Kronen, der 1632 bortmageskiftede det til Jens Juel til Kjeldgaard ²².

Abisgade og Vinkelder ligge mod Øst i Sognet. Navnene paa disse Gaarde tyde paa stor Ælde. Det første er vistnok dannet af det oldnordiske Mandsnavn Api, hvortil er føjet Gade, der her paa Egnen oftest betyder en lav Mark eller Kærlod. Vinkelder er vistnok sammensat af det oldnordiske Vin, der betyder en Græsgang, og kelda, det er Kilde.

Bondesgaard hed forhen Bundgaard, og denne Gaard nævnes 1537, da dens Ejer Mattis Pallesen fik Kong Frederiks Dom stadfæstet ved Landstinget, at han og hans Medarvinger skulde nyde og beholde Østergaard i lille Stenum som hans rette Bøndereje og Kronens Ledingsgods. (Af Ledingsgodset svaredes Skat og Leding i Krigstilfælde i Modsætning til frit Jordegods, som var Adelsjord) ¹⁷.

Brændgaard, der ligger tæt Sydvest for Kirken, nævnes 1544, da Iver Nielsen, Borgmester i Ringkjøbing, stevnede Christen Nielsen, Borger i Lemvig, og hans Moder Marine Gravesdatter i Lille Stenum for en Gaard kaldet »Brendgaardt« liggende i Hingherred i Torsted Sogn, som de havde solgt, skødet og afhændet til ham,

og dog maatte han ikke nu nyde samme Gaard*). Brændgaard kom siden i Kronens Eje, og sammen med Ristoft, der ligger noget Sydøst derfor, og Kodals Ager blev den skiftet bort til Malte Sehested til Holmgaard ²².

Enkelte af de Gaarde, som Kronen saaledes bortskiftede, har den sikkert faaet, da Domkapitlet i Ribe blev nedlagt; thi dette Kapitel ejede forhen Gods i Torsted, hvorom følgende Kvittering vidner: »Vi Iver Munk med Guds Naade Biskop i Ribe gør vitterligt for alle og bekende med dette vort aabne Brev at have nu fangen og annammet af hæderlig og vor elskelig Kapitel i Ribe fuldt Vederlag efter vor Nøje for den Gaard vi nyligen lod bygge i Torsted Mark, saa at vi aldeles lade os nøje. Til den Tings Vidnesbyrd og øjensynlige Bekræftelse have vi hængt vort Segl under nærværende Skrivelse. Givet i vor Bispegaard i Ribe den 28. Juni 1501.« (Denne Kvittering, der er affattet paa ældre Dansk og Latin, findes trykt i Hardsyssel Dipl., S. 94, hvorefter ovenstaaende er gengivet).

Fra 1672—1797 vare mange af Torsted Sogns Beboere Fæstere under Baroniet Rüssensten, hvis Herre ogsaa ejede Kirken og havde »jus patronatus et vocandi« dertil. Baroniets Bøndergods blev bortsolgt af Ove Henrik Juel Rügensteen i Følge kgl. Bevilling af 5. Maj 1797, og Bønderne her og i de omliggende Sogne bleve altsaa Selvejere omtrent samtidig.

Torsted Sogn har i Følge Naturens Karrighed været tyndt befolket fra ældre Tid, saaledes kan man af de gamle Kirkebøger se, at der somme Tider kunde gaa to Aar, uden at Børnefødsler fandt Sted, og i de fire Aar fra 1708—12 bleve ingen vicde i Sognet. Folkemængden

*) Danske Magazin, 4. Række, 1. B., S. 43.

er i rask Stigning, saaledes var der 1830: 253, 1880: 365 og 1890: 415 Indbyggere, og Grunden dertil er, at mere Hede indtages til Dyrkning, og langs Mølleaaen, der løber gennem Sognets bedste Del, har man stemt Vandet op og derved frembragt Enge af ikke saa lille Værdi.

Til begge Sider fra Aaen hæver Jordbunden sig temmelig brat op, og paa disse høje Hedeskraaninger findes ikke faa Kæmpehøje: af disse lægger man særligt Mærke til de to Møgelhøje, der ligge Syd for Kirken og nu ere fredlyste. Den største af dem skal forhen i Krigstider have været nyttet som Bavnehøj. Nord for Præstegaarden findes »Hellig Kildes Bakke«: ved Siden af den udspringer en Kilde, hvorved mange, ifølge Pastor Grønvolds Indberetning 1766, vare, næst efter Guds Hjælp, blevne hjulpne for Sygdom og Skrøbelighed. Denne Kildes lægende Kraft er allerede for lang Tid siden gaaet tabt, fortæller Sagnet, fordi en Mand fra Gaarden Abisgade førte sine skabede Heste til Kilden og lod dem vaske der. Paa Grund af denne Misbrug kunde Kildens Vand ikke længere virke helbredende paa Mennesker. Pastor Fausbøll lod i sin Tid Kilden omsætte med Grøntørv, men dette Arbejde er siden ødelagt, og Vandet risler nu ud i Sandet.

Østen for Lystbæk ligge Wollehyw (Oles Høje?), hvoraf de endnu urørte ere fredlyste. En Del Oldsager fra Stenalderen ere fundne i den flade Jord ved Ristoft, og nogle Stenredskaber ere ligeledes fundne i de jevne Agre Vest for den nordligste Bondesgaard. Et Stykke Vej Sydøst for Bækdal findes den store og den lille Østersten; to aflange Pladser have der været omsatte med meget store opretstaaende Sten; men disse Stensætninger, der sandsynligvis ere fra Stenalderens Tid, ere desværre blevne ødelagte, da Landevejen blev lavet mellem Ring-

kjøbing og Holstebro, thi da bleve de fleste Sten kløvede og brugte til Brobygninger.

Flere Fund af Redskaber fra Oldtiden ere gjorte i Moser her i Sognet, og alt dette viser med Sikkerhed hen paa Stedernes ældgamle Bebyggelse.

Torsted Kirke

ligger omtrent midt i Sognet tæt Syd for Aaen og er lille og uanselig. Den var i forrige Aarhundrede prydet med et stort anseligt Taarn, der stod paa svage Fødder og derfor blev nedtaget 1816, mens Assessor H. P. Ammitsbøl paa Søgaard var Kirkens Ejer. Muren mellem Skibet og Taarnet var opført af utilhugne større og mindre Sten, og endskønt den stod meget sikkert, misprydede den Kirken, og Synet paalagde derfor 1882 Kirkeejerne, at de skulde lade en Murstensskal sætte udenpaa den ujævne Gavlmur. Mens Sökkelen til denne Forskalling 1883 blev hugget ind, slog Muren Revner og maatte derfor tages helt ned, og en ny Vestgavl blev nu opmuret af røde Mursten; dog er Sökkelen og Vinduesindfatningerne af Granit. Skibet er opført i Rundbuestilen, dog ere de rundbuede Vinduessten borte undtagen i den østlige Gavl-murs Vindue, der er tilmuret. Sökkelen er dannet af to Rækker Granitkvadre, hvoraf den øverste Række har skraa afskaaren Kant. Indgangen til Kirken sker gennem et senere tilmuret Vaabenhus mod Nord, men den oprindelige Indgang for Mændene paa Kirkens Sydside kan tydeligt paavises, og dens simple, lange Overligger findes endnu paa sin oprindelige Plads. Indvendig adskilles Skibet og Koret ved en lille, meget smuk Korbue, hvis Kragsten mærkeligt nok ere forskellige, idet den ene er smukt prydet med Slyngninger, medens den anden er

omtrent glat. Formodentlig ere disse Prydelser paasatte efter Buens Fuldendelse, og Arbejdet maa her paa en eller anden Maade være standset.

Paa Skibets Nordside hænger en Tavle med Navnene paa de Præster, der have virket her siden Reformationen. Paa Korets Nordside hænger et simpelt Epitafium med følgende Indskrift: »Herunder hviler i Herren ærværdig meget hæderlig og vellærd Mand nu salig Hr. Hans Andersen Assens, fød i Assens i Fyhn af ærlig christne Forældre 1639, blev først kaldet til at være Medtjener i Ordet i hans fædrene By Assens 1675, hvor hand var Præst paa 8de Aar, blev siden af den Højvelbaarne Herre, Hr. Baron Christen Juel, Friherre til Rösenstein, Herre til Lundbek, Pandum, Ramegaard og Udstrup, kaldet fra Fyhn aar 1680 at være Sognepræst her til Torsted Menighed, hvor hand og Embedet retsindig forestod i 20 Aar. Dismidlertid havde hand med sin kiæreste Hustru, Dorthe Jensdaatter, i lige Maade fød i Assens i Fyhn af Højforneme Forældre 1645, i et ærligt Ægteskab avlet en Søn og en Daatter. Hand døde dend 14de Juli 1700 i hands alders 61.

Hans Legem hviler i sin Grav,

Hans Siæl hos Gud, som hende gav«.

Døbefonten er sikkert Kirkens oprindelige, den er af almindelig Form. Kirkens oprindelige Stenalter findes endnu under en Træklødning. Ifølge Pastor Grønvolds Indberetning fandtes i dette Alter 1766 en Blykiste, som var en Tomme lang og $\frac{1}{2}$ Tomme bred, og derudi var nogle smaa Ben og Aske, som mentes at være af en Helgen. Denne Relikviæske findes vistnok endnu.

Den gamle Altertavle, som var af Alabast og havde et Billede af Kristus, var 1766 noget beskadiget af Ildbrand. Senere havde Kirken kun et malet Trækors over

Alteret, indtil Sognets Beboere 1876 ved frivillige Bidrag forsynede Kirken med en smuk Altertavle, hvori Billedet, der er malet af C. Schleisner, forestiller Jesus i Getsemane Have. Alterstagerne af Messing ere, som Indskriften paa dem viser, skænket Kirken af Præsten Niels Bøvling 1667. Kirkens Kalk og Disk af Sølv ægte forgyldt er smukt udført Arbejde. Disken har indvendig en Fremstilling af Lammet med Glorie om Hovedet staaende ved Sejersfanen, og under Randen staar: P. G. D. R. M. Anno 1590. (Peder Gyldenstjerne, Danmarks Riges Marsk?)

Præstens Stol i Koret bærer paa Endestykkerne følgende udskaarne Bogstaver; C. H. R. S. og I. I. Imellem de to sidste Bogstaver findes tegnet et regelmæssigt Skjold, hvori findes et Bomærke, der vides at være brugt af Præsten Jens Jensen 1608. Som Dr. Henry Petersen i Aarb. f. nord. Oldk. og Historie 1879 har paavist, er dette Bomærke af sjældnere Form og ligner meget det Mærke, som Christian II.s Raadgiverinde Sigbrit brugte.

Den øverste Mandsstol bærer Indskriften I. H. S.
— I. F. C. 1571.

Kirkeklokken, der nu hænger i den vestre Gavlmur, bærer denne Indskrift: »Jens Christensen Bundesgaard, Kirkeværge, Ao. 1638. Baltasar Melchior me fecit. Soli deo gloria«. (B. M. gjorde mig. Gud alene Æren).

Over ovennævnte Kirkeværge fandtes forhen en Gravsten paa Kirkegaarden med denne Indskrift: »Salige ere de døde, som dø i Herren. Her under denne Sten hviler ærlig og unge Karl Jens Christensen Bundesgaard, fordum Kirkeværge til Torsted Kirke, og Kgl. Majestæts Deelfoged*) til Bøvling, som salig hensov i Herren den 30.

*) Deelfogden var en Betjent, som stod under den kgl. Lensmand, hvis Retssager han skulde forfølge paa Tinge.

Novbr. 1660 udi sin Alders 73 Aar og venter en ærefuld Opstandelse.* Det er sagtens denne Jens Christensens Fader, Christen Jensen Juel, hvorom en anden Gravsten forhen kunde meddele, at han døde i Bundesgaard den 18. August 1631.

Præster i Torsted siden Reformationen.

Jens Jensen Lemvig. Over denne Præst fandtes forhen i Kirken en udstukken Kobbertavle med følgende Indskrift: »Øster og uden for Kirken hviler min Moders Farfader ærværdige og vellærd, nu salig Mand Hr. Jens Jensen Lemvig, fordum Sognepræst i Torsted, fød Ao. 1533, døde 1614, Alders 81, Embedes 49. Hans Sjæl glæder Gud. Christen Lylow. 1700.

Jens Seurense Harrestrup døde 1651.

Niels Nielsen Duelund eller Durlundt, som han ogsaa har skrevet, aflagde sin Ed til Embedet her den 8de Maj 1651. I hans Tid var Polakkerne her i Landet, og det fortælles, at han af Frygt for Fjenden lod sin Hustru, der nylig havde gjort Barsel, føre ind i Kirken, for at hun der kunde være mere sikker mod fjendtligt Overfald.

Niels Christensen blev Præst her i Foraaret 1654. Paa de Lysestager, han 1667 har givet til Kirken, nævnes hans Hustruers Navne. Margrethe Søfrensdatter Biie døde den 22. September 1665, og hans anden Hustru var Margrethe Andersdatter Sønbjerg. Han døde 1680.

Hans Andersen Assens er omtalt i det foregaaende. (Død 14. Juli 1700).

Christen Christofersen Lylow fra S. Lem ægtede, efter at Baron Henrik Juel havde kaldet ham hertil, Formandens Datter Marie Jensdatter Assens og virkede

som Præst her til sin Død 1739. I hans Tid gik den religiøse Bevægelse, som man kalder Pietismen, gennem Landet. Lylow lader til at have lært meget af denne Retnings Maade at forkynde Ordet paa. Han ivrede stærkt mod alskens forargeligt Levnet, især mod Banden og Sværgeren, og selv gav han Menigheden godt Eksempel ved sin Flid og tarvelige Levemaade. Det fortælles om ham, at han gik i Skindtrøje, hvorfor han spotvis blev kaldet »Christen Lædertrøje«, og han slog selv Lyng ude paa Præstegaardens store Hede. Han er vistnok den i Sagnet endnu levende poetiske Hr. Christen, der paa en Tur til Nørre Omme digtede en Sang om sin Hund, der, medens dens Herre red over Heden, tog en Hare fra Ørnen og bragte ham den. I Pastor Storms Tid fandtes en Rude i Præstegaarden, og i den havde vistnok samme Præst indridset dette Vers:

»Torsted er et lille Kald;
men det føder dog sin Mand.
Hvem, som her leve vil,
leve kan!«

Lylaws Enke overlevede sin Mand i 33 Aar, og endskønt hendes Pension, der var 3 Tdr. 1 Skp. Rug, ½ Td. Byg og 2 Rdl. 6 Sk., ikke var til at misunde hende, saa var den dog en tung Byrde paa et saa lille Kald, hvorfor Eftermændene snart flyttede bort.

Mikkelt Hansen Grimstrup virkede her fra 1740—43, blev derpaa forflyttet til Vindum ved Viborg, hvor han døde 1768.

Jens Jakobsen var kun Præst her et Aar, da han 25. September 1744 forflyttedes til Tostrup i Viborg Stift. Han var en Pottemagersøn fra Kolding og var meget rig, men ogsaa meget paaholdende, saa han, naar nogen vilde laane af ham, først holdt en lang Samtale med sit Penge-

skab, om det havde noget tilovers. Hans Enke Katrine Margrethe Bregnholm blev 1768 gift med Pastor Holm i Holstebro.

Thomas Hansen, Skippersøn fra Kolding, født 1712, maa have forstaaet at leve af de smaa Indtægter; men da han døde 1752 maatte hans Enke Mette Jakobsdatter se en kummerlig Fremtid i Møde, idet der før var Enke paa Kaldet. Da hun var dygtig og agtværdig, blev hun straks efter Sørgeaarets Udløb gift med den nye Præst og saaledes forsørget med hendes to smaa Børn.

Jørgen Larsen, der var Købmandssøn fra Ringkjøbing, døde ogsaa i Embedet 1762, og atter saa det daarligt ud for Enken med hendes to Døtre af første Ægteskab. Hun var 41 Aar. Kaldet kunde, da Frans Linde til Pallesbjerg 1758 havde skænket 200 Rdl. grov Kourant, der stedse skulde staa som Præstegaardens Indløsningssum, tiltrædes uden Indløsning, hvorfor Enken ogsaa denne Gang blev forsørget ved at ægte Eftermanden.

Christen Hansen Grønvold, hvis Fader var Toldinspektør i Fredericia, var, før han fik Embedet i Torsted og vel sagtens med det fik Paalæg om at ægte Formandsenken, forlovet med en Pige, der hed Johanne Pedersdatter Sørensen. Denne klagede nu til Øvrigheden over Grønvolds Løftebrud, og Biskoppen mente, at han burde give hende 300 Rdl. eller ogsaa $\frac{1}{8}$ af Embedets Indtægt, da hun for hans Skyld havde afslaaet et andet konvenabelt Ægteskab*). Grønvold virkede i Torsted i 20 Aar, 1762--82, og han skildres som en »skikkelig og afholdt Mand«, der desværre var noget forfalden til Drik. Euken overlevede sin tredje Mand i 17 Aar, og hun boede i et af de to Huse, der tilhørte Præstekaldet.

*) Kirkehist. Samlgr., I. B., S. 204.

Peder Høyland var født 1751 i Engbjerg, hvor hans Fader var Degn. Han var en dygtig og agtet Mand, og 1785 forflyttedes han til sit Fødesogn.

Søren Rømer forflyttedes 1787 til Fjaltring. Han var ilde lidt paa Grund af sin utilbørlige Strængthed og sit heftige Sind, der forledte ham til mange upassende og uoverlagte Handlinger. Han mindedes siden med Tilnavnet »Store Rømer«, og sagtens maa han have været stærk, da han undertiden delte en Dragt Prygl ud til Folk, han kom i Trætte med.

Mads Thomsen Lillelund var født 1749 og opdraget paa Sindinggaard hos Farbroderen Mads Lillelund, der siden nævnes som Ejer af Rybjerg. Han var en dygtig og kyndig Landmand, og det kunde gerne gøres nødigt, da han selv opgiver Embedets Korn- og Pengeindtægt til 60 Rdl. aarlig. Han forflyttedes 1790 til Ramme, hvor han døde 1795. Enken Cathrine Margrethe Berg var ødsel og letsindig og havde været et sandt Huskors for sin Mand, efter hvis Død hun gik omkring som Tiggerkone i Torsted.

Lars Hansen Rømer, alm. kaldet »lille Rømer«, var født paa Rammegaard. Faderen var Forvalter og Birkedommer paa Rösensten. 1792 forflyttedes han til Hygom, hvor han døde samme Aar.

Peter Brahm, der var en retsindig og almenagtet Sjælesørger, forflyttedes 1799 til Gjesing ved Randers, hvor han døde 1818.

Severin Storm blev 1819 kaldet til Stadil. (Se der).

Mathias Peter Otto Rønsholt var en begavet Taler, dygtig Landmand og nidkær Skolemand. 1825 kaldedes han til Gørding.

Andreas Jørgen Bendtsen virkede her fra 1825 --1835.

- Niels Julius Bech (1835—43).
 Chr. Frederik Halse (1843—49).
 Hans Peder Møller (1849—57).
 Peter Julius Rosenstand Fausbøll (1857—73).
 Jens M. M. Grabow (1873—77).
 Chr. P. F. Knudsen 1877—83).
 S. N. Schousen (1884—88).
 A. Kjærgaard (1889—).

Skolen og Lærerne i Torsted.

Ifølge den ældste Skoleordning her i Sognet var Degnen Skoleholder og nød for sin Umage 3 Rdl. 2 Sk. om Aaret. Skolen tog sin Begyndelse ved Mortensdags-tider og endte ved Paasketid. Siden blev det ordnet med Omgangslærere, der i Sognets meget spredte Gaarde gik omkring og meddelte Børnene Undervisning. Børnene samledes saa skiftevis i Gaardene, og Skolen blev almindeligvis holdt i Gaardenes Storstue, saa man nok forstaar Aarsagen til det gamle Ordsprog: »Degne og Duer gør skidne Stuer«. Disse Omgangsskoler afløstes her paa Egnen for omtrent 50 Aar siden af Biskoler. der dog paa mange Steder endnu holdes i Gaardene, fordi der ikke findes særligt Skolehus. I Begyndelsen af Aarhundredet var Degneboligen og Skolen her i Torsted i saa daarlig Tilstand, at de vare omtrent ubrugelige, og da det fattige Hedesogn i de daarlige Tider ikke kunde faa Raad til at opbygge dem, bestemte Øvrigheden, at Embedet skulde staa ledigt i nogle Aar, og en konstitueret Lærer skulde kun nyde en Del af Indtægterne; medens Resten skulde henlægges til et Byggefond. Saaledes skete det ogsaa i Aarene 1833—39.

Søren Thomæsen var Degn her fra 1653—1713.

Peder Olufsen (1713—1752).

Ole Degn (1752—1785).

Hans Cortsen (1785—1808).

Morten Lauridsen Storm (1808—1819).

Peder Hauritz blev entligedet 1831 formedelst Uduelighed.

Iver Peter Hansen forflyttedes 1833 til Stauning.

Mads Nielsen Vestergaard var konstitueret 1833—39 og kaldet hertil 30. December 1839, entlediget 1861.

Peder Jørgensen (1861—62), forflyttedes til Maabjerg, er nu Folkethingsmand for Svendborg Amts 3die Kreds.

Jens Andersen Trøstrup (1862—92).

Erik Sophus Kjærgaard (1892—).

Nørre Omme Sogn.

Naar man fra Herredets vestlige Sogne, der udmærke sig ved deres lave, jevne og frugtbare Jordbund, kommer igennem de østligere Sogne Torsted, Nørre Omme og Hover, saa er Naturen og hele Formationen saa forandret, at man gerne kunde tro sig henflyttet til et helt andet Land. Høje, lynglædte Bakkedrag ligge her i udyrket Tilstand som for Aartusinder siden. I Dalene findes hyppigt store Mosestrækninger, og i Mosernes nederste Lag findes ofte Spor af ældgammel Trævækst.

Om Dannelsen af disse mærkelige Former fortælle Geologerne, at en Istid i Olddage har hvilet over Landet,

og i denne ere vældige Jordmasser fra Norge førte herved med Jøkler lig dem, der endnu findes i Grønland og paa Alperne. I den paafølgende Tid, da Isen svandt bort, har saa Vandstrømmen tumlet omkring med de efterladte Jordmasser, der enkelte Steder af Isen var skudt op i høje Bakker. Hvilke vældige Kræfter, der i hine Tider have virket, kan man faa en Forestilling om ved at følge de forskellige Jordlag i Mærgelgrave og større Gennemskæringer af Jorden; thi ofte ere de Lag, der oprindeligt aflejredes vandrette, ved Tryk fra neden eller fra Siderne presset op til store Højder, og den vandrette Linje fra Lagdelingen er knækket over og kan, set fra Siden af, have de mærkeligste Bøjninger.

Nørre Omme Sogn grænser til Ulfborg og Bølling Herreder og mod Vest til Torsted og Hover Sogne; dets Areal er 13,617 Tdr. Land, hvoraf mere end to Trediedele er Hede. En Del af den dyrkede Jord er sandet; men flere Steder findes dog rigtig gode Jorder, hvis Frugtbarhed ikke staar tilbage for den i Herredets vestlige Sogne; men Mangelen paa Mærgel har hidtil været til Hindring for, at flere frugtbare Strækninger opdyrkedes.

Sognets Navn skreves 1340 som Oom ¹; men Udtalen har vistnok ligesom nu nærmest været Oem, som det ogsaa skrives paa Reformationstiden ³⁸. Ogsaa skrives 1527 Aaem ²⁷, hvilken Form nærmest svarer til Navnets Betydning Aahjem. Sognet her ligger ligesom Sønder Omme ved et Aaløb. Stedets Udtale af Aa er O, og Efterstavelsen »em« er før omtalt under Forklaringen af Navnet Tim.

Fra Omme findes 1638 en Præsteindberetning ² paa Latin, der i Oversættelse lyder: »Ligesom Sognet paa Dansk kaldes Omme, saaledes løber ogsaa deri talrige Omveje, (deraf vil han sagtens forklare Navnet) som til

Ubehagelighed optage og narre den vandrende; talrige Vandløb gennemstrømme de mange Sumpe, hvis Overflade paa Grund af det dybe Dynd sjelden findes fast og solid, og dette tilligemed Bjergenes Stejlhed og de dybe Dale nægte ogsaa de gaaende og kørende Adgang. Af beundringsværdig Størrelse er her flere Bjerge, ved hvilke vi fra alle Sider ere omgærdede af Naturens Gavnighed. Omkring Bjergene findes undertiden magre Sumpe, dog paa sine Steder findes Græsgange, hvorved det sker, at vi kunne glæde os ved godt Udbytte af Køer, Faar og Geder. Den største Del af Jorden er udyrket og heller ikke passende dertil; men hvad der er opdyrket, nærer Beboerne i Forhold til Aarets Frugtbarhed.*

De højeste Punkter i Sognet ere i Følge Generalstabens Opmaalinger: Troldtoft Knap 206 Fod, Grening Bakke 226 Fod, Langens Bjerge i Halkjær Sande 235 Fod, Grønbjerg Bakke 243 Fod, Trindhøj 228 Fod, og en Bakke tæt Syd for Brunsgaard er 240 Fod høj.

Nørre Omme Sogn har $115\frac{1}{8}$ Td. Hartkorn fordelt paa 38 Gaarde og 143 Huse. Folketallet er i stærk Stigning, saaledes fandtes 1830: 322 Indbyggere, 1880: 628, og 1890: 877.

I Sognets sydlige Del ligger Sinkjær, Brunsgaard, Klidsbjerg, Kjærdal og Kodal (udtales Kvorrel). 1547 fik Oluf Munk, der var den sidste katolske Biskop i Ribe og derefter Kongens Lensmand paa Tviskloster, Kronens Skøde paa Kudal i Nørre Omme. Navnet maa nok hentyde til Gaarden Kiddal, der ligger ved Kirken, eller maaske til en Gaard i Kodal By. Længere mod Nord ligger Præstegaarden lige Syd for Kirken, Nørgaard, Omgaard, Sig og Holmgaarde. Vestlig i Sognet ligger Kjærgaarde, der forhen nok kun have udgjort een Gaard, som dog lader til at have haft flere Ejere samtidig. Den kgl.

Lensmand Niels Clemensen, der døde 1515, anfører i sin Gælds bog en Nis Rødh, som skyldte 20 Mark, »for jek skal helpe hannem at beholle then gard i Oem sogen Kiergardh, som han hauer skøde paa,« og Christiern Juel i Halkjær og Staffen i Oem Kjærgaard skyldte ham ligeledes 20 Mark, »the jette (lovede) for jek skal helpe thennum teris del igen uti Kjergard.«³⁸ I blandt samme Lensmands efterladte Breve fandtes ligeledes »et Las Grawersens panttbreff paa Kierngard liggendes i Hingherrett i Aaem sogn«²⁷, saa Lensmanden maa paa Kongens Vegne have faaet Gaarden eller en Del af den i Pant.

Mod Nord i Sognet ligger Skraastrup, Spaabæk, Halkjær, Nedergaard og Askov. Blandt førnævnte Lensmands Breve fandtes ogsaa et Skøde fra Iver Nielsen paa en Gaard i Ashofft, og det er maaske Bonden i samme Gaard, der skyldte 3 Mark for »then gard han sidder uti.« Kongen maa have ejet 2 Gaarde i Askov, thi 1547 fik førnævnte Oluf Munk til Tvis Skøde paa disse to Gaarde af Kronen²².

Askov betyder nok Askehoved. I Aaret 1480 skrives Navnet Assehoweth og 1543 Ashoffuit, hvilket sikkert maa være en Fejlskrift for Ashoved, thi i Indberetningen 1638 nævnes i Sognet en stor Mose, der hed Askemose, og en Høj hed »Askhø«². 1683 skrives ogsaa Askehofvet*). Endelsen Hoved findes i flere danske Stednavne og betyder nok en fremspringende, højtliggende, skovklædt Odde²³.

I nævnte Præsteindberetning af Jens Lauridsen Handbjerg hedder det: »Østerst i Sognet er en stor Plads med Pudser og Moradser, kaldes Fialden, hvoraf aarligen kan bjerges et stort Stykke Høe til omliggende Sogne.« I

*) Jydske Samlinger VII. B., S 165.

ældre Tid maa denne Strækning have været overflydt af Vandet; thi Navnet betyder Vadested ²³. I en øde Sandstrækning, der fra Omme strækker sig ind i Hover Sogn og kaldes Hover Sande, findes »Lowmosen«, og deri fandtes tidligere den store Lowerststen, der stod 3 Alen over Jorden og havde en Omkreds af 12 Alen. For faa Aar siden blev Stenen kløvet og brugt til Landevejsbroer. Sagnet fortæller, at en Trolde, der boede i Bakkerne ved Torsted Kirke, blev misundelig, da Kirken i Brejning fik sit høje Taarn, hvorfor han greb den store Sten og kastede den efter Taarnet; men da Stenen var ham for tung, kom den kun Halvvejen og faldt ned i Lowmose.

Nørre Omme Kirke

er opført af tilhugne Kampestenskvadre i romansk Bygningsstil. Fra først af har Kirken her bestaaet af Skibet og det mod Øst lige afsluttede Kor, begge blytækte og forsynede med Bjælkeloft. Af Skibets tvende oprindelige Indgangsdøre er Mandfolkenes Indgang mod Syd senere tilmuret, og udfor den nordlige Indgang er i en senere Tid tilbygget et Vaabenhus, hvis Mure mestendels ere af brændte Mursten.

De gamle rundbuede Vinduesindfatninger findes endnu paa Kirkens Nordside, hvor dog Korvinduet er tilmuret; men mod Syd ere disse fjernede, og større Vinduer senere indsatte, saaledes som det hyppigt er Tilfældet ved de gamle Kirker fra dette Tidsrum. Hele den gamle Bygning hvilede paa en Sokkel med simpel Skraakant. I Skibets nordre Mur lige Øst for Vaabenhuset sidder en Sten, hvori er udhugget et slet formet Menneskeansigt, der nu sidder paa lvers, men vel oprindelig har siddet opret, maaske inden for Kvindernes Indgang ligesom i Vedersø Kirke. I en senere Tid er til

Skibets Vestende bygget et blytækt Taarn, hvortil den oprindelige Vestgavls tilhugne Kampesten ere brugte forneden, og den øverste Del er opført af røde Teglsten. Over Taarnets nederste Parti har forhen været en Hvælving, der nu er taget ned, men det nederste af Krydsribberne ses endnu.

Skibet og Koret ere forbundne ved en Bueaabning, der næppe er Kirkens oprindelige, da den er uskønt opført og mangler de sædvanlige Prydelser.

Døbefonten er af ret smuk Form og sikkert fra Kirkens ældste Tid. Det gamle Stenalder findes endnu under en simpel Træklædning. Af den gamle Altertavle er kun Foden tilbage, og paa den findes 4 Vaabenskjolde med tilhørende Navnecifre paamalet og Aarstallet 1641. Vaabenet længst tilvenstre er den gamle Skramslægts Enhjørning, og over det staar: G. L. M. (Gunde Langes Mødrene). Det næste Vaabenmærke er Langeslægtens tre Roser, hvorover staar: G. L. F. (Gunde Langes Fædrene). Vaabnerne tilhøjre bære Mærkerne: F. A. K. F. og F. A. K. M., det er Fru Anne Krabbes Fædrene og Mødrene, hvoraf den første er Krabbeslægtens Vaaben, den sidste Ulftandslægtens. Gunde Lange paa Brejninggaard var en Søn af Hans Lange paa Brejninggaard og Fru Johanne Skram, en Datter af Søhelten Peder Skram; hans Hustru Anne Krabbe var en Datter af Niels Krabbe og Vibeke Ulftand. Gunde Lange, der fra 1617—1623 var Lensmand paa Gudom Kloster, og siden Lensmand paa Koldinghus, ejede Brejninggaard til ved Aar 1650, og han har sikkert ejet Kirken her, og ovennævnte Aar 1641 ladet den gamle Altertavle opsætte.

Det nye, smukke Alterbillede, der forestiller Kristi Himmelfart, er malet af Hunæus 1855. Kirkens øvrige Inventar er uden Kunstværd.

Præster i Nørre Omme og Brejning siden Reformationen.

Paa en Tavle, der vistnok er ophængt af Præsten Theodosius Blæhr midt i forrige Aarhundrede, nævnes Præsterne og deres Embedstid:

Hr. Niels (1536) var den første lutherske Præst her; han havde været Munk i den katolske Tid. I hans Tid var Brejning Hovedsogn.

Hr. Hans (1549), der var født i Arnborg, flyttede 1549 fra Brejning til Præstens Anneksgaard i Omme, som derefter blev Hovedsognet. Nævnte Aar udgik kgl. Befaling til Lensmanden Klaus Sehested om, »at han flyer det saa, at Præsten Hr. Hans kan komme udi den Præstegaard i Omme Sogn.« Bonden, som havde Gaarden i Fæste, blev tvungen til at udrømme.

Peder Thomsen (1584), der var født i Aadum, var Præst her, da Kr. IV. blev kronet 1584.

Niels Pedersen (c. 1600—1629), forriges Søn, fulgte Faderen i Embedet.

Jørgen Hansen Ringe (1629—1631) blev entlediget i Embedet her, fik dog siden Embede som residerende Kapellan ved St. Mortens Kirke i Randers.

Herman Nielsen (1631—39) aflagde Præsteeden til Embedet her den 12. Marts 1631. Hvis Aarstallet for hans Embedstid passer, maa han en Tid have haft Medhjælper, thi 1638 indgav Jens Lauridsen Handbjerg Indberetningen om Sognet til Ole Vorm.

Jens Lauridsen Handbjerg (1639—1659).

Jens Olufsen Ringkjøbing (1659—1675) tog Navn efter Byen, hvor han var født 1627. Han aflagde sin Præstsed her til Embedet den 23. Februar 1659. Han døde 1ste Paaskedag 1675.

Søren Mortensen Hobro (1675—1699) var Præst her til sin Død, der indtraf den 22. Juli 1699. Hans første Hustru Karen Jensdatter var en Datter af Provst Jens Gjødstrup i Hee, og hans anden Hustru Kirsten Pedersdatter var en Præstedatter fra Ørre.

Anders Pedersen Dorscheus (1699—1716) var født i Ringkjøbing, hvor hans Fader Peder Jørgensen var Rektor ved Latinskolen. Han blev kaldet hertil af Generalmajor Munk paa Brejninggaard, og virkede her til sin Død 1716. Hans Hustru hed Kathrine Schytte.

Jørgen Henriksen Kaars (1716—1753) var født i Korsør den 27. Juli 1676. Baade han og Hustru Ingeborg Marie Wichman døde begge 1753. Hans Navn er det sidste paa Tavlen i Kirken.

Theodosius Pedersen Blæhr (1753—1757) fødtes den 18. Oktober 1714 i Ølands Præstegaard, hvor Faderen, den i Norge fødte Peder Ludvigsen Blæhr, var Præst i 7 Aar, og Moderen, der hed Elisabeth Pedersdatter Helberg, havde i mange Aar været Kammerpige hos Generaløjtnant Theodosius Levetzaus Frue, Anne Margrethe Brochdorf, hvorfor ogsaa Præstefolkenes Søn blev holdt over Daaben af Fruens forrige Herre og fik hans Fornavn. Blæhr maa vistnok i nogle Aar have været Hjælpepræst hos Formanden her i Omme, og svagelig var han, saa han fik Tid til at beskikke sit Hus for sin kære Hustru. For at der ikke efter hans Død skulde skrives hverken for lidt eller for meget om ham, gav han sig til i sin Svagheds Tid at nedskrive sin Livsførelse, hvilket Arbejde han dog ikke fik fuldendt. Han døde den 25. September 1757.

Mathias Hansen Bering (1757—1780) er født 1726. Han var i sine ældre Aar meget forsømmelig med sine Embedsforretninger, hvorfor der hyppigt klages over ham til Biskoppen, der ogsaa paalagde ham at betale

Mulkt; men det hjalp heller ikke. Med sin Hustru Christiane Brasch havde han 8 Børn; han døde 1780.

Holger Albertsen Klagenberg (1780—1792), der var født 1749, skal have været en dygtig Prædikant; men han var altid trængende og i yderste Armod. Hans Hustru Lene Margrethe Larsdatter Bay døde 6. April 1788 i Barselseng med en dødfødt Datter.

Christian Frederik Bang (1792—1815), født 1742, gift med Ane Kirstine Høyer, søgte sin Afsked 1815 og døde 17. August 1829. Han og Hustru hvile paa Nørre Omme Kirkegaard.

Frederik C. S. Borchsenius (1816—1817), der fødtes 1777, blev efter godt et Aars Virksomhed her forflyttet til Allerslev i Præstø Amt, hvor han døde ugift 1840.

Hans Thomsen Buhl (1818—1827), født 1785, flyttet til Aarby i Holbek Amt og døde der 1836.

Joachim Vilhelm Bang (1828—1834) fødtes 1802 i København, hvor Faderen Etatsraad Frederik L. Bang var Professor medicinæ. I hans Embedstid brændte Præstegaarden den 30. Juni 1829, men den blev for største Delen genopført samme Aar og paa samme Sted.

Hans Christian Cramer (1834—1844), født 1803, var Præst paa Manø, før han kom hertil. Efter 10 Aars Virksomhed her forflyttedes han til Solbjerg og Sundby paa Mors.

Jes Lassen Bjerrum (1844—1862), født i Farup 1807, begyndte sin Præstevirksomhed som Missionær ved Egedesminde i Grønland, og 1862 flyttedes han herfra til Vandborg—Ferring.

Mads P. Brøchner Bergenhammer (1862—1885), født 1815 i Verst, Kapellan i Ulfborg—Raasted 1854, og entlediget herfra 1885, *død Juli 1898.*

C. C. T. Olsen (1889—1894), født 22. Juni 1859.
M. T. Magnusen (1895—).

Lærere i Nørre Omme.

I ældgammel Tid har Sognet sikkert haft sit eget Degneembede, og 1638 meddeles det ogsaa, at Sognet har et Degnebol; men i lange Tider var her hverken Degn eller Skolehus, og Kirkesangen forrettedes af Degnen i Brejning, indtil der endelig i 1828 oprettedes et fast Skolelærer og Kirkesangerembede i Nørre Omme Sogn.

Edvard Christian Pedersen virkede her fra 1828—1854; han var ueksamineret.

Jens Jeppesen, født 13. Marts 1822, dimitteret 1851 fra Ranum med 1ste Karakter, blev kaldet hertil i Foraaret 1855 og flyttedes til Borris 1859.

Ove Pedersen Falkesgaard, født 20. September 1831, dimitteret fra Ranum 1858 med 2den Karakter, kaldedes hertil 1859 og søgte sin Afsked 1894.

Anders Christian Laustsen er nu Sognets Lærer og Kirkesanger.

Hover Sogn

er omgivet af Annekssognet Torsted og Nørre Omme mod Nord og Nordøst, Bølling Herred mod Syd og Sydøst, og Hee Sogn mod Vest.

Sognets Størrelse er 5782 Tdr. Land med $57\frac{1}{8}$ Td. Hartkorn, der er fordelt paa 23 Gaarde og 25 Huse. Jorden her er bakket og sandet, dog findes hist og her Lerunderlag og Mærgel. Et Vandløb, der kommer fra Brejning Sogn, løber igennem den sydlige Del af Hover

Sogn og faar her Navn af Hover Aa. Langs med Aaen ligger en Del Enge, og paa Skraaningerne op mod Nord og Syd findes de bedste Jorder i Sognet. Længere ud til Siderne findes store Hedestrækninger, hvori enkelte Punkter have ret anselig Højde; saaledes findes i Skellet mod Nørre Omme de to Hesthøje, der ere 192 Fod høje, og længere mod Øst hen ad Brunsgaard findes i Sogneskellet et Punkt, hvis Højde er 209 Fod. Øst for Lille Hoverdal findes et Strøg 190 Fod over Havet.

Der findes en Del Kæmpehøje i Sognet, og de fleste af dem synes at være fra Bronzealderen. Kvindehøjene ligge mod Vest paa en Hede, der tilhører Gaarden Hjelm, og 5 af dem ere fredlyste. Mulhøje ligge Øst for Mulbjerg, og en af dem, en Langhøj, blev for en Del Aar siden udgravet under sagkyndigt Tilsyn. Deri fandtes paa Bunden en Egekiste med dobbelt Laag, og deri laa Resterne af et mandligt Lig, som, saa vidt man kunde maale, havde været sine tre Alen høj. Om Liget var en fuldstændig Mandsdragt med Skørt, Kappe og Hue af uldent Tøj. Et Sværd i velbevaret Træskede syntes at have ligget ovenpaa Liget, maaske omfattet af dettes Hænder. Et stort Tæppe havde ligesom Kappen og et Ulveskind, hvoraf der fandtes Rester, dækket over Liget. Det fundne findes nu i Nationalmuseet i København og Højen er istandsat og fredlyst. I en Høj ved Tovstrup har man fundet usædvanlig smukke Lerkar fra Stenalderen. Annekssognet til Jelling har ogsaa Navnet Hover; men medens dette Sognavn 1340 skrives Houærth, skrives Sognets Navn her Houer paa samme Tid ¹. Denne Forskel er neppe oprindelig; thi d, eller som man i ældre Tid skrev th, er tidlig bleven stumt efter r. Flere af de Stednavne, der begynde med Hov, have Navn efter den gamle Gudedyrkelse; thi Hov er det samme som

Gudetempel. Det er dog ikke sikkert at Navnet her har sin Oprindelse deraf; thi hvis man tænker sig »Ho« som Forstavelse og »værd« eller »vard« som Endelse, kan det være en skovklædt Skraaning, der har givet Sognet Navn ²³. At der enkelte Steder i Sognet har været Skov i ældgammel Tid, da Stedet modtog sin første Bebyggelse, er slet ikke usandsynlig, da man endnu hist og her paa Heden kan se Enen vokse mellem Lyngen.

Folkemængden er i stærk Tilvækst, saaledes havde Sognet 1830: 177 og 1880: 249 Indbyggere.

Længst mod Nord ligger Store Hoverdal og Lille Hoverdal. Det maa være den første af disse, som nævnes i Lensmand Niels Clemensens Breve, hvor det ses at Gaarden har tilhørt Kronen, og at Kong Hans forlenede den til Niels Clemensen paa Livstid. I samme Herres Gældsbog nævnes, at Jes Iver i Hoverdal havde en Ko i Leje af en Karl, der rømte for »Kettererii« (Blodskam), og at han sad igen med 4 Aars Leje. Store Hoverdal er nu købt af Staten til Beplantning. Lille Hoverdal var Fæstegods til Volbjerg til 1794.

Tarp var i forrige Aarhundrede Fæstegods til Timgaard. Siggaard, østlig i Sognet, har Navn af det isl. »sik«, der oprindeligt var en lavvandet Strækning, som nu er sid og moseagtig. Sønder- og Nørre Mulbjerg kom 1585 under Timgaard, da P. Gyldenstjerne fik dem i Mageskifte af Kronen ²², men medens Sønder Mulbjerg vedblev at tilhøre Timgaards Ejere, til Fæstegodset frasolgtes, kom Nørre Mulbjerg under Søggaard paa Holmsland ⁹. Gaardens Navn skrives hyppigt Mulbjerg, men sikkert forkert; thi Forstavelsen kommer nok af det gamle Ord »møgel«, der betyder stor. Saaledes bortskødede Christen Sig i Mulbjerg 17. November 1800 en Ager kaldet »Møgelbjerg«. En af Nørre Mulbjergs Fæstere

nævnes i »Timgaards Beskrivelse«. Han hed Niels Ibsen, var meget rig; men ikke godt anset. Han fik 1685 Dom for med Urette at have taget 14 Kreaturer i Hus fra Sønder Mulbjerg, og næste Aar skyldtes han for at have dræbt sin Hustru Maren Pedersdatter. Hendes Lig blev opgravet paa Hover Kirkegaard, hvor hun laa jordet i en Egekiste med Jernhaandtag og andre Prydelser. Hendes prægtige Jordefærd havde vakt alles Forundring og vidnede om Niels Ibsens Rigdom. Ved Undersøgelsen fandtes i Ligets Bryst et Hul saa stort, at man kunde stikke en Finger deri, og denne Opdagelse talte ikke til Gunst for Manden, som dog friede sig ved Ed og fik Vidner paa, at Konen havde ligget syg i 14 Dage og i Raseri dræbt sig selv. Ved Mulbjerg er en Vandmølle, som vistnok nævnes 1489, da Væbner Jop Grøn fra Rybjerg modtog og kvitterede for den kongelige Skat af Hover Mølle.

Øst for Kirken ligger Byen Toustrup, hvor Skolen og Degneboligen nu ligger. Som forhen nævnt fik Præsten Jens Christensen i Hee 1635 kgl. Gavebrev paa 3 Boelsteder i denne By. Vadstrup, en Gaard Vest derfor, har Navn af et Vadested over Aaen og hørte i det 17de Aarhundrede under Herregaarden Hemmestrup i Middel-som Herred.

Tæt Nord for Kirken ligger Hedegaard, Kirkegaard og Kjeldgaard. Kjeldgaard synes efter Udtalen at have Navn efter Kilde og ikke efter Kjeld, som man efter Skrivemaaden skulde mene. Denne Gaard ejedes 1694 af Axel Sehested til Nørager, og han har sagtens købt den, mens han ejede Timgaard. Førnævnte Aar skødede han Gaarden, der da skattede af 3 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. Hartkorn, til Fæstebonden Hans Mortensen i Hovergaard.

Vest for Kirken ligger Annekspræstegaarden, samt Gaardene Gade og Hjelm.

Hovergaard, Syd for Kirken, havde i forrige Aarhundrede to Halvgaardsfæstere, der hørte under Volbjerg. Om Fæsteafgiften i gammel Tid faar man en Forestilling af et Fæstebrev paa den halve Herregaard i Aaret 1777. Fæsteren Hans Christensen var død og Enken sad med en stor Børneflokk, hvorfor den næstældste Søn Christen Hansen søgte om at blive Fæster. Generalauditør Høyer paa Volbjerg overlod ham da Gaarden, der skattede af 6 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn, i Fæste paa Livstid, imod, 1) at han svarede alle kgl. Skatter og Afgifter uden Restance, 2) at han til hvert Aars 1ste Marts i Landgilde til Husbonden svarede 10 Rdl., 2 Tdr. Rug og 1 Lispd. Smør til St. Hansdag, 3) at han holdt Gaard og Besætning i god Stand og samme ikke forringede men forbedrede, 4) at han betalte 120 Rdl. i Indfæstning.

Nævnte Christen Hansen købte 1793 Selveje paa halve Hovergaard for 625 Rdl.

Hover Kirke

er sikkert den af Herredets Kirker, som har den oprindelige Bygningsform bedst bevaret. Den er opført af hugne Kampestenskvadre, og Sokkelen har simpel Skraakant. I Aaret 1771 tog den vestlige Gavl Skade i et Uvejr, og det er sagtens ved denne Lejlighed, at den fremkomne Aabning er bleven tilmuret med brændte Mursten, mens man har nyttet de nedfaldne Kampesten til den Pille, der blev muret op mod Gavls nederste Del for at hindre denne i at skride længere ud mod Vest. De oprindelige smaa rundbuede Vinduer findes paa Nordsiden; men Østgavlens og Sydsidens gamle Vinduesindfatninger ere fjernede fra deres oprindelige Plads, og to af dem sidde indmuret i det senere tilbyggede Vaabenhus mod Syd.

Kirkens oprindelige Indgange kunne tydeligt skelnes endnu. Mændenes Indgang mod Syd har ikke her været lige overfor Kvindernes Indgang, men nærmere mod Koret, hvilket Forhold vistnok er sjeldnere.

Indvendig er Skibet og Koret sat i Forbindelse med hinanden ved en meget smuk Korbue, hvis Kragsten ere udhugne med Profil og godt udførte Slyngninger. Baade Skib og Kor har almindeligt Bjælkeloft. Døbefonten, der sikkert er Kirkens oprindelige, er smukt Arbejde. Det oprindelige Stenalter findes under en simpel Træklædning. Altertavlens Ramme er af ældre Form, og deri er for faa Aar siden indfattet en Kopi af Professor Dorphs Maleri: Vandringen til Emaus. Alterstagerne ere af sjeldnere Form. I Koret staa Præstens og Degnens Stole, hvoraf den første har Aarstallet 1651 udskaaret paa Endestykket, men begge ere de udstyrede efter Mønstre fra den katolske Tid. Prædikestolen er et tarveligt Arbejde, der skænkedes Kirken 1645 af Jens Laursen, hvilket en nu overmalet Indskrift udviste. Paa en af de nederste Kvindestole er indskaaret en Armbrøst, vistnok et Bømærke, og Aarstallet 1575.

Præsterne i Ølstrup og Hover.

Ved Reformationstiden og en Tid derefter lader det til at Hover enten har haft sin egen Præst eller har været Hovedsogn; thi 1584, da Prins Christian skulde krones, nævnes endog to Præster i Hover, nemlig Knud Christensen og Jens Mickelsen. Et saadant Forhold var ikke saa sjeldent i ældre Tid, da Præsterne sjeldent forflyttedes og derfor oplod Kaldet for Eftermanden naar deres Kræfter vare borte. Formanden blev saa almindeligvis boende i Præstegaarden til sin Død. Annekspræste-

gaarden ved Hover Kirke er nu kun en mindre Gaard; men den skal forhen have været meget større, saa Hover kan for den Sags Skyld godt have været Hovedsogn, indtil det i det 17de Aarhundrede lagdes under Ølstrup. Som Præster for begge disse Sogne nævnes:

Peder Nielsen Vinding, vistnok før 1638, da Kaldet paa dette Tidspunkt synes at have været ledigt.

Hans Nielsen var siden Præst til 1666, og derefter

Niels Kjeldsen Ulfborg til 1687. Sidstnævnte var en Præstesøn fra Ulfborg, hvor han var født 2. Juli 1638, han aflagde sin Præsteed hertil 4. Juli 1666 og døde ved Aaret 1691.

Eftermanden Erik Christoffersen forlod Embedet efter et Aars Forløb; men han blev siden Præst paa Sejro og døde der 1704.

Søren Madsen Skamstrup virkede her saa fra 1689—1709, og

Elias Pedersen fra 1709—1725.

Anders Hebo Christensen Holst var Præst her fra 1725—1731. Han var født 1695 paa Estvadgaard, hvor Faderen var Forpagter, og to Aar efter sin Kaldelse hertil ægtede han Johanne Mette Rasch af Ringkjøbing. Sin Embedsgerning udførte han med megen Dygtighed; men han var en slet Økonom, saa han døde i stor Armod 1753.

Eftermanden Johan Lime Pontussen Sparre var født i Middelfart 1704. Hans Hustru Mette Dorthea Aagaard var Præstedatter fra Husby. Præstegaarden brændte 1739, og Præstens Datter indebrændte, hvilket gik Forældrene meget nær. De døde begge det følgende Aar.

Niels Pedersen Lund var Præst her fra 1740—1753. Han var forhen Rektor ved den latinske Skole i Thisted; men da Skolen blev nedlagt, nødtes han til at

tage mod Embedet her, hvor han dog tillige nød noget af sin Efterløn som Rektor.

Jonas Andreas Jakobsen Zimmer var Præst her fra 1753—1761 og skildres som en meget flittig Mand, der med stor Omhu tog sig af Ungdommens Undervisning. Han døde 1767 som Præst i Fjenneslevlille.

Mads Hansen Thorøe, Præst her fra 1761—1780, var født 1714 i Assens, hvor Faderen var Skipper. Han levede ugift og var nøjsom og svagelig.

Jakob Møller, Præstesøn fra Ørting, hvor han fødtes 1734, var den sidste Præst for Ølstrup og Hover; thi da han tog sin Afsked 1814 lagdes Ølstrup som Anneks til Lem og Hover til Torsted, og under dette Sogn nævnes de senere Præster.

Lærerne i Hover.

Et Sted i Toustrup nævnes 1794 som Degneboel og beboedes da af Degneenken Anne Jensdatter; men Sognet havde den Gang ikke sin egen Lærer, hvorfor Degneljenesten udførtes af Degnen i Ølstrup til langt ind i dette Aarhundrede

Sognets første faste Lærer skal have heddet Lindholt.

J. Bech virkede her siden til 1861. Han var musikalsk og kunde spille flere forskellige Instrumenter. Mod Slutningen af sin Embedstid var han noget forfalden.

I. M. Jespersen-Lilholt, der nu er Redaktør af Lemvig Folkeblad, var derpaa Lærer her fra 1861—1864. I hans Embedstid brændte Skolen, der var gammel og forfalden og snart skulde have været ombygget.

N. C. Christiansen, som nu er Lærer i Hanning, virkede her fra 1864—1871.

A. Bovtrup, der er født den 23. Oktober 1843 og dimitteret fra Gjedved 1868, har siden 1872 været Sognets Lærer og Kirkesanger.

Rindom Sogn

er Anneks til Ringkjøbing Købstad og omgives af Ringkjøbing Byesjord paa Sydsiden, af Velling, No og Hee Sogne mod Øst og Nord og mod Vest af Vonaa, som danner Stadilfjords Udløb i Ringkjøbing Fjord. Sognet har 2209 Tdr. Land med $112\frac{5}{7}$ Td. Hartkorn, som er fordelt paa 34 Gaarde og 75 Huse. Indbyggerantallet var 1830: 337, 1860: 414 og 1890: 512.

Rindom Sogn er omgivet af lavere Strækninger paa alle Sider, og kommer man til Sognet fra Østsiden, finder man lidt Syd for Gaarden Isager en Banke paa 54 Fods Højde, som er et af Sognets højeste Punkter. Herfra skraaner Jorderne, der særlig mod Vest ere af ret god Beskaffenhed og flere Steder have lerblandet Underlag, ned mod Syd, Nord og Vest. Det er sandsynligt, at Overfladens Form ligger til Grund for Sognets Navn, der udtales »Rind-em«; thi Rind var i gammel Sprogbrug en Banke ²³, og »em« kan her, som det flere Steder er omtalt i det foregaaende, være en Forkortelse af hjem. Præsten Joh. Paludanus meddeler 1638, at »Rindom har omtrent 30 halve og hele Gaarde, som ligge udi en Ring omkring Kirken, som ligger paa det højeste Sted paa Marken ligesom Centrum. Paa Kirkegaarden ligger en smuk liden Høj, som og synes at være med Hænder opkastet og med alle Haande Urter bevoksen saare lystig

og smuk. Og haver en af forskrevne 30 Gaarde i for-
dums Tid været en Herregaard, kaldet Rindomgaard².

Sognets østlige Del, hvor det støder sammen med
No og Velling Sogne, var forhen hærget af Sandflugt,
som Aar 1827 dæmpedes ved at tilplante Sandene med
Rødgran og almindelig Fyr. Denne Plantning mislykkedes,
hvorimod senere Forsøg med Bjærgfyr, Hvidgran og Lærk
lykkedes godt, og Femhøj Sande, der før laa som en øde
Strækning, er nu en Pryd for Egnen. Foruden de 66
Tdr. Land, der er tilplantet af Staten, og hvoraf en
mindre Part ligger i Velling og No Sogne, er ogsaa større
Strækninger grænsende dertil beplantet af Ejerne.

Byerne i Sognet ere: Østerby, Sønderby, Vesterby,
Nørby og Mejlby. I Østerby ligger Gaardene Isager,
Damgaard, Birkmosegaard, Bjerggaard, Ormstoft og Brænd-
toft.

I Lensmand Niels Clemensens Breve²⁷ nævnes, at
Egert i »Ysagergard« er tildømt paa Hingherreds Ting
at svare Lensmanden paa Kronens Vegne af sin Gaard.
Samme Egert i Isager var Sandemand, og af Gældsbogen³⁸
kan man se, at han skyldte Lensmanden 3 Mark for
hans Sandemandsbrev og 1 Mark for hans Broder. I
Rindom Kirkes Vaabenhus ligger en Gravsten over vel-
ædle Kirkeværge og Sandemand Mads Andersen af Isager,
der døde 1659, og hans Hustru Kirsten Nielsdatter, død
1655. Sandemændene skulde paakende Markskelstrætter
og tvivlsomme Drabssager, og deres Forretning kaldtes
Sandemændstog (Tov).

I Følge et Vidne paa Latin fra Hingherreds Ting
1406 fremstod den gode Mand Jens Nielsen og fik et
fuldt Tingsvidne af otte gode Mænd, som endrægtelig og
med Hænderne paa Sandhedsordet vidnede, at »Dangordt
og Berygordt i Rynum Sogn og Tyngsgaard i Noo Sogn«

vare pantsatte af Peter Arythsons Arvinger til Ester Nielsdatter for 12 Mark i Bopenge. Det er nok disse Gaarde, som Maje Jensdatter, nævnte Jens Nielsens Datter, afhændede 1440 tilligemed en Gaard mer i Rindom og nogen Jord paa Ringkjøbing Mark, som hun havde faaet af sin afdøde Fæstemand Anders Orm. For dette Gods skulde Køberen, Kannik og Sognepræst Hr. Anders Brok, give 100 lybske Mark, og tillige skulde han lade afholde en aarlig Sjølemesse for Maje Jensdatter, Anders Orm og deres Forældre. Desuden skulde Køberen, »aller hwa thette breff (Skødet) hauer, lathe holdhe hundreth messær for min (Maje Jensdatters) siæll innen moneth æffther the bodh fange, ath jegh dødh ær«³. Indtægten af det solgte Gods var 2000 Hvidling, der skulde ydes ved Mid-sommer i Ringkjøbing. Næste Aar stadfæstede Væbner Mauritius Nielsen Moderens Skøde paa ovennævnte Gods, der var lagt under det af Anders Brok stiftede St. Mikkels Alter i Ribe Domkirke. Den tredie Gaard i Rindom, som var føjet til de to førnævnte, er maaske Gaarden Ormstoft, hvad Navnet jo hentyder til.

Tirsdagen før Helligtrekongersdag 1447 skænkede Kong Kristofer til St. Mikkels Alter al Leding og Sættegærd til Kongens Bord samt al anden kgl. Tyngde af Anders Orms øde Gods og det øvrige i Rindom og No Sogne og paa Ringkjøbing Mark, til Vederlag for hvilket Anders Brok gav Kongen en Gaard i Stadil, som Fæsteren Jep Huge svarede en Øre Korn af i aarligt Landgilde³.

Anders Brok fik ogsaa 1446 af Væbner Vilken Pigsten Skøde paa noget i Rindom liggende øde Jordegods, som Hennike Pigsten 1425 havde arvet efter Hans Bagge i Ribe.

Slægten Pigsten eller Pig, som den hyppigt nævnes, ejede ogsaa senere en Del Gods i Rindom Sogn; saaledes

haves fra 1460 Uddrag af et Gavebrev, hvorved Fru Kirstine Kalfsdatter, Mogens Pigs Efterleverske, forpligter sig til at hjemle St. Hans Kloster i Viborg en Gaard i Rindom og »huesz andit gotz the hassue hindis obne breffue paa« ²⁷. Det er sagtens disse hendes Gaver til Klosteret der siden drages i Tvivl; thi fra 1472 nævnes en Papirs Rigens Dom udgivet mellem Peder Høg og Prioren i St. Hans Kloster om to Gaarde i Rindom Sogn ²⁷. Dommen lader til at have været heldig for Klosteret, som 1476 fik Chr. I.s Stadfæstelsesbrev paa Kirstine Kalfsdatters Gaver i Rindom.

Rindomnyaard er først i forrige Aarhundrede opbygget paa en Parcel fra Rindomgaard af Oberst Lotig, som boede i denne smukke Gaard til sin Død 1742. Hans Enke Dorthea Valentiniana v. Blücher ægtede 4 Aar efter Generalmajor Hans Frederik Windtz, hvis tredie Hustru hun var. Efter hendes Død den 13. Marts 1760 indlod Windtz sig i sit fjerde Ægteskab med Christiane Sophie Ernst. Han var født 1702 og døde 1765.

Rindomnyaard nedbrændte 1785, og en Indskrift paa en stor Sandstensblok, der forhen sad i Stuehusets Mur, meddeler følgende om Branden og Gaardens Genopbyggelse:

»Om Nattetid ved Ildens Magt
Blev denne Gaard i Aske lagt — d. 19. April 1785.
Dens hele Bygning blev antændt,
Og Boskab med Besætning brændt;
Men Christen Kolby, Ejeren,
Har nu bygt Gaarden op igjen.
Gud lade den med Lykke staa
Til Verden skal med den forgaa.«

Holmgaard var forhen Annekspræstegaard til Ringkjøbing Præstekald og skattede 1778 af 6 Tdr. 3 Skp. 1

Fdk. Hartkorn. Nævnte Aar blev Præstegaarden bortfæstet, og af den maatte Fæsteren svare 40 Rdl. i Indfæstning og en aarlig Afgift af 2 Rdl., 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og lidt Pligtarbejde. For omtrent 40 Aar siden købte Fæsteren Jeppe Holm Præstegaarden, som han lod nævne efter sig, ligesom han gav en lille Gaard, bygget paa en Marklod Vest for Kirken, Navnet Ingersminde efter sin Hustru.

Rindomgaard var fra gammel Tid i adeligt Eje, og den tilhørte ved Aar 1500 Familien Strangesen, hvoraf flere Slægtled havde Nørholm ved Varde i Len af Kongen. Fru Ane, Claus Strangesens Moder, pantsatte Rindomgaard til Henrik Stampe, der er nævnt forhen under Kjellingbjerg i Vedersø. I Følge Bytingsvidne fra Varde 1532 havde Henrik Stampe kundgjort paa Tinge, at Rindomgaard og tilliggende Gods havde han i Pant af Fru Ane, Claus og Ebbe Strangesens Moder, for 100 rinske Gylden. Henrik Stampe pantsatte atter Rindomgaard og det underliggende Gods, som var Kærgaard, en Gaard, som Oluf Knudtsen iboede og et Boel, til Lensmand Niels Clemensen, som maa have haft Godset til sin Død 1518. Rasmus Clemensen, en uægte Søn af Lensmanden, solgte en Tid efter Godset til Ridder Magnus Gøje og foregav ved Salget, at det var hans rette Ejendom. I Aaret 1527 vilde Henrik Stampe atter indløse Pantet, og et Tingsvidne fra Hingherreds Ting af dette Aar viser, at han havde opbudt Guld og Pendinge inden Tinge paa det Pantegods i Rindom Sogn og vilde gøre Pantebrevet Fyldest.* Rasmus Clemensen havde sagtens en ond Samvittighed; thi han mødte ikke paa Tinget, hvorfor Herredsfogden tog til sig gode Mænd (Adelsmænd) og andre Herredsmænd, som til Tinge vare, og de dømte, at Henrik Stampe skulde beholde det omstridte Gods.

Pengene derfor skulde lægges ind i Fjerdingskirken, »eftersom ingen dem annamme vilde.«

Ovennævnte Claus Strangesen havde en Datter, Anne, der blev gift med Adelsmanden Christen Fastie paa Vennergaard, og han arvede med hende Rindomgaard og Tilliggende, og dette kundgjorde han paa Hingherreds Ting, hvor han paa tre Tingdage eskede Pantebrevet og tilbød Guld for dermed at fuldgøre Henrik Stampes Pantebrev, som laa i Fjerdingskirken (Hee Kirke). Da dømte Niels Lange, som havde taget Riddersmænd og Bønder paa Tinge til sig, at Christen Fastie paa sin Hustrus Vegne skulde nyde og beholde samme Gods, og Kronen skulde have det Guld, som saa længe (5 Aar) havde ligget i Fjerdingskirken. Sagen blev siden af Anne Clausdatters Broder Niels Clausen indanket for Kongen, og der gik Dommen i samme Retning ¹⁷.

Fra den Tid havde Vennergaard og Rindomgaard samme Ejere i over 250 Aar, og den sidste Gaard blev ofte nyttet som Enkesæde. Saaledes boede Fru Anne Clausdatter 1568 som Enke paa Rindomgaard ³⁶, og da Erik Lykke paa Vennergaard døde 1644, havde hans Efterleverske Mette Lange her sit Enkesæde i nogle Aar ³³. Hun lod sig lokke i sin Enkestand og har vistnok af denne Grund mistet Rindomgaard: thi 1665 boede hun paa Højris ⁴⁰, hvilken Ejendom hun havde efter hendes afdøde Husbond ¹². Ved Aaret 1664 døde Ritmester Anders Lange paa Vennergaard, og hans Enke Karen Povisk boede ogsaa paa Rindomgaard, indtil hun 1684 maatte afstaa den til Kongen for resterende Skatter. Kong Chr. V. skænkede 1693 Vennergaard og Rindomgaard og deres underliggende Bøndergods til Henning Meyercrone, og af Skødet ses det, at foruden Kærgaard,

som foran er nævnt, tillige Vasgaard og et Bolsted i Nørby hørte til Godset i Rindom.

Kort efter frasolgte en Del af Rindomgaard's Ejendomme, og det øvrige havde kun 9 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. gl. Hartkorn. Gaarden var nu i Almindelighed forpagtet bort, hvilket ogsaa kan ses af Provst Allerups Indberetning 1738 til Stiftsøvrigheden, hvori han meddeler: »Af Rindomgaard i Rindom Sogn, som i forrige Tider har været en Herregaard, er Ringkjøbing Rektor Tienden reserveret, naar den af Bønder eller ufri Folk besiddes; men desuagtet har dog Rektor lige saa lidt som Kirken eller Sognepræsten Tiende deraf kunnet bekomme, endskønt Gaarden for Tiden beboes af en Bonde, der har den i Fæste eller Forpagtning«^s. Rindomgaard's Ejere vil altsaa kunne findes ved Vennergaard, indtil det underliggende Gods blev frasolgt mestendels i Nøragers Tid. Amtmand Rosenørn ejede ved 1820 Gaarden, og han opelskede her den første Del af Haven. Ved kgl. Resolution af 14. August 1824 købtes Gaarden af Staten til Amtmandsbolig, og ved Aaret 1840 udvidede og forskønnede Amtmand Tillisch den i Forvejen smukke Have.

Gaarden Storgaard var i gammel Tid en Selvejergaard; Fortidens Selvejere kunne nærmest sammenlignes med vor Tids Arvefæstere; thi Kronen havde fra først af Herlighedsret til de jordegne Bøndergaarde. Kronen afhændede ofte Herlighedsretten til Adelsmændene, og disse søgte da, hvor det var muligt, ogsaa at faa Ejendomsretten tillige. I forrige Aarhundrede ejede Storgaard's Ejere selv deres Bondeskyld.

Rindom Kirke

er opført i romansk Bygningsstil af godt tilhugne Kampestenskvadre. Oprindelig har Kirken kun haft Skib og Kor,

hvis Mure hvile paa en smuk Dobbeltsokkel: dennes nederste Skifte har almindelig Skraakant; det øverste er tilhugget med smuk men ikke meget kraftig Profil. De tvende Bygningsdele staa indvendig i Forbindelse med hinanden ved en Bueaabning omfattet af Granit. De indvendige Murflader ere ligesom Yderfladerne af afbanede Granitkvadre. Lyset modtager Kirken gennem de oprindelige smaa rundbuede Vinduer mod Nord; men Syd-siden fik ved Restaurationen 1889 lidt større Vinduer i den gamle Stil. Taarnet er tilbygget i en senere Tid, og dens nederste Del er opført af den oprindelige Vestgavls Kampesten, den øverste Del af Teglsten. Over den nederste Del af Taarnet er Murhvælving, hvorimod Skib og Kor har almindeligt Bjælkeloft. Kirkens Indgang mod Syd er tilmuret, og dens Plads ses tydelig; men udfør den nordlige Indgang er senere tilbygget et Vaabenhus, hvis Mure væsentligt ere af Mursten. Da Kirkerne her paa Eggen byggedes, vistnok alle i det 12te Aarhundrede, maa Stenhuggerkunsten have staaet paa et særdeles højt Trin, for at der af det tunge og haarde Stof, Granit, kunde rejse sig saa skønne Bygninger for Gudsdyrkelsen. I den følgende Tid lader det til, at man rent har glemt at forarbejde Granitten, og man skal vanskeligt ved mere end een af Kirkerne her i Herredet finde ret mange tilhugne Sten yngre end den oprindelige Kirkebygning. De senere Tilbygninger og Forandringer ere lige til den seneste Tid udførte af mere forgængeligt Materiale. I »Ribe Oldemoder« findes en Fortegnelse over Stiftets Kirker ved Aaret 1340; men i denne findes ikke Rindom Kirke, derimod nævnes Rennemköping Kirke. Da denne sidste temmelig sikkert, baade efter Formen og Stoffet at dømme, er bygget senere end 1340, er det sandsynligt, at Ringkjøbing da har benyttet den nuværende Rindom

Kirke, hvorfor Købstadnavnet er brugt i Listen for Sognets Navn. Kirken her gør et hyggeligt Indtryk, og har aabenbart fra først af været en af Herredets smukkeste, ligesom den heller ikke i Tidens Løb har lidt ret meget ved uheldige Ombygninger. Kong Frederik IV. solgte 1719 Kirken til Oberst Lotig paa Rindomnygaard for 720 Rdl. Kirkens Tiende var da 11 Ørte Rug og 11 Ørte Byg, og dens Hartkorn var lidt over 24 Tdr. I Taarnets nederste Del lod Lotig indrette et Gravsted for sig og Familie, og Kirken lod han en Del forskønne. Den smukke Lysekroner bærer hans Vaaben og Navnetræk, og Altertavlen, der under Midtfeltets Billede af Korsfæstelsen bærer Lotigs og Frues Navnetræk slynget ind i hinanden, er fra 1723. Det gamle Stenalter findes endnu under en udskaaret og malet Træklædning, der vistnok er samtidig med Altertavlen. Prædikestolen, der ogsaa skriver sig fra denne Tid og er et tarveligt Arbejde, bærer paa øverste Kant fire Timeglas, hvorunder følgende Vers findes:

»Klokken slaar, Tiden gaar,
og Timeglasset rinder.
Hjælp, Jesus sød, i Liv og Død
Vor Lampe tændt maa findes.«

Døbefonten, vistnok Kirkens oprindelige, er særdeles smuk med Slynnginger i gammel Stil om Kummen og Foden. Et simpelt Dække over Døbefonten er 1650 lavet paa Kirkens Bekostning. Alterkalken bærer Aarstallet 1681 og Disken er fra 1667. Sølvæsken til Alterbrødet bærer Lotigs Navnetræk og Indskriften: »Gud til Ære med Rindom Kirke.« Alterstagerne ere fra en nyere Tid; paa Foden af dem staar P. P. S., sagtens Forbogstaverne af Giverens Navn.

Præstens og Degnens Stole stode forhen hver paa sin Side af Alteret; den første har Aarstallet 1610, og

den sidste, der nu staar op mod Prædikestolen, har paa Endestykkerne udskaaet to Vaabenskjolde, hvoraf det ene er Fastislægtens; det andet sikkert Christence Bryskes, der altsaa Aaret før sin Død maa have skænket disse Stole til Kirken.

Paa den sydlige Kirkemur hænger en Messingtavle til Minde om Rektor og residerende Kapellan Christen Andersen Agerholm, som døde 4. Maj 1725 og ligger jordet her i Kirken ved Siden af sin Hustru Dorthea Bertelsdatter Thaulow, hvis Fader var Præst i Ringkjøbing 1653—1662. Agerholm var Student i København under Svenskernes Belejring, og han var da med til at forsvare Byens Volde.

I Gravkammeret under Taarnet hvilede forhen Oberst Johan Georg v. Lotig og Frue samt et Barn. En Plade paa hans Kiste udviste, at han var født 1666 og død 12. Maj 1742, og nederst stod følgende Vers:

»I denne Jordeblee og sidste Sovekammer
Nu hviler tryggelig fra Verdens Sorg og Jammer
Den brave Herre, som saa mange Aar har tjent
Sin Gud og Konge vel og Tjenesten fuldendt.
Den Ære, han har nydt her af sin Konges Naade
For sin tro Tjeneste, er intel mod den Baade
Hans Sjæl nu nyder hos sin Gud i Evighed;
For sin Guds frygt har han blandt Englene sit Sted.
Der fryder han sig nu for Herrens høje Trone
I evig Herlighed med Ærens gyldne Krone
Og blandt de salige udbreder Herrens Pris
Udi det herlige og himmelsk Paradis.«

Til Gravstedets Vedligeholdelse havde Lotig legeret 50 Rdl., og af en lignende Sum skulde Sognets fattige nyde Renten. Disse Summer har en senere Kirkeejer nok taget, og Kirken maa derfor endnu svare en aarlig Rente til Fattigkassen, ligesom den forhen maatte holde

Gravstedet vedlige uden Godtgørelse, indtil Ligene 1880 nedsænkedes ude paa Kirkegaarden lidt Nord for Kæmpehøjen. Kirkeklokken, der forhen hang paa et Træstillads paa Kæmpehøjen, er omstøbt to Gange, først Anno MDCXXXVIII, da Hans Hansen Kier var Sognepræst, og siden i Aaret 1878. Den hænger nu i Taarnet.

Lærere i Rindom.

Thomas Graa var nok den første Sogndegn i Rindom, efter at Latinskolen i Ringkjøbing var nedlagt. Han ægtede 1745 sin trolovede Kæreste Anne Marie Jørgensdatter, og samme Aar fik han for Embedets Ringheds Skyld tillagt Alterlyspenge fra Ringkjøbing Kirke. Dette Tillæg var fra først af 12 Rdl., men sank siden ned til 6 Rdl. Thomas Christensen Graa døde 1754 og var da 37 Aar gl.

Christen Ibsen var den næste Sogndegn her, og han ægtede Formandsenken inden Sørgeaaret var udløbet. Han døde 1773, og Enken Ane Marie Jørgensdatter Jynge døde 18. Marts 1797.

Niels Lauritzen Spandeth. Hans Hustru Margrethe Elisabeth Christiansdatter Engelstoft døde 1796, og næste Aar viedes han til Zidse Marie Kirstine Nielsdatter Kjærgaard.

Jens Jensen Stauning ægtede 1807 Ane Johanne Mortensdatter af Hingø. Han var Degn her 1811.

Niels Christian Harder var gift med Cathrine Marie Kucheriig. Hans Søn Hans Nicolai Møller fødtes 1812 og en Datter Cathrine Kristine 1813.

Morten Kisby Brandt var Degn her 1818. Hans Hustru hed Hanna Glørfeldt. Brandt var af den nymodens Tankegang (Rationalist) og han var en dygtig Landmand,

tilsidst noget forfalden. Han døde 21. Maj 1834 i en Alder af 39 Aar.

Jens Larsen Bollerup var gift med Jenssine Kristine Sand, en Datter af Degnen Christen Nielsen Sand paa Holmsland. Han var en meget dygtig og pligtro Lærer, der i sin lange Embedstid til 1878 udrettede meget godt i Sognet.

C. M. Skovgaard, født 5. Juli 1845, dimitteret 1866 fra Ranum, har siden 1878 været Sognets Lærer.

Velling Sogn

grænser til Ringkjøbing Markjorder, Rindom, Hee og No Sogne mod Vest og Nord, til Lem Sogn mod Øst og til Fjorden mod Syd. Sognets Fladeindhold er 4,397 Tdr. Land med 254 Tdr. Hartkorn. Deraf ligger 1,856 Tdr. Land med 112 Tdr. Hartkorn i Bølling Herred.

Sognets nordlige Del er temmelig højtliggende og mager, saaledes har en Strækning omkring Volshøj en Højde af 83 Fod. En Strækning deraf er indtaget til Træplantning. Mod Syd ere Jorderne gode og langs med Fjorden findes gode Enge og Opgrøde.

Ialt i Sognet 53 Gaarde og 79 Huse med 600 Indbyggere. (1830: 590 og 1860: 596 Indbyggere).

Venneraa løber tværs gennem Sognet og danner fra gammel Tid Skellet mellem Hing og Bølling Herreder.

I en Præsteindberetning fra 1638 hedder det: »Udi Velling Sogn ligger 2 Herregaarde, som er Vennergaard og Rybjerg, og for et Aar siden den tredie, som hedder Tranmose. Østen for Vennergaard ligger en Grønning, som kaldes Ulkær, og udi forskrevne Kær et Bjerg,

kaldes Ulshjerg. Østen for Tranmose og Vesttarp ligger en stor Høj, kaldes Hulshøj (Volshøj), og Norden for samme ligger en Høj i Heden, kaldes Gretterhøj, og Vesten for den en Høj kaldes Klaahøj, og imellem disse tvende Høje synes at være kastet nogle Skanser af gammel Tid. Ogsaa i forskrevne Hede en anden Høj Østen for Gretterhøj, som kaldes Hvasshøj* ².

I ældre Tid har Velling Sogn haft ikke saa lidt Skov, og allerede 1693 nævnes Kratbanker og Skov paa Vennergaards Ejendomme, ligesom og flere af Fæsterne i Vennerby, Nørby, Kirkeby, Koustrup og Klaptoft samtidig svarede Skovvogne og Skovsvin som Fæsteafgift. Det er dog vel tvivlsomt, om disse Byer allerede den Gang har haft Skove; men Afgiften viser, at Skovene maa have været til Gaardene, da Fæsteafgiften blev fastsat; thi en Skovvogn var raat tilhugget Tømmer til en Vogn, og Skovsvinene fededes forhen ved Løsgang i Skovene.

Foruden de ovennævnte Byer findes Astrup, hvori Præstegaarden ligger, og Heboltoft, der i gammel Tid laa under Rybjerg, hvis Ejer Iver Juel 1551 bortbyttede »Heboltofte og Hugborg« til Kronen, som atter afhændede dem til Ringkjøbing By ²². Mod en aarlig Ydelse af 9 Ørte Korn til Bøvling fik Byen Lov til at lade Gaardene nedlægge, hvilket dog kun synes at være sket med Hugborg; thi midt i forrige Aarhundrede havde Heboltoft 3 mindre Gaarde og et Hus, der altsammen hørte under Volbjerg. Af Gaarde med særskilt Navn nævnes enkelte fra gammel Tid; saaledes nævnes Nagengaard efter Grevens Fejde, da Clement Christensens Enke, som boede i Varde og ikke havde taget Del i Opstanden, fik kgl. Tilladelse til at beholde denne Gaard, som hun ikke havde forbrudt ²².

Gaardene Elkjær og Dejgaard hørte under Rybjerg 1575, da Fru Mette Munk fik Laasebrev paa denne Gaard og dens tilliggende Bøndergods; men 1693 laa Dejgaard under Vennergaard.

1766 havde Sognet kun to Selvejergaarde: Meldgaard og Tranmose ³⁵, ellers vare alle Bøndernes Gaarde og Huse Fæstegods under Rybjerg og Vennergaard paa faa Undtagelser nær.

Tranmose, hvis Navn sikkert har sin Oprindelse fra det gamle Ord »drafn«, en Strøm, ejedes før 1425 af den rige Hans Bagge i Ribe. Ved Skiftet efter ham deltes blandt andet 1 bygget og 6 øde Gaarde i Velling: men Tranmosegaard og »Klappe Møllested« forblev uskiftet mellem Arvingerne, Borgemester Gødik Bagge i Ribe, Hennike Pigsten, Kannik Jon Tulesen og dennes Søskende. I de følgende Aar nævnes Fru Merete Karls til Tranmose, og hun har vistnok været en af Arvingerne efter Hans Bagge, maaske Moder til Pigsten paa Tranmose, der før 1446 solgte sin Del i Gaarden til Kanniken Anders Brok i Ribe, der ogsaa udkøbte de andre Arvinger. Samtidig fik Anders Brok Skøde paa mere Gods i Hing, Bølling og Hammerum Herreder, som havde tilhørt Fru Merete Karls. Væbner Vilken Pigsten, som solgte disse Ejendomme, forbeholdt sig »Klappe Møllested«. Tranmose og det øvrige Gods her kom nu under Ribe Domkapitel, som 1464 paa Hing Herreds Ting fik Vidne paa, at Anders Brok, hvis Sjæl Gud havde, fik 1560 paa fornævnte Ting lovlig Skøde paa Tranmosegaard og alt andet Gods i Velling Sogn og andre Steder, ihvor det ligger i Hingherred, undtagen Klappmølle ³.

Som fornævnte Præsteindberetning viser boede der Adelsfolk paa Tranmose først i det 17de Aarhundrede: men ogsaa senere var dette Tilfældet. Da Hans Krabbe

paa Søgaard laa paa sit Dødsleje 1647, fik han Besøg af mange Adelsfolk her paa Egnen, deriblandt ogsaa af Fru Anne Munk, salig Mogens Ulfelds til Tranmose ³³. Hun var en Datter af Christen Munk til Toberup og Fru Dorte Gyldenstjerne. Efter hendes Mands Død opførte hun sig ikke godt, hvorfor hun holdtes under Opsyn paa Herregaarden Selsø, hvor hendes Søn Jakob Ulfeld boede. Hendes Forseelse maa have været slem, thi Kongen blandede sig i Sagen og ordrede Christen Friis, at han skulde tilholde hendes Sønner Jakob og Corfits at raade Bod derpaa, før Landet blev fuldt deraf.

I et Brev af 23. December 1624 tillader Kongen, at Du Christen Ulfeldt, Din Moder, som hidtil paa Selsø haver været anholden, maa til Dig tage paa Din Gaard i Tvis ledig og løs, saa at hun Kirken maa søge, mens udi ingen Forsamling eller andensteds af Gaarden fremkomme ¹⁸. Hun maa altsaa have faaet Lov til at bo paa Tranmose paa sine gamle Dage.

Fra midt i forrige Aarhundrede boede den dygtige Købmand Niels Rindom i Ringkjøbing, hvor han samlede sig en Formue, som han satte en Del af i Jordegods. Saaledes ejede han 1766 Holmgaard i Lem og Tranmose, der da skattede af 7 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn. Hans Datter Christiane Dorthea Rindom ægtede Christen Strandbygaard, der ogsaa blev en stor Købmand og Godsejer, og efter ham er vel Tranmose gaaet i Arv til Jens Strandbygaard, som døde her 79 Aar gl. i April 1801; hans Enke Mariane Jensdatter døde 31. Maj 1831. Deres Datter Karen Strandbygaard ægtede 1786 Aviskarlen Gøde Eskesen, som med hende arvede Gaarden, der endnu er i Familiens Eje. Slægten Strandbygaard skal stamme fra Strandby Sogn i Gislum Herred, hvorfra ovennævnte Chr. Strandbygaard som en fattig Dreng kom i Købmands-

lære i Ringkjøbing, hvor han ved Flid og Troskab vandt sin Principals, Niels Rindoms Tillid, blev hans Svigersøn og overtog hans Forretning.

Jens Strandbygaard paa Tranmose var en dygtig, Kreaturhandler, og det er sagtens til Minde derom, at der paa hans Ligsten paa Velling Kirkegaard er udhugget en Okse nedenfor Indskriften. Ligesom det i hine Dage var helt ualmindelig, at en rig Godsejerdatter ægtede sin Faders Avlskarl, saaledes viste Madam Karen paa Tranmose sig ogsaa siden som en ualmindelig Kvinde, der ved sin Dygtighed og Godhed vandt alles Agtelse, endskønt hun ikke var ræd for at sige Folk Sandheden lige i Øjnene, naar det var nødvendigt.

Rybjerg

var fra ældgammel Tid i adeligt Eje. Gaarden ligger paa et Højdedrag og har sikkert faaet Navn efter en Skovstrækning, der i tidlig Tid er bleven ryddet.

Før Aaret 1408 ejedes Rybjerg af Ridder Niels Krag og hans Hustru Ellen: men 3. Oktober nævnte Aar solgte de Gaarden med tilliggende Jordegods i Velling, Hee og Stadil Sogne til Ribe Domkapitel for 456 lybske Mark ³. Kapitlet havde den følgende Tid en Lensmand paa Rybjerg, saaledes fik Erik Nielsen Gyldenstjerne paa Timgaard 1431 dette Gods i Len (Opstrupgaard undtagen) og han skulde aarlig svare 9 lødige Mark og 3 Skilling otte Dage før Frue Marked i Ribe. Hvis han forsømte at betale i rette Tid, skulde han inden Jul af med 15 Mark. (En Mark var oprindelig 16 Lod Sølv, og den lybske Mark var delt i 16 Skilling. 15 Mark vilde i vore Penge være omtrent 500 Kroner). Siden har Reinhold Hedenstrup haft Godset som Len, og Kapitlets sidste

Lensmand Peder Grøn nævnes her i Aarene fra 1513. - 1543. Sidstnævnte Aar mageskiftede Kapitlet Rybjerg og tilliggende Gods i Velling Sogn (4 Bol i Kirkeby, 1 Gaard i Astrup, 1 Gaard i Klaptoft og Hedeboltofte) til Jens Juel til Astrup, og det fik derfor Gaarden Nørhede, en Gaard i Glibstrup, en øde Gaard og Byggested, som kaldes Knude, samt to andre Gaarde og et Bol, altsammen i Lyne Sogn. Mageskiftebrevet findes endnu paa Rybjerg, og Begyndelsen deraf lyder saaledes: »Vi prelater, kanicker och gandske Capitel y Ryber Domkircke gjøre alle vitterligt med thette vort obne breff at haffue giordt en venlige och enige mageskift met Erlige oc Velbyrdige mandt Iffuer Juell til Astrup och hans arffuinge uti saa made, ath forn.^o Iffuer Juell oc hans arffuinge schal haffue nydhe, bruge oc beholde til euindelig egendom en vor Capittels szeddegordt, som kaldes Rybiergh, liggendis y Hardsyssel y Hingherrit y Welling sogenn, ligerviis som pedher grøn sidst aff oss y forlening oc vere haffde met alle for^o Rybierghs rette tilligels gord, godtz oc fangh i alle maade, som nu tilligger oc aff arildtz tiid tilligget haffuer, som er agger oc eng, heede marck oc fuorthe oc fellet, woth oc tyrsfth inthet undertagen y nogen made ehvad thet helst er eller nefnis kand inden marck eller uden marck udy alle made ligerwiis som pedher grøn sidst aff oss y forlening oc were haffde ath haffue, nyde, bruge oc beholde til ewindelig egendom.« Brevet er dateret i Ribe Fredagen næst efter vor Frue Dag 1543.

Iver Juel, som nu blev Ejer af Rybjerg, var født paa Bøvling Slot Søndagen efter Mortensdag 1494. Hans Fader Kjeld Juel var Lensmand paa Bøvling 1486—1500; hans Moder hed Karen Lange. Iver Juel studerede i København 1514—17, og 1519 tog han Magistergraden i Køln, hvorpaa han i 5 Aar gennemrejste Nederlandene,

Tyskland og Italien. Efter sin Hjemkomst blev han Sekretær hos Frederik I., derefter blev han Provst i Bergen og siden Biskop i Oslo. Fra dette Embede blev han fordreven i den paafølgende Krig; men i Stedet derfor blev han saa Provst i Harsyssel. Efter Reformationen ophørte hans gejstlige Virksomhed; han samlede nu store Godser og giftede sig. Hans første Hustru hed Anna Fastie; hans anden Hustru Mette Munk, en Datter af Hans Munk til Krogsgaard og Maren Spend, overlevede ham i mange Aar. Fire Aar efter, at han var bleven Ejer af Rybjerg, købte han Stuberkløster i Sevel Sogn af Kongen for 12,765 Rdl. Kløsteret havde den Gang 10 Nonner, som han skulde forsørge til deres Død. Iver Juel opførte 1553 paa Rybjerg den Hovedbygning, som staar endnu. Før sin Død, der indtraf paa Stubergaard 1556, optegnede han Træk af sit Levnet, hvoraf det væsentlige her er gengivet ¹. Mette Munk nævnes i den følgende Tid flere Gange som Ejerinde af Rybjerg, saaledes fik hun 1575 Laasebrev paa Gaard og Gods, og fra 1573 havde hun en Retstrætte med Tomas Fastie paa Vennergaard om nogle Kirkestole i Velling Kirke, som han vilde hende forholde. Før hun døde 1589 havde Datteren Maren Juel arvet Rybjerg, mens Sønnen Kjeld Juel fik Stubergaard. Allerede 1583 havde Maren Juel holdt Bryllup med Erik Rosenkrans paa Landting.

Fra gammel Tid havde Rybjergs Ejere haft Rettighed til at nyde en Indtægt af Klappbro for at holde den vedlige. Af Gaardene i Lem kørte hver Ejer aarlig et Læs Tørv til Rybjerg for at have fri Overfart. Om denne Bro findes paa Rybjerg en Masse Breve, da omtrent enhver af Gaardens Ejere tog Tingsvidne paa denne Rettighed, som Thomas Fastie paa Vennergaard 1574 vilde afkræfte, idet han paa Hing Herreds Ting fremførte et

24 Mands Vidne paa, at Klappbro laa paa Alfarvej og aldrig havde været forment eller forbudt nogen før nu af Fru Mette paa Rybjerg. Sagen trak ud i mange Aar, og 1580 havde Jomfru Maren Juel sin Foged paa Bølling Herreds Ting for der at faa Vidnesbyrd imod Thomas Fastie. Erik Rosenkrans fik Brev om Rettigheden tinglæst 1587 og de to følgende Aar. Han døde 1591, men Enken beholdt Gaarde, Gods og Løsøre efter Mandens Død, og 1595 havde hun igen Strid med Thomas Fastie om Skellet paa Stavskjær. Maren Juel nævnes paa Rybjerg 1609, og hun ejede vistnok Gaarden til sin Død 1624. I det følgende Aar ejedes Gaarden af hendes Slægtning Frederik Munk til Krogsgaard, som ogsaa ved sit Ægteskab med Sophie Friis, Albert Friis's Datter, blev Ejer af Haraldskjær. Den 14. Juli 1625 bortskødede Frederik Munk Rybjerg og det tilliggende Bøndergods til Iffuen v. Buchwoldt Christoffersen, som i den følgende Tid hyppigt nævnes i Brevene paa Rybjerg. 1627 leverede han Korn til Krigsskatten, 1631 fik han Landstingsdom for Rettigheden over Klappbro, og 1648 fik han paa Bølling Herreds Ting Vidnesbyrd om sin Ret til Stolestaderne i Velling Kirke. Denne sidste Strid, der havde været i over 70 Aar, endtes 1649 ved et Forlig, hvori det hedder: »De to øverste lukkede Stole paa begge Sider beholde de velbaarne Adelsfolk paa Vennergaard og Rybjerg med de to næstfølgende til deres Tjenere og Tjenestefolk, som brugeligt været haver af Arildstid. Af Kvindestolene beholder Præstekvinden den samme, hun haver haft af Arilds Tid, næst efter Adelen's Pigers Stole.«

Iffuen v. Buchwoldt maa være død omtrent paa denne Tid; thi 1655 var hans Enke Katarina v. Alefeldt atter i Ægteskab med Frederik Sasz*). I Salen paa Ry-

*) Suhms Samlinger, 2. B., S. 158.

bjerg hænger et stort Maleri, der forestiller en Adelsfrue mellem hendes to Mænd, som skulle have været Ejere af Gaarden i gammel Tid. Da Billedet stammer fra ovennævnte Tid, fremstiller det sikkert Katarina v. Alefeld og hendes to ovennævnte Ægtemænd.

Jørgen Grubbe Kaas, der senere blev Ejer af Rybjerg, var den første Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter. Hans Fader, Jørgen Kaas, faldt i Svenskekrigen, hvori han viste sig saa tapper, at den svenske Konge med sine Officerer fulgte hans Lig, da det 1659 blev ført bort fra Valpladsen ved Nyborg. Hans Moder hed Karen Grubbe. Som Ejer af Rybjerg havde han en lang Retstrætte om 4 Ørte Byg, der aarlig skulde svares til Kirken, hvilket han 1691 nægtede at betale. Sagen blev først afgjort Aar 1700, og Kaas maatte siden svare Afgiften og tillige erlægge Restancerne for de 8 Aar, Trætten havde staaet paa. Han lod anlægge den smukke Have, der endnu er en Pryd for Rybjerg. Med sin Hustru Birgithe Sophie Maltesdatter Sehested fra Rydhave, havde han flere Børn, af hvilke Datteren Birgithe er nævnt i det foregaaende som Christen Lindes Hustru paa Aabjerg. Sønnen Hans Kaas, der var født paa Hastrup i Tyregod Sogn den 16. Januar 1683, arvede Faderens Gaarde Rybjerg og Dejbjerglund. Paa førstnævnte Gaard gemmes endnu Breve om en Strid, som han 1724 havde med nogle Bønder i Stauning om Fædrift paa Sønderenge. Hans første Hustru Birgitte Kaas døde 1718 uden Børn. Hans anden Hustru Agathe Banner, der nævnes som en dygtig og gudfrygtig Dame, døde 11. April 1733²⁰. Rybjerg Hovedgaard med dens tilliggende Bøndergods i Velling, Rindom og Lem Sogne skødede han 26. Maj 1728 til Peder Madsen Lillelund, og paa Skødet underskriver han sig med Titelen Kgl. Majestæts bestalter

Kommandør. Peder Madsen Lillelund var Forpagter paa Lundenæs ved Aaret 1712 Med sin Hustru Ellen Thomasdatter Lund havde han mindst 3 Sønner, hvoraf Thomas Lillelund, der blev Præst i Aarslev i Hasle Herred, udarbejdede en Kirkehistorie, hvoraf han skænkede et Eksempplar til hvert Præstekald i Landet ⁴¹. En anden Søn Mads Pedersen Lillelund ejede Rybjerg, indtil han ved Aaret 1743 afstod Gaarden til Broderen Niels Lillelund, der 1756 ogsaa blev Ejer af Vennergaard, som han købte paa Auktion efter Fru Heldvads Død. Han solgte begge Gaardene 1ste Maj 1758 til sin Fætter Thomas Lund og købte kort efter Landting og Nygaard i Ejsing Sogn.

Thomas Lund, hvis Forældre forhen havde ejet Slumstrup i Sedding Sogn, solgte efter 2 Aars Forløb Rybjerg og Vennergaard til Major Hans Vilhelm Rosenvinge, en Præstesøn fra Vissenbjerg paa Fyen, født 28. Marts 1716 og gift 1751 med en Datter af Oberst C. F. v. Gersdorf til Kjærsgaard. Kun to Aar ejede han Gaardene her, idet han 1762 solgte dem til sin Svoger, Hofjunker Holger Nielsen Sehested, der i det foregaaende er nævnt som Ejer af Timgaard. Aaret efter fik Gaardene igen en ny Ejer i Mads Opitius, hvis Fader Andreas Frederik Opitius eller Opits, som Navnet ogsaa skrives, først var Skriverkarl i Kancelliet og siden Forvalter paa Ryssensten, hvor han giftede sig med en Præsteenke Magdalene Madsdatter og købte derefter Lydomgaard, hvor ovennævnte Mads Opitius fødtes 21. Marts 1724. Fra 1745—58 boede Mads Opitius paa Lergrav i Aulum Sogn, og siden boede han paa Holstebro Bispegaard, indtil han blev Ejer af Rybjerg og Vennergaard. Her fik han 1766 Rybjergs gamle Rettighed til Klapbro stadfæstet, og i Følge Bevillingen maatte han tage en Skilling i Brotold af

fremmede rejsende; men de af Lem Sogns Bønder, der havde Heste og Vogn, skulde ligesom i gammel Tid aarlig køre et Læs Tørv til Rybjerg for Overfarten. Denne Ejer sad i Armod. Derfor lod han 1768 begge Gaardene stille til Auktion; men sagtens er der ikke gjort noget ordentligt Bud paa dem, og han levede her endnu i 10 Aar, indtil han 1779 gik fallit. Opitius var Ejer af Velling Kirke, og ved Provstesynet 1769 og 70 var den i stor Forfald, og flere Ting blev udsat, uden at Ejeren vilde gøre dem i Stand, hvorfor Provsten 1771 sendte en Klage til Biskoppen derover.

Degnen Mourids Møller sendte 1769 Klage til Biskoppen over Opitius, som ikke vilde svare Tørv og andre Ydelser til Skolen og endog havde forbudt Bønderne at levere de fastsatte 21 Læs Tørv til Degnen. Biskoppen svarede derpaa og bad Amtmand Albertin og Provst Borch at give Opitius Tilhold om at svare Degnens Løn i rette Tid; skulde Degnen derefter formene sig til Klage beføjet, maatte han indklage Sagen for hans kgl. Majestæt. Mads Opitius var først gift med Farver Grøns Datter, Gertrud Kirstine Grøn fra Holstebro. Hun døde 1762; men samme Aar ægtede han en Datter af Overauditør Seidelin. Fra Aar 1779 ejedes Rybjerg af Hr. Jakob Jepsen, som døde her i Marts 1790, i sit 52de Aar. I Kirkebogen nævnes »hans elskelige Hustru Maren Brodersen«. Allerede det følgende Aar ejedes Rybjerg af Krigsraad Henrik Ammitsbøll paa Søgaard, og efter hans Død 1795 fik Sønnen Søren Ammitsbøll, som havde boet paa Rybjerg siden 1791, efter Samfrændeskifte den 9. Maj 1796 Skøde paa Gaarden tilligemed Velling Kirke, som Faderen havde købt 1789. Slægten Ammitsbøll nævnes for 300 Aar siden; ved 1750 var Krigsraad Ammitsbølls Fader Præst og Godsejer i Flade Sogn paa Mors. Søren

Ammitsbøll døde paa Rybjerg i April 1812, og et Par Aar efter giftede hans Enke sig med Anders Lang paa Vennergaard. Denne solgte Rybjerg med tilhørende Fæstegods samt Kirken til Agent Laurits Buch i Ringkjøbing for 400 Rdl. Sølv. Rybjerg havde fra gammel Tid $17\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn som Hovedgaardstakst og Bøndergods, der skattede af $55\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. 1824 havde Gaarden kun Bøndergods til 4 Tdr. 5 Skp. Hartkorn; Resten var i de nærmest foregaaende Aar frasolgt.

I de følgende Aar steg Ejendomspriserne en Del, og 1827 kostede Rybjerg 4000 Rdl. Kurant, da den næste Ejer Thomas Bruhn købte Gaarden. Han var en Købmandssøn fra Flensborg, hvor han fødtes 15. August 1801. Efter Forældrenes Død kom han i sit 7. Aar i Huset hos Præsten Brinkmann i Stenberg, hvor han nød en fortrinlig Opdragelse. Elter at han i sin Ungdom i nogle Aar havde virket som Forvalter, købte han Rybjerg ovennævnte Aar, og 6. November 1829 ægtede han Mette Marie Conradine Schönau, Datter af Proprietær Nikolaj Schönau til Kjølbjerg i Thy. Thomas Bruhns Forældre vare tysktalende, og selv brugte han ogsaa i sin Ungdom dette Sprog til sine skriftlige Optegnelser; men da Striden senere kom til at staa mellem Dansk og Tysk i Sønderjylland, sluttede han sig med Liv og Varme til den danske Sag, ligesom han og Hustru ogsaa levede med i den kirkelige Bevægelse, der ved Pastor Hassenfelds Forkyndelse i grundtvigsk Retning begyndte at røre sig her paa Egnen. Fra dette Ægtepars Hjem paa Rybjerg, hvor de havde den Lykke at leve sammen i 60 Aar, udgik en brav og dygtig Børneflokk, ligesom der ogsaa blev udrettet meget godt til Velsignelse for mange. Thomas Bruhn døde 1889, hans Hustru 1895. Deres Søn Ernst Bruhn har ejet Fødegarden siden 1873.

Vennergaard

ligger i det Stykke af Velling Sogn, der hører til Bølling Herred, og er en meget gammel Herregaard, som nævnes allerede i det 14de Aarhundrede. Oprindeligt skrives Gaardens Navn »Vener«, sagtens efter Byen, hvori den ligger; senere skrives hyppigt Vernergaard. 1693 var Vennergaards Hovedgaardstakst 65 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk., deri medregnet Ulkjærhuset og Svingelhuset, samt Klap Mølle, hvilket dreves under Hovedgaarden. Det tilliggende Bøndergods skattede af 124 $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn; men i nærmest følgende Aar lagdes mere Bøndergods af omtrent 100 Tdr. Hartkorn under Vennergaard, saa den blev en komplet og privilegeret Adelsgaard.

Af Gaardens Ejere nævnes Christen Splid Fastie i det 14de Aarhundrede ²⁰. Hans Datter Karen var gift med Jens Juel til Ugelstrup. Familierne Splid og Fastie førte samme Vaabenmærke, nemlig en tobenet Stormstige med en Krog foroven og tre Trin. Allerede i tidlig Tid maa disse Familier vistnok ved Giftermaal være blevne forenede, og da vel Familien Splid snart uddøde paa Mandssiden, har Fastieslægten brugt begge Navne. Et Sagn fortæller, at den første af Familien Fastie skal have tjent sit adelige Skjold, da han i Kongens Tjeneste erobrede en stærk Fæstning. Under Angrebet opmuntrede han Soldaterne, der skulde stige over Fæstningsmurene, ved at tilraabe dem: Fast i! Fast i! Da Kongen fik dette at vide, gav han ham deraf Navnet Fastie og en Stormstige til Vaabenmærke*). Christen Splid Fastie ejede ogsaa Ørregaard, hvor Christen Pedersen Fastie, sagtens hans Sønneson, boede 1422 ³.

*) Tidsskriftet Iris og Hebe 1806.

Væbner Christiern Fastie ejede Vennergaard 1446³ og hans Frue hed Dorthe Juel. Deres Søn Erik Christensen Fastie er nævnt i det foregaaende som Ejer af Volbjerg, mens Vennergaard gik i Arv til Sønnen, Thomas Fastie, der nævnes her i Aarene 1489—1513. I Lensmand Niels Clemensens Gælds bog staar han som Skyldner af »4 marc for 4 al sort engelst« (Klæde). Han udskreves til Krigstjeneste 1511 sammen med Peder Skram paa Volbjerg og flere Adelsmænd her paa Egnen¹⁵. Med sin Hustru Eline Mogensdatter Spend havde han fire Børn, Sønnerne Mogens, Christian og Mester Splid Fastie, samt en Datter Anne, der blev gift med Palle Bang. I Aarene 1533—34 nævnes ærlig og velbyrdig Svend Mogens Fastie til Vennergaard; men kort efter ejedes Gaarden af Broderen Christen Fastie, der sammen med Enevold Juel paa Aabjerg, Peder Skram paa Volbjerg og flere Adelsmænd her fra Egnen vare til Stede paa Herredagen i København 1536*). I de følgende Aar findes Christen Fastie hyppigt nævnt som Mægler i Trætter om Markskel. Hans Hustru hed Anna Clausdatter, som var en Datter af Claus Strangesen og Fru Karen Væbner paa Nørholm. Hun ejede Gaarden flere Aar efter Mandens Død, der indtraf den 22. Oktober 1552. Saaledes findes fra 1562 Uddrag af »ett gode mends breff, som Oluff Munck, her Niels Lange mett flere gode mend udgiffuet haffuer, liudendes, att the ephther kgl. matts. befaling ware forsamlet paa en grofft, som fru Anne Clausdatter thill Vennergaardt haffde ladet kaste emellem Lem og Vennergaardt, och haffuer the granskit och forfarit, at same grofft war giort met uret och emod lougen och bør att nederleggis«²⁷. Anne Clausdatter boede paa Vennergaard

*) Danske Magazin, 3. Række, 1. B.

ogsaa 1568, og ejede da 2 Gaarde i Vendelbo Stift ³⁶. Sin Enkestand henlevede hun senere paa Rindomgaard, hvor hun skal være død 1592.

Hendes Søn Thomas Fastie til Vennergaard var den sidste Mand af Slægten. Han var en tapper og dygtig Mand, men synes derhos ogsaa at have været stridig og nærig. I Ditmarskerkrigen 1559 vandt han sine første Laurbær, og blandt andet hjemførte han en fjendtlig Krigsfane, som han med egen Haand skal have taget under Kampen. Om denne Fane, der siden prydede hans Gravsted i Aalsø Kirke, hedder det: »In Ecclesia Aalsø in loco sepulturæ nobilis Thomæ Fasti situm est vexillum militare ab ipso T. F. libera manu in bello Dytmarsico captum« ². Tillige røvede han i denne Krig en Kirkeklokke, som han skænkede til ovennævnte Kirke, der tilhørte Herregaarden Katholm, hvilken Gaard hans Fader ogsaa havde ejet. I den senere Krig mod Svenskerne deltog Thomas Fastie ogsaa, og i Slaget ved Falkenberg mistede han sit ene Øje; ja saa stor Tapperhed havde han udvist, at der endog blev dannet et Slags Ordsprog derom.

At Thomas Fastie var en dygtig Landmand fremgaar af følgende: Frederik II. havde opført en ny Ladegaard ved Skanderborg Slot, og da han skulde have Kreaturer dertil, skrev han 1587 til de dygtigste Landmænd blandt Adelen, deriblandt ogsaa til Thomas Fastie, om at overlade ham 2 Køer eller Kvier af deres Besætning. Om hans Stridigheder med Familien paa Rybjerg er allerede fortalt; men siden havde han en Retssag med Fogden paa Vennergaard. I Aarene 1589—91 lod han Katholm smukt opbygge, og fra den Tid boede han nok der, og sin anden Gaard lod han styre ved en Foged, som saa maatte aflægge Regnskab for Gaardens Indtægter og Udgifter. Fogden Christen Matsen havde 1593 et

Underskud af 1,100 Rdl. paa Regnskabet for Korn og andre Ting. Thomas Fastie vilde have Pengene eller Sikkerhed for dem, og Fogden fik da Anders Skram paa Dejbjerglund og Niels Jude i Hammelsvang til at stille Sikkerhed for 400 Rdl. En Tid derefter mente Christen Matsen, at Gjælden var betalt; men nu aftvang Thomas Fastie ham et Bevis paa 300 Rdl., indtil Regnskabet blev endelig opgjort. Over dette klagede Fogden til Lands-tinget, hvis Kendelse lød paa, at en Kommission skulde undersøge Regnskabet, og hvis det var rigtigt, skulde Fogden være forskaonet for ydermere Paatale ¹⁷.

Thomas Fastie var født 1ste Februar 1538, og han døde samme Dato i Aaret 1600. Med sin Hustru Christence Bryske havde han ikke Børn, hvorfor Vennergaard gik over til hans Slægt; men Enken havde Livsbrev paa Katholm, hvor hun døde 1611 og blev jordet ved Mandens Side i Aalsø Kirke.

Thomas Fasties Søkendebarn Karen Strangesdatter, der var gift med Christen Juel til Vosnæsgaard, arvede nu Vennergaard. Christen Juel døde 1608, og kort efter kom Karen Strangesdatter i en slem Forlegenhed, idet Adelsmanden Christoffer Rosenkrans gjorde Indlæg hos hende for 5000 Rdl. Da hun vidste, at hendes afdøde Mand kun skyldte ham 1000 Rdl., samlede denne mandige Kvinde i en Skynding de Vidnesbyrd, der maatte udkræves for at godtgøre Sagens rette Sammenhæng, og da der en Maaned senere holdtes Herredag, mødte hun der for at faa Dom over Falskneren. Da hun selv havde uderskrevet Gælds brevet paa de 1000 Rdl., fremlagde hun nu 13 Underskrifter af sit Navn og viste derved, at Underskriften paa Rosenkranses Gælds brev var falsk, ligesom hun blandt andet godtgjorde, at hendes Mands Jordefærd fundt Sted den 7. April 1608 og ikke den 28.

Marts, hvilken Dag hendes Navn var skrevet under Brevet paa de 5000 Rdl. Rigsraadet fældede Dom i Sagen den 27. Januar 1609, hvorved Fruen frifandtes. Rosenkrans blev derefter sat fast paa Skanderborg Slot, og hans Gemmer undersøgte, hvorved flere Falsknerier opdagedes, endog et Brev skrevet i Kongens Navn. Da han saaledes havde »bag Døren sat og forglemt sin adelige Herkomst, Stand og alt det, som en ærlig Mand bør have udi Agt,« dømtes han æreløs og skulde som en Falskner straffes paa sin Hals. Denne Dom blev udført den 23. Marts 1610 paa Københavns Slotsplads.

Som Ejerinde af Vennergaard har Karen Strangesdatter ogsaa gjort sig fortjent ved at dæmpe Striden om Stolestaderne i Velling Kirke. Hendes Brev derom af 24. Juli 1609 lyder saaledes: »Jeg Karen Strangesdatter til Vosnesgaard, Christen Juels Efterleverske, kender og gør vitterligt udi dette mit aabne Brev, at eftersom der tilforn haver sig begivet nogen Tvist og Irring mellem ærlige og velbyrdige Mand Thomas Fastie til Vennergaard og ærlig og velbyrdige Frue Mette Munk, Kjeld Juel og Fru Maren Juel om nogle Stolestader til Rybjerggaard og Vennergaard, efter en Kontrakts Lydelse derom udgangen den 24. September 1578, saa efterdi forn. Vennergaard efter forn. Thomas Fastie min kære Fastersøn er mig arveligen tilfalden, og der ikke om samme Stoelstand endnu skal være givet til endelig Ende, saa haver jeg undt og afstanden, saa og nu med dette mit aabne Brev under, bevilger og afstaar fra mig og mine Arvinger og til Fru Marine Juel til Rybjerg og hendes Arvinger den øverste Stoelstand for Brixdøren paa den nord Side udi Velling Kirke. Eftersom samme Stoelstand forn. Fru Marine Juel til hendes Gaard forn. Rybjerg af gode Mænd tilforn er tildømt, hvilken Dom findes dateret 1573, saa

jeg forn. Kontrakt i den Artikel om forn. Stoelstand har aldeles afstaaet til forn. Fru Marine Juel og hendes Arvinger, som forn. Stoelstand for mig og mine Arvinger, eller hvem, som Vennergaard bekommendes eller besiddendes vorder, uhindret skal nyde, tilkomme og efterfølge i alle Maader. Dette til Vidnesbyrd og Stadfæstelse har jeg brugt mit Signet her nedenfor og min egen Haand underskrevet, og venligen ombedet ærlige og velb. Mand Jakob Skram til Fruergaard, Søffren Knudsen til Tridie at besegle og underskrive.«

Vennergaard tilhørte 1638 den rige Henrik Lange til Dejbjerglund. I sin Ungdom var han Kannik i Ribe, og siden blev han Dompræst. Hans Slægt førte en Rose i Skjoldet; thi Faderen Christen Lange, der sammen med sin Hustru Barbara Vind ligger jordet i Ribe Domkirke, var en uægte Søn af Niels Lange til Kjærgaard og blev ophøjet i Adelsstanden 1572 med ovennævnte Vaabenmærke. Den ældre Familie Lange havde tre Roser i Vaabenet. Henrik Lange samlede sig stor Rigdom og skal ved sin Død have efterladt sig Jordegods paa 1500 Tdr. Hartkorn. Hans Datter Mette Lange ægtede Erik Lykke til Højris. Hun arvede Vennergaard. Erik Lykke synes at have været en løs Fugl, og i »Danske Atlas« omtales, at han 1639 ihjelstak Ambros Fiolist i Kolding. Har han arvet nogen Rigdom med sin Hustru, var han ogsaa Mand for at sætte den til, thi da han døde i Januar 1644, kunde Enken ikke blive ved Gaarden, men frasagde sig Arv og Gæld.

Hendes Broder, Ritmester Anders Lange, overtog Vennergaard, og 1652 ægtede han sin Søsterdatter Karen Povisk. Til dette Ægteskab fik han kgl. Tilladelse mod at give 1000 Rdl. til Legater for fattige. Han døde 1664, og Karen Povisk indlod sig siden i Ægteskab med Oberst

Sivert Rathlou, som døde under den skaanske Krig 1676. Enken søgte i de følgende Aar hyppigt Kongen om Hjælp til sig og hendes 7 Børn*), og Sønnen Henrik Lange, der havde faaet Vennergaard, sad ogsaa i Gæld til Ørerne. Han skyldte Penge bort til Otto Povisk, som overdrog sin Fordring til Kongen, der 1684 fik Vennergaard udlagt for Gælden.

Kongen overlod 1686 Vennergaard til Hugo Lützou, som 1640 var bleven Væbner hos Christian IV. Hans Familie stammer fra Meklenborg; men 1651 fik han dansk Adelsret. Siden var han Staldmester hos Frederik III., og 22. Juni 1656 gjorde Dronningen ham et prægtigt og herligt Bryllup paa Københavns Slot, da han hjemførte Ida Rosenkrans Jørgensdatter som sin Brud**). Han var født 1617 og døde 1693. Sidstnævnte Aar skænkede Kongen Vennergaard og dens tilliggende Bøndergods til Henning Meyerchrone for den lange og tro Tjeneste han os hidindtil allerunderdanigst bevist haver og herefter gøre skal. Henning Meyerchrone var en Fætter til Griffenfeldt og ligesom denne af borgerlig Familie. Hans Døbenavn var Henning Meyer; men da han 1674 ophøjedes i Adelsstanden, kunde dette jo ikke slaa til. Hans Hustru hed Kirstine Schrøder. Meyerchrone var Stiftsbefalingsmand i Aalborg Stift og Amtmand over Aalborghus Amt 1687—1694; samtidig var han i Kongens Raad, og i Gavebrevet om Vennergaard nævnes han tillige som ekstraordinær Gesandt hos Kongen af Frankrig. Det var til ham, at Ludvig den 14de i manges Paahør udtalte, at Danmark i Griffenfeldt havde en af Verdens største Ministre ²⁹.

*) Slgr. til jydsk Historie og Topografi. 7. B., S. 46.

***) Preben Vandels Ligprædiken over Ida Rosenkrans 1669.

Hennig Meyercrones Enke solgte ved Aar 1710 Vennergaard til Kancelliraad, Amtsforvalter Lars Pedersen Heldvad i Ringkjøbing. Familien Heldvad stammer fra Sognet Heldvad i Haderslev Vesteramt, hvorfra ogsaa den kendte Astrolog og Kalenderskriver Nicolaus Heldvaderus var Præstesøn ligesom ovennævnte Lars Pedersen Heldvad. Han var en rig Mand, og Vennergaard lod han godt opbygge med Bindingsværk. I et Gravsted, som han lod indrette under Velling Kirkes Taarn, henstod i forrige Aarhundrede hans og Hustru Marie Regelsens Kister uden Indskrift. Paa Sønnen Peder Heldvads Kiste stod:

•Min Fod blev løs og jeg slap ud
 Af Verdens Fangensnare,
 Jeg kan, nu jeg bøskuer Gud,
 Min Fod fra Gliid forvare.
 Igennem Dødens mørke Dal
 Jeg snart ved Troen vandret,
 Min Vandring blev i Ærens Sal
 Til evig Bøn forandret.◀

Sønnen Nicolai Heldvad arvede Vennergaard efter Faderen. Hans Hustru Ane Kirstine Fridsch, en Købmandsdatter fra Ribe, skal have bragt sin Mand en ret stor Medgift. Dette Ægtepars jordiske Levninger hvilede ogsaa forhen i Familiens Gravkapel. Paa hans Kiste var en Messingplade med følgende Indskrift: »Herunder er nedlagt den forkrænkelige og jordiske Del af den i Livet trofaste og oprigtige, nu i Døden hos Gud salige Hr. Nicolai Heldvad til Vennergaard, fordmum hans kgl. Majts. virkelig Kammerraad, som var født i Ringkjøbing den 11te Martii 1703; død paa Vennergaard den 8. April 1755. Af et kærligt Ægteskab udi 18 Aar med velædle og velbyrdige Frue Anne Kirstine Fridsch har han avlet 6 Sønner og 5 Døtre, af hvilke han har efterladt sig 3

Sønner og 4 Døtre, som tillige med deres kære Moder i hans Støv ærer og elsker ham som en from Mand og kærlig Fader.*

Paa Fruens Kiste var ogsaa en Indskrift, hvori der bl. a. meddeltes, at hun var født 23. April 1717 og hensovet paa Vennergaard den 16. Januar 1756; derunder havde hendes Svoger Dr. med. Ankersen i Ribe ladet skrive følgende Vers »hans elskværdigste, velfortjente Svigerinde til Admindelse« :

»Thi Dyden aldrig kan ved Dødens Kræfter blegne,
Den rare Dyd skal dig dit Æreminde tegne,
Naar Skrift i Marmorsten med Tiden slides hen,
Da vor Fru Heldvads Navn med Ære er igen.«

Efter Fru Heldvads Død solgtes Vennergaard, som før er omtalt, til Niels Lillelund paa Rybjerg, og til 1779 havde disse Gaarde samme Ejer. Efter Mads Opitius ejedes Vennergaard af Kaptajn Niels de Poulsen, hvis Hustru døde her den 8. September 1780, og han selv døde samme Aar.

I »Aarbog for dansk Kulturhistorie« nævnes Herremanden Kaalund paa Vennergaard, hvor han vist boede 1780—83. Bønderne fra Godset skulde levere Skattekorn i Ringkjøbing, og de klagede over Amtsforvalterens Maal, hvorfor Herremanden tog ud til Amtstuen og maalte Tønden, som han slog i Stykker, da han fandt den for stor. Saa beregnede han, hvor meget Korn de havde taget i Overmaal og tvang Forvalteren til at køre det til Vennergaard, hvor Bønderne saa kunde komme efter det Korn, de havde leveret for meget. Denne Kaalund gik heller ikke saa strængt til Værks med at sende Bud efter Hovfolk, som ellers var Tilfældet. Han sendte Bud til Bønderne om de kunde komme, ikke at de skulde**).

*) Aarbog for Dansk Kulturhistorie, 1894, S. 149.

Paa Velling Kirkegaard staar en stor Mindesten over Vennergaards næste Ejer Christian Nørager, som i Følge Stenens Indskrift var sødt paa Sandholt i Fyen den 5. August 1758, gift den 15. April 1783 og død den 18. Maj 1795. Hans Hustru Joachimine Beate Mølmark døde paa Vennergaard i Maj 1807, hvorefter Anders Lang blev Gaardens Ejer; men Bøndergodset var mestendels frasolgt i Nøragers Tid.

Anders Langs Hustru hed Marie Vandborg, en Datter af Jens Vandborg paa Frøslevgaard. Med hende levede han nok ikke godt og skal til sidst være bleven skilt fra hende, hvorefter han blev gift med Enkefru Ammitsbøl paa Rybjerg. I Pengekrisen gik Lang fra Gaarden af Armod, og det fortælles, at han tilsidst blev saa fattig og urenlig, at Utøj aad ham op.

Siden ejede Søren Nielsen Vennergaard i 30 Aar, og han afhændede den 1847 til en Glarmester Asmussen fra Horsens og en Mand, der hed Olsen. Disse bortbyttede kort efter Gaarden til en Møller Rambusch paa Korsø Mølle; men 1851 maatte Søren Nielsens Arvinger byde Gaarden ind ved Auktion. 1856 delte de Gaarden saaledes, at Sønnen Hans Sørensen fik Hovedparcellen paa 12 Tdr. Hartkorn, og Datteren Ingeborg Sørensen, der var gift med Lyder Andersen, fik en Udflyttergaard paa 9 Tdr. Hartkorn. Hans Sørensen døde 1874, og Aaret efter byttede Enken Gaarden bort til Anders Jensen No, som bor der endnu. Paa den udflyttede Gaard bor nu Landstingsmand Chr. Hansen Holm, som 1863 ægtede Lyder Andersens Enke.

Velling Kirke

er bygget i romansk Bygningsstil af godt tilhugne Kampesten; og oprindeligt har den intet Taarn haft.

Skibet og Koret med den lige afsluttede Gavl hvile paa en enkelt Sokkel med simpel Skraakant og indvendig staa disse Bygningsdele i Forbindelse med hinanden ved en halvrund Bueaabning, hvori endnu de oprindelige Kragsten ere bevarede. Omtrent samtidig med Hee Kirke synes Velling Kirke at være forsynet med Taarn, hvis Sokkel har haft en lignende men ikke saa kraftig Form som ved Kirken i Hee. Det oprindelige Taarn har haft samme Brede som Skibet, hvorfor man ogsaa senere, da Kirken trængte til en Udvidelse, har bygget Taarnet et Stykke længere mod Vest, hvilket Forhold tydeligt kan ses paa, at den oprindelige dobbelte Sokkel er bleven siddende paa Nord- og Sydsiden, og Endesokkelen er delt, for at den kunde slaa til for det nye Taarn. Ogsaa findes inde i Kirken Spor af det første Taarns Mure. De oprindelige smaa, rundbuede Vinduer findes paa Kirkens Nordside, hvorimod Vinduerne mod Syd ved Restaurationen for faa Aar siden bleve forsynede med nye og større Indfatninger. Mandfolkenes Indgang mod Syd var tilmuret allerede 1638. Omkring denne Dør findes ejendommeligt udhugne Karmsten. Paa Overliggeren findes to vingede Dragefigurer vendt imod hinanden og ned paa hver Side af Indgangen findes paa det øverste Skifte to Fugle og der nedenfor to Løver i rødt Granit, nedenfor disse igen to Løvefigurer i graat Granit. Til Højre for neden et Dyr, som har mest Lighed med en Kat; paa den tilsvarende Sten til Venstre er ingen Figur; men maaske har der i tidligere Tid været en anden Sten, hvilket ogsaa synes at fremgaa af Præstens Indberetning 1638 ². Uden for Kvindernes Indgang fandtes forhen tilmuret et Vaabenhus, som nu er taget bort. I forrige Tider skal en vittig Murmester fra Lem have sat følgende Vers over Indgangen fra Vaabenhuset til Kirken:

»Skaden skvaldrer Vinter og Sommer,
Kvindfolk sladrer, hvor de kommer.«

Kirken er smuk og hyggelig indvendig. De to øverste Kirkestole, hvorom der forhen var saa megen Strid, bære Erik Rosenkranses og Maren Juels fædrene og mødrene Vaabener og Aarstallet 1602. Paa en Stol længere nede paa Mandfolkesiden findes Juelveabenet og Munkvaabenet. Døbefonten har smukke Slyngninger om Kumme og Fod og er sikkert Kirkens oprindelige.

Under et Trædække, hvorpaa staar skrevet: »Thet Taul haver Jens Lauersen Molbjerggaard ladet gjøre og opsætte 1587«, findes det gamle Stenalter. I disse gamle Alterborde fandtes ofte et Rum, det saakaldte »sepulchrum altaris«, hvori Relikvier bleve nedlagte ved Alterets Indvielse. Pastor Frausing meddeler om Alteret her: »Oven paa Alterfoden ligger en stor flad Kampesten, hvorudi er indhugget et stort Hul udi Qvadrat $3\frac{1}{4}$ Tomme dybt, 5 Tommer langt og 3 Tommer bredt, hvorudi fandtes et lidet Stykke Blytavle ongefæhr 3 Tommer lang og 1 Tomme bred, som var nedbøjet og hæftet med tvende smaa Stykker Bly, hvorudi fandtes intet andet, saa vidt man kunde se, end et lidet Stykke karmosinrødt Silkeflor, som ganske var formulsknet. Ovenpaa samme Hul var med Kalk muret en grøn firkantet Marmorsten, 5 Tommer lang, 3 Tommer bred og 1 Tomme tyk.«

Altertavlen havde forhen saadan Indskrift: Ærlige og Velbyrdige Frue Maren Juel til Rybjerg, Hr. Erich Rosencrantz is haver ladet denne Tavle indsætte 1619. Paa Rammens Sider findes hendes fædrene og mødrene Vaabener indskaaret. (Juel og Munk). Et Par nye Billeder, hvoraf det i Midtfeltet er malet 1891 af F. Müller og forestiller Jesus og de to Disciple i Emaus, er for nylig indsat i den gamle Ramme. Paa Tralværket foran

Alteret staar følgende Indskrift: »Til Guds Ære er dette Tralværk med Knæskammel bekostet af Bodil Lylow, Hr. Henrik Reutzers, fordum Sognepræst for denne Menighed, hans efterladte Enke. 1732.«

Den Gravsten, som nu sidder indmuret i den gamle Indgangsdør mod Syd, har forhen ligget i Koret, og under den fandtes en muret hvælvet Begravelse, hvortil Nedgangen skete ad en muret Stentrappe. I denne Gravhvælving hvilede Christen Fastie og Hustru, hvilket Stenens Indskrift viser: »Her ligger begravet Erlige og Velbyrdige Mand Christen Fastie til Vennergaard, som døde paa samme sin Gaard i thed Aar 1557 thend 22. Octobris met sin kiære Hustrue Ærlig og Velbyrdig Frue Anne Clausdatter af Nørholm, som døde Aar 15 . . thend . . . Gud give thennom bode met alle tro cristne en glædelig Opstandelse.« Efter Pastor Frausings Meddelelse til Biskoppen fandtes 1766 i dette Gravkammer flere forraadnede Kister uden Indskrift, og desuden fandtes to tilloddede Blykister, som havde Form som et Menneske og efter Folks Fortælling indesluttede to af Gehejmeraad Meyercrones Børn, som vare døde i Paris. Mod Vest i Kirken er et Pulpitur, hvorpaa de gamle Billeder for nylig ere overmalede.

Kirkeklokken, der hænger i Taarnet, har følgende Indskrift: »Da Pacem domine in diebus nostris. Hans Siop me fecit Anno MDCIX.« (Giv Fred Herre i vore Dage. Hans Siop gjorde mig 1609).

Velling Kirke havde i gamle Dage en saakaldet Jernko, som var bleven skænket Kirken 1338 af Kantor Esger Mø i Ribe. En saadan Ko skulde overlades til en Mand, som deraf skulde svare en vis aarlig Afgift til Kirken, og da Koen var vurderet til en vis Sum Penge, skulde Afgiften vedblive, selv naar Koen var død.

Præster i Velling efter Reformationen.

Hr. Morten nævnes som Sognets første lutherske Præst.

Hr. Christen Eskesen var Præst her 1578, da han fik kgl. Beskærmelsesbrev*).

Oluf Lauridsen Holm var Præst her 1584 og nævnes i Anledning af Chr. IV.s Kroning.

Jens Gregersen Vorgod, hvis Fader var Præsten Gregers Jensen i Vorgod, nævnes her 1590.

Jørgen Madsen Aulum, Søn af Mads Christensen Gjødstrup i Aulum, fratraadte Embedet 1668, da han var bleven svag paa Forstanden. I hans Tid lagdes, som før er nævnt, det gamle Degneboel til Præstekaldet for dets Ringheds Skyld.

Jørgen Jensen Vejle aflagde sin Præsteed 5. Oktober 1668. Han var Student fra Ribe 1660 og gift 1669 med Birgithe Simonsdatter Dour, en Borgmesterdatter fra Kolding. Døde 1675.

Jeppe Nielsen Kolding aflagde sin Præsteed 7. Maj 1675 og virkede her til sin Død 1708. »Den 30. December 1680«, skrev han i Kirkebogen, »sluttede gamle Jesper Simonsen dette Aar mod Solens Nedgang, og blev begravet den 5. Januar ætatis 103. Han døde fra hans fjerde Ægtehustru og var nu mæt af Dage. Gud være os naadig, som igen leve, og giv, at den Komete, som nu af Vesten er oprunden og mer end 14 Dage siden har ladet sig se, ikke skal være over os og vort Rige et Vredens Tegn; men om saa er, at Gud da midt i sin Vrede tænker paa sin Miskundhed og Barmhjærtighed, og straffer os ikke haardere end vi kan taale; vi ere — proh dolor — (o Jammer og Sorg) et Folk af svare

*) Ny kirkehistorisk Slgr., VI. B., S. 515.

og mange Synder; Gud forbarme sig dog over os for Jesu Christi Skyld. Amen* 24.

Jeppe Koldings første Hustru var Maren Pedersdatter Hegelund, en Præstedatter fra Stauning; hans anden Hustru Bodil Lylow fra Lem blev siden gift med Eftermanden.

Henrik Mathiasen Reutze, Præstesøn fra Ryslinge, var i Krigens Tid Skibspræst paa Linieskibet Prins Christian, siden blev han Kapellan i Boddum, Ydby og Hurup; men denne Stilling forlod han 1702, fordi han »kunde ingenlunde der paa Stedet forblive, formedelst Præstens Surfittighed og utilbørlige Begegnelse«. Geheimeraadinde Meyercroné kaldede ham 1709 til Velling, uden at han havde søgt Kaldet. Han døde her den 14. December 1728. Enken Bodil Lylow byggede et Enkesæde paa det til Præstegaarden hørende Degnehoel og fastsatte, at samme Bygning skulde holdes vedlige til Brug for de kommende Præsteenker i Velling Kald.*) Hun døde 16. April 1753.

Henrik Hornemann, Købmandssøn fra Nestved, kaldet hertil 1729 og gift 1730 med Cathrine Heldvad, som var en Datter af Lars Pedersen Heldvad paa Vennergaard. Han var poetisk anlagt, og i 5 Aar var han Herredsprovst. Han døde 1749 og ligger jordet i Kirken Vest for Prædikestolen. En Mindetavle af Messing over ham hængte forhen paa den søndre Side af Kirken. Enken døde 1766 og hviler ved Siden af sin Mand.

Christoffer Frausing er født 1720 i Ribe, hvor Faderen var Borgemester og Postmester, og kaldet hertil 1749 af Niels Heldvad til Vennergaard. Samme Aar ægtede han Johanne Bruun, med hvem han ej havde Børn. Døde 1785.

*) Hofmanns Fundationer, IV. B., S. 672.

Hans Aggerup Olivarius, født 1754, gift 1781 med Dorthea Kathrine Termansdatter, var en dygtig Landmand og 1791 Medlem af Landvæsenkommissionen. Døde 9. November 1817.

Hans Müller, der virkede her til sin Død 1830, var ivrig Rationalist, livlig i sin Forkyndelse og virksom for Skoler og Oplysning. I sit Hjem var han en ulykkelig Mand, thi hans Ægteskab med Emilie Corvinus var uheldigt, og i sin Tro havde han ingen Støtte til at bære Livets Sorger. Han vakte Forargelse i Menigheden ved at spotte over de gamle Salmer, hvori, som Rationalisterne sagde, man »sang Djævelen ud og Djævelen ind«, og da han siden vilde have indført den evangelisk, kristelige Salmebog, den man siden har sagt om, at den havde to Løgne paa Titelbladet, da den hverken var evangelisk eller kristelig, saa satte Menigheden sig derimod, og Præsten maatte give efter.

Carl Frederik Hassenfeldt, der var Præst her fra 1830—41, var i sin Forkyndelse en **Modsætning** til Formanden. Uden at være nogen begavet Taler havde han dog et varmt, troende og livskraftigt Ord at bringe, som blev til Velsignelse for mange. Vilhelm Birkedal, der samtidig var Kateket i Ringkjøbing, blev ved Samtale med Hassenfeldt vunden for den kirkelige Forkyndelsesmaade, og i Bogen om sin Livsførelse kalder han Hassenfeldt »en Ridder uden Frygt og Dadel«. Døde 1852 som Sognepræst i Tørslev ved Randers,

Peter Tang, der fødtes paa Nørre Vosborg 1797 af Forældrene Kancelliraad Niels Kjær Tang og Marie Kathrine Meinert, var en elskelig Mand, »hælvtten Skjald og hælvtten Sagamand«, som Vilhelm Birkedal skrev om ham. Hans Hustru Anne Christine Harpøth var en Datter af Fuldmægtig Christen Harpøth og Hustru Lovise Frede-

rikke Adler af København; men Ægteskabet var barnløst. Da Tang i flere Aar var legemlig svag, maatte han 1852 søge sin Afsked, og siden boede han paa Nørre Vosborg hos Broderen Etatsraad A. E. M. Tang.

Laurids Jakob Aagaard, født 1806, gift 1854 med Christiane Schmidt, ramtes 1867 af et Slagtilfælde, hvorved han blev stum og maatte af denne Grund holde Kapellan, til han i December 1874 fik sin Afsked.

Theodor Christian Farbricius Møller var Præst her fra 1875—1880.

Adolph Frederik Pommerencke (1880—1883).

Axel Heinrich Saxtorph Helweg (1883—1895).

Lærere i Velling.

Som forhen er omtalt havde Velling tidligere Løbedegne fra Ringkjøbing Skole, og disse nøde da Indtægten af det gamle Degneboel. Dette Forhold har vistnok varet ved til Latinskolen 1741 blev nedlagt, thi nævnte Aar udstedtes en Skolefundats for Velling Sogn. Fra den Tid ere Degnene nævnt i Kirkebogen.

1759 den 10. April jordedes den gode gamle Degn Christen Jørgensen i sit 61. Aar. Degneenken Madame Anne Christensdatter døde 1787 i en Alder af 96 Aar.

Mourids Müller (1759—1772), hvis Hustru 1766 døde i Barselseng uforløst, forrettede, i Følge Provst Borchs Dom, baade sit Degne- og Skoleholderembede forsvareligt og godt.

Henrik Brandorph (1772—1788), hvis Hustru hed Katarina Hansdatter, blev jordet 8. Søndag efter Trinitatis 1788, 36 Aar gammel.

Frellevsen (1788—c. 1814).

Hans Nielsen (c. 1814—1829) døde 1ste Marts 1829 i en Alder af 69 Aar.

Anders Christensen (1829—1865), født 1. Maj 1801, gift med Karen Christensen (født 5. November 1804 og død 30. Januar 1892), tog sin Afsked fra Embedet her 1865 og døde 21. Februar 1876.

L. Movridsen (1865—), født 14. Juli 1836, dimitteret fra Ranum 1858, virker her endnu.

Øen Holmsland og dens Klit er beskrevet af Evald Tang Kristensen i Aaret 1891, og derfor medtages dette Sogn ikke her. Om Købstaden Ringkjøbing udkom 1817 en Beskrivelse af P. N. Frost, og til dette Arbejde henvises de, der ville søge Oplysning om denne Bys Fortid.

Person-Register.

- Agerholm, C. A. 185.
Ahlefeldt, Catarina v. 194.
Ammitsbøl, Henrik 35, 86,
197. Søren 197.
Andersen, Svenning til Søn-
dervang 66. Mads 177.
Arythson, Peter 178.
Assens, H. A., Præst 152.
- Bagge, Hans 10, 178. Gødik
189.
Bang, Splid til Agersbæk 24.
Banner, Anne 28. Agathe
105.
Basse, Hans 34.
Beksgaard, C. 84. Agnete 71.
Blicher, I. C. 46.
Blæhr, T. P. 166.
Bork, H. C., Herredsprovst
22, 68, 88, 109. N. 84.
Bonne, M. K. 67.
Bosen (Høg), Niels 93.
Brok, A., Kannik 8, 178.
Brokdorff, C. F. 65, 69, 71.
H. 84.
Bruhn, T. 198. E. 198.
- Brøllund, L. G. 82.
Bryske, Christence 202.
Buchholtz, C. 42. L. 42.
Buchwald, Iffuen v. 194.
- Christiansen, Esger 56, 57.
Clemensen, N., Lensmand
25. 162, 170, 180. Tøger
38. Rasmus 180.
Clement, Skipper 11.
Colding, Claus 80.
Cour, O. A. la 103, 133.
- Due, Manderup 34.
Daa, Las, Væbner 57.
- Eilers, Margrethe 66.
Endorph, M. P., Præst 68,
80 ff.
Esger, Biskop 54, 55.
- Fastie, Christen Splid 199.
Christen Pedersen 199.
Christen 8, 25, 181, 200,
211.

- Fastie, Erik 28, 200. Thomas 18, 25, 193, 200, 201, 203.
Frans, Conrad 118, 137.
Friedenreich, C. D. 113, 128, 129. Daniel 128. Frans 129.
Friis, Albert 24, 194. Ingeborg 42. Lisbeth 125. Sophia 194. T. P. 108.
Frost, Esge 62. Sophia 62.
Fuiren, Thomas 65. Diderik 66. Christine 66.
Fuglsang, Herredsfoged 67.
- Gad, J. T., Provst 46.
Ged, Christen 28.
Gersdorph 127.
Gjøe, Charlotte Amalie 34.
Glambek, Claus 91. Niels 94.
Grave, N. 110.
Gregersen, Jep, Præst 58.
Graa, D. C., 108.
Grøn, Jep 171. Gertrud Kirstine 197. Peder 25, 192.
Grønbæk, Karen 38.
Grønlund, Birkedommer 38.
Gyldenstjerne, Axel 25, 79, 121, 124 ff. Abraham 120. Jytte 98. Elisabeth 126. Erik 120. Erik Nielsen 118, 120. Knud 64, 74, 79, 96, 114, 121. Knud Axelsen 125, 139, 144. Niels 118. Niels Eriksen 54, 57, 118, 119, 120. Peder 58, 115, 121, 123, 124, 137, 140. Torben 121. Øllegaard 126.
- Guldager, Nis Hansen 33.
Guldberg, Christence 46. Oluf 80.
- Hagensen, F. 36. Anne Dorthea 36.
Hammer 49. Hansgaard, C. 48. H. C. 46.
Harbou, Niels, 58.
Harbo, Jens 66.
Hauch, H. A. R. 133.
Helbæk, L. 82.
Heldvad, N. 206. L. P. 206. P. 206. Sophia 109.
Hofmann, Elisabeth 36. E. H. v 101. K. E. 101.
Hopp, N. D. 111. D. N. 112.
Hvass, Jens 35.
Hvitfeldt, Arild 125. Jacob 125. Øllegaard 64, 125, 139.
Hygom, J. 129. P. J. 129.
Høg, Bo 57, 62, 93. Erik 63. Peder 62.
Høyer, A. 35, 45, 66, 68, 173. Jens Bonne 37, 45. Otto 45.
- Ibsen, Peder 94.
Iversen, Bagge 33.
- Jeger, E. W. 110.
Jensen, Oluf 18. Laurits 58, 59. Claus 63.
Jepsen, Jens 57.
Jude, Niels 202.
Juel, Anne 92. Christen 202. Christence 65, 96. Christiern 162. Christian

- 97, 152. Dorte 200.
 Enevold Iversen 93, 94.
 Erik 94, 96. Herman 94,
 107. Hartvig 74, 93.
 Ide 98. Iver 93, 148,
 188, 192. Jens 65, 92,
 95, 148. Kjeld 96, 193.
 Maren 107, 193, 203, 210.
 Margrethe 96. Mogens
 94. Niels 25, 28, 29, 93,
 94. Palle 25, 86, 94.
 Peder 96. Sophia 31,
 92. Vincents 95.
- Knudsen, Jacob** 66.
 Koefod, A. C. 86, 103, 133.
 Krabbe, Christen 25. Kjeld
 96. Anne 101. Hans 190.
 Krag, Christen 92. Ellen
 28, 43. Erik 92. Jytte
 127. Jørgen 92. Mogens
 31, 92. Niels 25, 92.
 Niels til Volbjerg 18, 31,
 34, 51, 92. Niels Erik-
 sen til Søndervang 63.
 Otto 21, 32, 33, 47.
 Sophie Amalie 34.
 Kragclund, Biskop 21, 47.
 Kyt, Johannes 55.
 Kaas, Birgitte 10, 105. Hans
 101, 195. Jørgen 195.
 Jørgen Grubbe 100, 105,
 195. Ingeborg 92.
- Lange, Hans** 164. Anders
 181, 198, 204, 208. Hen-
 rik 204, 205. Mette 181.
Lange, H. 96. Ide 96. Niels
 29, 31, 181. Mette 204.
- Langholt, C. J.** 108.
 Lassen, H. G. 86, 103. Las
 103, 133.
 Lauridsen, Iver 26.
 Leth, Hans 34.
 Legaard, I. O. 84.
 Lindahl, H. I. 132.
 Lillelund, P. M. 195. Thomas
 196. M. P. 196. Niels
 196, 207.
 Linde, Christen 98, 99, 100,
 105, 128. Elisabeth Dor-
 thea 128. Frans 26.
 Lotig, Georg v. 179, 184.
 Lund, Thomas 196.
 Lunge, Christence 28.
 Lykke, Erik 181, 204. Kaj
 126.
 Lylow, Bodil 211.
 Løvenbalk, Maren 29.
- Meyerocrone, Henning** 181,
 205.
 Mortensen, Peder 42, 44.
 Munk, Frederik 194. Hans
 193. Mette 189, 193.
 Oluf 74, 161, 162. Peder
 63, 95. Anne 190.
 Mø, Esger 5, 56.
 Møborg, C. 45.
 Møller, Casper 103. Mourids
 197.
 Mølmark, J. B. 208.
- Nielsen, A.** 8. Jes 8, 108.
 Michel 42, 44. Jens 177,
 Mauritius 178.
 Nissen, Peder 35. Nis 36.
 Nødskou, P. M. 134 ff.

- Nørager, Chr. 208.
- Obelitz, B. G. v. 97. Ellen Marie 105.
- Opitius, M. 196, 207. A. F. 196.
- Orm, Anders 178.
- Panderup, Peder 66.
- Pedersen, T. 59. Morten 44.
- Pigsten, Hennike 10, 178, 189. Wilken 8, 178, 189. Mogens 179.
- Podebusk, Prebjørn 28.
- Povisk, Karen 32, 181, 204. Otto 205.
- Polen, Frans 30, 31.
- Poulsen, N. de 207.
- Plesner, D. 46. J. F. 110.
- Plessen, Elonora Hedevig v. 34.
- Rafn, Jørgen 109. K. L. 59. M. N. 109. N. 109.
- Rahbæk, M. 66. Knud Lyhne 66.
- Rantzau, Christian 34, 45. Johan 11. Otto 34, 43, 44.
- Rathlou, Sivert 205.
- Reckhals, Joseph 25.
- Regelsen, Maria 206.
- Richter, M. P. 36, 37, 102.
- Rindom, Christen 190. Christiane 190.
- Rosenkrans, Anna 32, 33. Christofer 202. Erik 193, 194, 210. Ide 205. Jørgen 65.
- Rüse 86, 97.
- Rüsensten, O. H. Juel 149.
- Rød, Lave 57, 62.
- Raarup, F. A. 80.
- Sandberg, Sophia 29.
- Sasz, F. 194.
- Sehestedt, Birgithe Sophia 105, 195. Axel 127, 171. Claus 25, 54. Jens 127. Holger 127, 137, 196. Knud 127. Malte 97. Mogens 126. 139.
- Schrøder, Kirstine 205.
- Schytte, A. 67.
- Schønau, M. M. C. 198. N. 198.
- Skram, Anders 202. Christen 27, 28. Dorthe 30, 31. Ellen 28. Erik 25, 29. Iver 29. Johanne 164. Peder 8, 18, 25, 28, 29, 30, 43, 93. Spend 29, 30.
- Spend, Ellen 29. Eline 20. Jens 29.
- Stadil, Jens 36. Karen 36. J. L. 80. A. P. 79.
- Stampe, Edel 63. Henrik 63, 91, 180. Mogens 63, 91.
- Strangesen, Anne 181, 200, 211. Karen 202, 203. Klaus 180. Ebbe 180.
- Strandbygaard, AneKathrine 103, 133. B. R. 106. Karen 190. Jens 191.
- Tang, Jens 86, 102. Peder

129. Søren 19, 102, 129,
130, 138.	Vandborg, Marie 208.
Thym, H. H. 78.	Varberg, L. J. 79.
Toft, Anders 60, 61. Chri-
sten 70, 71.	Vedel, A. S. 45. L. A. 45.
L. B. 45.
Thott, Ove 140. Otto 58,
64, 65, 140.	Vind, Anna 31. Barbara
204. Christen 92.
Trappaud 101.	Vognsen, Erik 63, 64, 72.
Edel 64. Jakob 63, 94.
Juline 29.
Trolle, Sophie Kirstine 84.	Væbner, Karen 200. Maren
63. Terkel 63.
Ulfeld, Christofer 34. Mo-
gens 190. Christen 190.	Windtz, H. F. 179.
Ulfand, Anne 31. Vibcke
164.	Aagaard, H. 84.
Urne, Lage 57.	

Rettelse. S. 52: Alterets Lyseslager ere skænkede Kirken af Købmand Schubert i Ringkjøbing, og Døbefadet er en Gave fra Pastor Østergaard i Husby. Den gamle Døbefont af Granit er givet til No Kirke af Hr. Kasserer Harpøth i Ringkjøbing.

